

ზურაბ კლიერიშვილი

ვალდებულების შესრულება

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი 2006

ვალდებულებითი სამართლის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ინსტიტუტს წარმოადგენს ვალდებულების შესრულება. ნაშრომში შედარებითი-სამართლებრივი მეთოდის გამოყენებით განხილულია ვალდებულების შესრულებასთან დაკავშირებული თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობის მქონე საკითხები.

ნაშრომი განკუთვნილია იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტების, პედაგოგებისა და აღნიშნული საკითხით დაინტერესებული პრაქტიკოსი მუშაკებისათვის.

რედაქტორი იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატი
თამარ ჩიტოშვილი

რეცენზენტები: იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატი
ეკა ზარნაძე
იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატი
თამარ ზამბახიძე

ნაშრომი იბეჭდება თსუ იურიდიული ფაკულტეტის სამოქალაქო სამართლისა და სამოქალაქო საპროცესო სამართლის საპროფესოროს რეკომენდაციით.

© გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2006

© ზ. ძლიერიშვილი,

ვალდებულების ცნება. წარმოშობის საფუძვლები

სავაჭრო და სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილენი, მათი სამართლებრივი სტატუსის მიუხედავად, ერთმანეთთან სხვადასხვაგვარ ქონებრივ თუ არაქონებრივ ურთიერთობებს ამყარებენ. ასეთი სამართლებრივი ურთიერთობები შეიძლება წარმოიშვას ერთი სუბიექტის ცალმხრივი ნების გამოვლენით, მონაწილეთა ურთიერთშეთანხმებით, სახელმწიფოს ნების გამოვლენით, როდესაც ფიზიკური თუ იურიდიული პირები ერთმანეთს თუ მესამე პირებს გადასცემენ მატერიალურ ფასეულობებს, ფულს, ანაზღაურებენ მიყენებულ ქონებრივ თუ არაქონებრივ ზიანს, უთმობენ ერთმანეთს მოთხოვნებს, კოორდინაციას უწყვენ თავიანთ მოქმედებებს სამეწარმეო, შემოქმედებით თუ სხვაგვარი საქმიანობის სფეროში.

ამგვარ შემთხვევებში წარმოშობილ სხვადასხვაგვარ ურთიერთობებს ეწოდება ერთი საერთო სახელი – ვალდებულებითი სამართალურ ურთიერთობები, რომლებსაც, მიუხედავად მათი მრავალფეროვნებისა, აქვთ საერთო დამახასიათებელი ნიშნებიც, რაც იძლევა მათი სისტემატიზაციის შესაძლებლობას ზოგადად დამახასიათებელი ნიშან-თვისებების გამოვლენით. იურისპრუდენციისათვის ფუნდამენტურს წარმოადგენს ვალდებულების (obligatio) ცნების საკითხი.

ჯერ კიდევ ძველი რომაელი იურისტები ვალდებულებას განმარტავდნენ, როგორც სამართლებრივ საფუძველს, რომლის ძალითაც პირი ვალდებული იყო რომის სახელმწიფოს კანონების თანახმად შეესრულებინა რაიმე მოქმედება ან თავი შეეკავებინა მისი შესრულებისაგან.¹

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 316-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, „ვალდებულების ძალით კრედიტორი უფლებამოსილია მოსთხოვოს მოვალეს რაიმე მოქმედების შესრულება. შესრულება შეიძლება გამოინატოს მოქმედებისაგან თავის შეკავებაშიც.“ აღნიშნული განმარტებიდან გამომდინარე, ვალდებულება არის სამოქალაქო-

¹ Новицкий И.Б. Основы Римского права, М., 1996.

სამართლებრივი ურთიერთობა, რომლის ძალითაც ერთი პირი (მოვალე) ვალდებულია შეასრულოს მეორე პირის (კრედიტორის) სასარგებლოდ განსაზღვრული მოქმედება ან თავი შეიკავოს განსაზღვრული მოქმედებისაგან, ხოლო კრედიტორს უფლება აქვს მოითხოვოს მოვალისაგან ვალდებულების შესრულება.

ტერმინი „ვალდებულება“ მეცნიერებასა და პრაქტიკაში სხვა მნიშვნელობითაც იხმარება. მართალია, ის უპირველესად აღნიშნავს განსაზღვრულ სამოქალაქო-სამართლებრივ ურთიერთობას, მაგრამ ზოგჯერ გულისხმობს მოვალის ვალდებულებას (ვალს) ან დოკუმენტს, რომელშიც ფიქსირებულია ასეთი ვალდებულება.

ვალდებულების, ისე როგორც ყველა სხვა სამოქალაქო-სამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტებს წარმოადგენს – სუბიექტი, ობიექტი, შინაარსი (უფლებები და მოვალეობები).

ვალდებულების სუბიექტებს წარმოადგენენ მასში მონაწილე პირები, რომლებიც იწოდებიან კრედიტორად და მოვალედ. კრედიტორი არის უფლებამოსილი პირი, რომელსაც გააჩნია მოთხოვნის უფლება, ხოლო მოვალე კი არის ვალდებული პირი, რომელსაც ეკისრება კრედიტორის მოთხოვნის შესრულების მოვალეობა.

ვალდებულების ობიექტს წარმოადგენს ის, რაზედაც მიმართულია კრედიტორის უფლება (მოთხოვნის უფლება) და მოვალის შესაბამისი ვალდებულება. რამდენადაც კრედიტორის უფლება და მოვალის ვალდებულება მიმართულია განსაზღვრული მოქმედების შესრულებაზე (ან მოქმედებისაგან თავის შეკავებაზე), სწორედ ეს მოქმედება (ან მოქმედებისაგან თავის შეკავება) წარმოადგენს ვალდებულების ობიექტს. კონკრეტულ ვალდებულებათა ობიექტები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ეს შეიძლება იყოს ქონების გადაცემა, მომსახურების გაწევა, სამუშაოს შესრულება და ა.შ. რაც შეეხება იმ კონკრეტულ მატერიალურ თუ არამატერიალურ სიკეთეს, რაზედაც მიმართულია მოქმედება, მას ვალდებულების საგანს უწოდებენ.

ვალდებულების შინაარსს შეადგენს მისი მხარეების უფლებამოვალეობები, კერძოდ, კრედიტორის უფლება, მოითხოვოს მოვალისაგან რაიმეს შესრულება (ქონების გადაცემა, მომსახურების გაწევა და ა.შ.) ან რაიმე მოქმედების შესრულებისაგან თავის შეკავება (მაგალითად, თუ საავტორო ხელშეკრულებით გათვალისწინებულია, რომ

ავტორმა განსაზღვრული დროის განმავლობაში სხვა გამოძეგმელს არ გადასცეს ნაწარმოების გამოქვეყნების უფლება) და მოვალის ვალდებულება, შეასრულოს განსაზღვრული მოქმედება (გადასცეს ქონება, შეასრულოს სამუშაო) ან თავი შეიკავოს რაიმე მოქმედების შესრულებისაგან.

განვითარებული ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობაში ვალდებულების ცნებასთან დაკავშირებული საკითხები განსხვავებულადაა მოწესრიგებული, ასე, მაგალითად, საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის მესამე წიგნი „საკუთრების შექმნის სამართლებრივი საფუძვლები“, არ შეიცავს ვალდებულებების ზოგად საკითხებთან დაკავშირებულ რაიმე სპეციალურ ტიტულს. საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის მესამე წიგნის მესამე ტიტული „ზოგადი დებულებები ხელშეკრულებისა და სახელშეკრულებო ვალდებულებების შესახებ“, არ იძლევა ტერმინ „ვალდებულების“ ლეგალურ დეფინიციას. ეს ხარვეზი გამოსწორებულ იქნა ფრანგული სამართლებრივი დოქტრინის მიერ, რომელმაც ვალდებულება განსაზღვრა, როგორც სამართლებრივი კავშირი, რომლის ძალითაც ერთმა პირმა (მოვალემ) მეორე პირის (კრედიტორის) სასარგებლოდ უნდა შეასრულოს გარკვეული მოქმედება ან თავი შეიკავოს ასეთი მოქმედების შესრულებისაგან. ასეთი განმარტება ლოგიკურად იქნა გაკეთებული საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1101-ე მუხლის შინაარსიდან გამომდინარე, რომელიც იძლევა არა ვალდებულების, არამედ ხელშეკრულების ლეგალურ დეფინიციას.¹

ამასთან ერთად, ფრანგულ იურიდიულ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ტერმინ „ვალდებულებას“ აქვს ასევე უფრო ვიწრო, სპეციალური მნიშვნელობაც. მაგალითად, ვალდებულებას ზოგჯერ უწოდებენ ვალსაც, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევებში, როდესაც ვალდებულების საგანს წარმოადგენს ფულის გადახდა. გარდა ამისა, საფრანგეთში ტერმინი „Obligatio“ სავაჭრო სამართალში აღნიშნავს ფასიან ქაღალდებს (ობლიგაციებს), რომლებიც ადასტურებენ სესხის არსებობას, ხოლო სანოტარო პრაქტიკაში კი ამ ტერმინით აღინიშნება სესხის გაცემის დამადასტურებელი სანოტარო აქტი.²

რაც შეეხება გერმანიის სამოქალაქო სჯულდებას, მისთვის დამა-

¹ Французский Гражданский кодекс (пер. с французского, СПб, 2004).

² Гражданское и торговое право зарубежных стран, том I, М., 2004

ხასიათებელია ვალდებულების ზოგადი ცნების არსებობა. სახელდობრ, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 241-ე პარაგრაფის თანახმად, „ვალდებულებების ძალით კრედიტორს შეუძლია მოსთხოვოს მოვალეს რაიმეს შესრულება. შესრულება შეიძლება გამოიხატებოდეს მოქმედებისაგან თავის შეკავებაშიც“. 2002 წელს გერმანიაში განხორციელებული ვალდებულებითი სამართლის რეფორმის შედეგად, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 241-ე პარაგრაფს დაემატა შემდეგი დებულება: „თავისი შინაარსისა და ხასიათის გათვალისწინებით ვალდებულება შეიძლება ყოველ მხარეს აკისრებდეს მეორე მხარის უფლებებისა და ქონებისადმი განსაკუთრებულ გულისხმიერებას“ (აღსანიშნავია, რომ ანალოგიური დებულება საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში ჯერ კიდევ 1997 წელს იქნა გათვალისწინებული, სახელდობრ, სკ 317-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონი არ იძლევა ვალდებულების ზოგად ცნებას, თუმცა კანონის ყველა იურიდიული კონსტრუქცია აგებულია ვალდებულების ცნების იმ გაგებიდან გამომდინარე, რაც დადგენილია გერმანული კანონმდებლობითა და სამართლებრივი დოქტრინით.

ასეთივე მიდგომას აქვს ადგილი ჰოლანდიის სამოქალაქო კოდექსშიც, რომელიც არ იძლევა ვალდებულების ცნებას ზოგადად, არამედ მე-6 წიგნის 1-ლ მუხლში მიუთითებს, რომ ვალდებულება იურიდიული გაგებით შეიძლება წარმოიშვას, თუკი ეს დაშვებულია სამართლით.²

ინგლისისა და ამერიკის შეერთებული შტატების არც კანონმდებლობაში, არც პრეცედენტულ სამართალში დღევანდლამდე არ არსებობს ვალდებულების ისეთი ზოგადი ცნება, რომელსაც ნორმატიული ხასიათი ექნებოდა. ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ ვალდებულებითი სამართლებრივი ურთიერთობის პრობლემა არ წარმოიშობა არც სასამართლო პრაქტიკაში და არც სამოქალაქო თუ სავაჭრო ბრუნვის მონაწილეების წინაშე, თუმცა ის ყოველთვის განიხილება ან ხელშეკრულებასთან ანდა დელიქტთან კავშირში.³

საერთო სამართლის ქვეყნების სამართლებრივმა დოქტრინამ შეი-

¹ Гражданский кодекс Германии. В 2 т. пер. с немецкого, СПб, 2004.

² Гражданский кодекс Голландии, науч. ред. Лауров Д.Г., СПб, 2005.

³ Гражданское и торговое право зарубежных государств под ред. Васильева Е.А., Комарова А.С., М., 2004.

მუშავა ვალდებულების ზოგადი ცნება, მაგრამ ასევე ან ხელშეკრულებებთან, ან დელიქტებთან მიმართებაში. სამართლებრივი დოქტრინა გამოდის ვალდებულების ცნების ტერმინის გაგების მხოლოდ მკაცრად განსაზღვრული იურიდიული მნიშვნელობით, ისე როგორც ეს ესმოდათ რომის სამართლის იურისტებს, ანუ როგორც სამართლებრივი ურთიერთობა, რომლის ძალითაც ერთი პირი ვალდებულია შეუსრულოს მეორეს რაიმე მოქმედება ან თავი შეიკავოს ასეთი მოქმედების შესრულებისაგან. ტერმინ „ვალდებულების“ ასეთი გაგების შედარება ხდება ინგლისურ ენაში საზოგადოდ გაბატონებულ აზრთან, რომლის მიხედვითაც ვალდებულება წარმოადგენს მხოლოდ მოვალეობას. თუმცა კი, როგორც ამას თვლის ინგლისური სამართლებრივი დოქტრინა, მოვალეობა შეიძლება წარმოიშვას პირთა შორის როგორც განსაკუთრებული ურთიერთობების ძალით, როგორცაა: ხელშეკრულება, ზიანის მიყენება, საკუთრების უფლების დარღვევა, ასევე სამართლის ზოგადი ნორმებიდანაც, რომლებიც ადგენენ საზოგადოებაში პირის ქცევის წესებს. ინგლისურ სამართალში ვალდებულება მისი ცივილისტური გაგებით, წარმოადგენს მოვალეობის ერთ-ერთ სახეობას, რომელიც შეესაბამება პირის (in personam) კუთვნილ უფლებას. თავისი არსით ეს არის ფარდობითი ხასიათის ვალდებულებითი სამართალურთიერთობანი, როგორც შეიძლება ისინი დახასიათებულ იყოს კონტინენტური სამართლებრივი სისტემის დოქტრინით.

სავაჭრო ბრუნვის განვითარებასთან ერთად მეტისმეტად იზრდება ვალდებულებითი სამართლის როლიც. საკუთრების უფლება თუ სხვა სანიუთო უფლებები აწესრიგებენ ქონებრივ ურთიერთობებს მათ სტატიკაში, მაშინ, როდესაც თავისი უფლებამოსილებების განსახორციელებლად მესაკუთრემ უნდა დაამყაროს ვალდებულებით სამართლებრივი ურთიერთობები, რამეთუ ისინი განაპირობებენ მატერიალური ფასეულობების ერთი პირის მიერ მეორისათვის გადაცემას, ანუ არეგულირებენ სავაჭრო ბრუნვის მონაწილეთა შორის ურთიერთობებს მათ დინამიკაში.

ასეთ პირობებში ვალდებულება თავისთავად ხდება ქონებრივი ფასეულობა, ქონების ნაირსახეობა, რომელიც არსებობს მოთხოვნის უფლებებში. უდიდესი ქონებრივი ფასეულობებია თავმოყრილი ისეთ ვალდებულებით სამართლებრივ მოთხოვნებში, როგორცაა: ობლიგა-

ცები, აქციები, სერტიფიკატები და სხვა ფასიანი ქაღალდები, ხოლო ჯეროვნად გაფორმებული მოთხოვნის უფლება კი თავისთავად ხდება სამოქალაქო-სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტი, ის შეიძლება იქნეს გაყიდული, გარეუქმული, დაგირავებული თუ სხვაგვარად გასხვი-სებული.

სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემის როგორც კანონმდებლობა-ში, ასევე სამართლებრივ დოქტრინაში შემუშავებულია კლასიფიკაცი-ის კრიტერიუმები, რომელიც საშუალებას გვაძლევს მოვანდინოთ სხვადასხვაგვარი ვალდებულებითი ურთიერთობების კლასიფიკაცია განსაზღვრულ სახეებად. ყველაზე გავრცელებულ კრიტერიუმს წარ-მოადგენს ვალდებულებათა კლასიფიკაცია წარმოშობის საფუძვლების მიხედვით. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 317-ე მუხლი ჩამოთვლის ვალდებულების წარმოშობის საფუძვლებს, როგორიცაა: ცალმხრივი გარიგება, ხელშეკრულება, ზიანის მიყენება (დელიქტი), უსაფუძვლო გამდიდრება, ხელშეკრულების მომზადება და კანონით გათვალისწინებ-ული სხვა საფუძვლები.

იურიდიულ ლიტერატურაში ყველაზე უფრო მიღებულია წარ-მოშობის საფუძვლების მიხედვით ვალდებულებების კლასიფიკაცია ორ ტიპად: სახელშეკრულებო და არასახელშეკრულებო ვალდებულებე-ბად. ვალდებულებათა ასეთ დაყოფას უპირატესად ის მნიშვნელობა აქვს, რომ სახელშეკრულებო ვალდებულებათა შინაარსი განისაზღვრება არა მხოლოდ კანონით, არამედ ასევე ხელშეკრულების მონაწილეთა შეთანხმებით. არასახელშეკრულებო ვალდებულების შინაარსი კი დამოკ-იდებულია მხოლოდ კანონზე, ან კანონზე და ვალდებულების ერთი მხარის ნებაზე.

განვიხილოთ ვალდებულებების წარმოშობის საფუძვლები განვი-თარებული ქვეყნების კანონმდებლობაში. საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსი ვალდებულებებს ყოფს ორ ჯგუფად: 1) სახელშეკრულებო ვალდე-ბულებები (მუხლი 1101-ე) და 2) არასახელშეკრულებო ვალდებულე-ბები, რომლებსაც საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის მესამე წიგნის მე-4 ტიტული მიაკუთვნებს დელიქტიდან, კვაზიდელიქტიდან, კვაზი-ხელშეკრულებიდან და კანონიდან წარმოშობილ ვალდებულებებს.

ფრანგულ სამოქალაქო კანონმდებლობაში წარმოშობის საფუძე-ლების მიხედვით ვალდებულებათა დაყოფის ოთხწევრიან სისტემას

საფუძვლად უდევს რომის სამოქალაქო სამართალი. ფრანგულმა კანონმდებლობამ დაამატა მხოლოდ კანონიდან წარმოშობილი ვალდებულებები, ანუ კანონისმიერი ვალდებულებები.

საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით ყველაზე დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა ენიჭება სახელშეკრულებო ვალდებულებებს, ხოლო ხელშეკრულება კი წარმოადგენს ვალდებულების წარმოშობის ყველაზე გავრცელებულ სამართლებრივ საფუძველს.

კვაზიხელშეკრულებიდან წარმოშობილია ისეთი ვალდებულება, როდესაც ორ პირს შორის, რომლებიც ერთმანეთთან არ იმყოფებიან არანაირ სახელშეკრულებო ურთიერთობებში, წარმოიშობა ისეთი სამართლებრივი ურთიერთობა, რომელიც თავისი ხასიათითა და შინაარსით ემსგავსება სახელშეკრულებოს. ასეთ კვაზიხელშეკრულებებს საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსი მიაკუთვნებს დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულებას (1372-1375-ე მუხლები) და უსაფუძვლო გამდიდრებას (1376-1381-ე მუხლები).

კვაზიხელშეკრულებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები უფრო იშვიათია, ვიდრე ხელშეკრულებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები, მაგრამ მათი ცალკე სახედ გამოყოფა განპირობებულია ასეთი ურთიერთობების მოწესრიგების სპეციფიკურობით.

საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსში დელიქტიდან და კვაზიდელიქტიდან წარმოშობილ ვალდებულებებს დათმობილი აქვს მხოლოდ 5 მუხლი, 1382-1386-ე მუხლები, რაც აიხსნება სამოქალაქო კოდექსის მიღებისას საფრანგეთის სამეურნეო ცხოვრებაში ასეთი სახის ვალდებულებების უმნიშვნელობით.¹

ფრანგულ სამართალში მეხუთე სახის ვალდებულებას, წარმოშობის საფუძვლის მიხედვით, მიეკუთვნება კანონისმიერი ვალდებულებები, ანუ კანონიდან წარმოშობილი ვალდებულებები (მუხლი 1370-ე). კანონისმიერი ვალდებულებებია: საალიმენტო ვალდებულებები, სხვისი ქონების მეურვეობიდან წარმოშობილი ვალდებულებები, სერვიტუტიდან წარმოშობილი ვალდებულებები, სამეზობლო ურთიერთობებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები.²

გერმანიის სამოქალაქო სჯულდებათა გაითვალისწინა ვალდებულების

¹ Французский Гражданский Кодекс, пер. с французского. СПб., 2004.

² Голэмэ Э. Общая теория обязательств. пер. с французского. М., 1948.

წარმოშობის შემდეგი საფუძვლები: 1) კანონისმიერი ვალდებულებები, 2) გარიგებიდან (Rechtsgeschäft), უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები (812-822-ე პარაგრაფები), დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულება (677-687-ე პარაგრაფები).

გერმანიის სამოქალაქო კანონმდებლობაში სახელშეკრულებო ვალდებულებები ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი სახის ვალდებულებებია. ამასთან ერთად, ცალმხრივმა გარიგებამ, ანუ ერთი პირის ნების გამოვლენამ ასევე დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა შეიძინა. საერთო წესის მიხედვით, ცალმხრივი გარიგება წარმოადგენს ვალდებულების წარმოშობის საფუძველს კანონით პირდაპირ განსაზღვრულ შემთხვევებში. მაგალითად, საწარმდგენლო ფასიანი ქაღალდები, საანდერძო დანაკისრი და ა.შ.

ასევე დიდი ყურადღება ეთმობა გერმანიის სამოქალაქო კანონმდებლობაში ზიანის მიყენებიდან და სხვა საფუძვლებიდან წარმოშობილ ვალდებულებებს. აღსანიშნავია, რომ გერმანიის სამოქალაქო სჯულდებაში ვალდებულების წარმოშობის საფუძვლები უფრო კარგადაა მოწესრიგებული, ვიდრე ფრანგულ კანონმდებლობაში.¹

შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონი, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების მსგავსად, ითვალისწინებს ვალდებულების წარმოშობის შემდეგ საფუძვლებს: კანონს, გარიგებას, დელიქტებს, უსაფუძვლო გამდიდრებას, დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულება.²

ჰოლანდიის სამოქალაქო კოდექსში ვალდებულებითი სამართლის ზოგად ნაწილს დათმობილი აქვს მე-6 წიგნი. საერთო წესად კანონმდებელმა დაადგინა, რომ ვალდებულება შეიძლება წარმოიშვას, თუკი ეს გათვალისწინებულია კანონით (მე-6 წიგნის 1-ლი მუხლი). წარმოშობის საფუძვლების მიხედვით ჰოლანდიის სამოქალაქო კანონმდებლობაში ვალდებულებები იყოფა სამართლებრივი მოქმედებებიდან (გარიგებიდან) წარმოშობილ ვალდებულებებად (213-279-ე მუხლები) და არამართლზომიერი ქმედებიდან წარმოშობილ ვალდებულებებად (162-168-ე მუხლები), რომელთაც მიეკუთვნება: ზიანის მიყენებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები, უხარისხო პროდუქტის მწარმოებლის

¹ Жалнинский А. Рерихт А. Введение в немецком праве, М., 2001.

² Гражданское и торговое право зарубежных государств, М., 2004.

ვალდებულებები მომხმარებელთა წინაშე (185-193-ე მუხლები), არასწორი რეკლამის განთავსებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები (194-196-ე მუხლები).¹

მესამე ჯგუფს მიეკუთვნება სხვა საფუძვლებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები. პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, მათ მიეკუთვნება დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულება (198-202-ე მუხლები) და უსაფუძვლო გამდიდრება (203-212-ე მუხლები).

ინგლისური სამართლისათვის უცნობია ვალდებულებათა კლასიფიკაციის სისტემური მიდგომა. არ არსებობს კანონმდებლობა, რომელიც დაადგენდა ვალდებულების წარმოშობის საფუძვლების სისტემას. ვალდებულებათა კლასიფიკაცია ხდება მხოლოდ სამართლებრივი დოქტრინის მეშვეობით. ინგლისური სამართლებრივი დოქტრინა ითვალისწინებს ვალდებულების წარმოშობის შემდეგ საფუძვლებს: 1) ხელშეკრულებას; 2) დელიქტს; 3) კვაზიხელშეკრულებას; 4) სხვა საფუძვლებს. ასეთივე მიდგომა შეინიშნება ამერიკულ სამართალშიც.²

---

¹ Гражданский кодекс Голландии. под ред. Лаврова Д.Г., СПб, 2005.

² Гражданское законодательство Великобритании. под ред. Елиссена Н.В., СПб, 2005.

ვალდებულების შესრულების სუბიექტები

1. ზოგადი დებულებანი

თანამედროვე მსოფლიოს ყველა სამართლებრივ სისტემაში ვალდებულების შესრულება, მიუხედავად ვალდებულების წარმოშობის საფუძვლისა, წარმოადგენს ვალდებულებითი სამართლის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ინსტიტუტს. ვალდებულების შესრულება დეტალურად არის მოწესრიგებული საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის შესაბამისი მუხლებით. ვალდებულების შესრულების მარეგულირებელი ნორმები ძირითადად დისპოზიციურ ხასიათს ატარებს, ისევე როგორც კონტინენტური სამართლის სისტემის სხვა ქვეყნებში. ვალდებულების შესრულება ნიშნავს მოვალისაგან იმ მოქმედების შესრულებას (ან მოქმედების შესრულებისაგან თავის შეკავებას), რომლის მოთხოვნის უფლებაც კრედიტორს აქვს. ვალდებულებას, რომლის შესრულებაც ხდება მოქმედებით, უწოდებენ ვალდებულებას დადებითი შინაარსით (ნივთის გადაცემა, სამუშაოს შესრულება და ა.შ.). ვალდებულებას, რომლის შესრულებაც ხდება მოქმედებისაგან თავის შეკავებით, უწოდებენ ვალდებულებას უარყოფითი შინაარსით (მაგალითად, სამეზობლო ზემოქმედებათა თმენის ვალდებულება).¹

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 361-ე მუხლის თანახმად, ყოველი შესრულება გულისხმობს ვალდებულების არსებობას. ვალდებულება უნდა შესრულდეს ჯეროვნად, კეთილსინდისიერად, დათქმულ დროსა და ადგილას.

ვალდებულების შესრულების უმთავრეს პრინციპს წარმოადგენს მისი ჯეროვანი და კეთილსინდისიერად შესრულება.

ვალდებულების ჯეროვანი შესრულება გულისხმობს მოვალის მიერ იმ მოთხოვნათა განუხრელად დაცვას, რომელიც დაკავშირებულია თვით შესრულების საგანთან. მაგალითად, თუკი მოვალე ვალდებულია კრედიტორს გადასცეს ფიროსმანის ნახატი, ჯეროვან შესრულებად

¹ ზ. ახვლედიანი, ვალდებულებითი სამართალი, თბ., 2001.

ჩაითვლება სწორედ ამ ნივთის გადაცემა კრედიტორისათვის. ასეთ შესრულებას დოქტრინაში რეალურ (ნატურით) შესრულებასაც უწოდებენ. თუკი მოვალე ვალდებული იყო გარკვეული ხარისხის ნივთი მიეწოდებინა კრედიტორისათვის, სწორედ შესაბამისი ხარისხის ნივთის გადაცემა იქნება ჯეროვანი შესრულება, ჯეროვანი შესრულების მოთხოვნა შესაძლებელია ვალდებულების დარღვევის შემდეგაც. მაგალითად, თუ მენარდე დაამზადებს ნაკლის მქონე ნაკეთობას, შემკვეთს შეუძლია მოითხოვოს ახალი უნაკლო ნაკეთობის დამზადება ან თუ გამყიდველი გადასცემს მყიდველს ნაკლის მქონე ნივთს, მყიდველს შეუძლია მოითხოვოს გამყიდველისაგან ნაკლის მქონე ნივთის უნაკლო ნივთით შეცვლა.

ჯეროვანი და რეალური შესრულება ერთმანეთს განაპირობებს, სანამ ვალდებულება არც ერთ მხარეს არ დაურღვევია და იგი სრულდება მოთხოვნათა შესაბამისად. ვალდებულების რეალური შესრულება იმავდროულად ჯეროვანი შესრულებაც არის. თუ მოვალე დაარღვევს ვალდებულებას, მაგალითად, გადააცილებს შესრულების ვადას, ჯეროვანი შესრულება სრული მოცულობით შეუძლებელი გახდება, მაგრამ რჩება ვალდებულებით გათვალისწინებულ მოქმედებათა ფაქტობრივად შესრულების შესაძლებლობა. რეალური შესრულება კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს, მიუხედავად იმისა, რომ მოვალემ ანაზღაურა ვალდებულების დარღვევით მიყენებული ზიანი.

რეალურ შესრულებას უპირისპირდება ფულადი კომპენსაცია, როცა ვალდებულების ნატურით შესრულება ობიექტურად შეუძლებელია.

განვითარებული ქვეყნების სამართალში კეთილსინდისიერება წარმოადგენს მთელი სამოქალაქო ბრუნვის პრინციპს. სამოქალაქო ბრუნვის სიმყარე და სტაბილურობა მისი მონაწილეების კეთილსინდისიერებაზეა დამოკიდებული. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-8 მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილენი ვალდებულნი არიან კეთილსინდისიერად განახორციელონ თავიანთი უფლებები და მოვალეობები.

კეთილსინდისიერება ვალდებულების შესრულების დროს პოზიტიური გაგებით გამოიყენება და არა ნეგატიურით. კეთილსინდისიერება პოზიტიური გაგებით ვალდებულებას წარმოშობს, ხოლო ნეგატიური გაგებით კი იგი ვალდებულებას წყვეტს. პირველ შემთხვევაში ბრუნ-

ვის მონაწილის ვალდებულება ემყარება იმ სინამდვილეს, რომელიც მისთვის ცნობილია. ამ სინამდვილისადმი კეთისინდისიერი დამოკიდებულება ევალება მას. ამიტომაცაა, რომ კონტრაქენტი ბოროტად არ უნდა იყენებდეს პარტნიორის უკიდურესად გაჭირვებულ მდგომარეობას. მეორე შემთხვევაში კეთილსინდისიერება სინამდვილის არცოდნაში გამოიხატება, მაგალითად, როცა შემქმნმა არ იცოდა, რომ ნიეთი მოპარული იყო.

კეთილსინდისიერება არა მარტო უფლების არსებობის, არამედ მოვალეობის შესრულების ვარაუდიცაა. ივარაუდება არა მარტო ის, რომ ნიეთის მფლობელი მისი შესაკუთრება, არამედ ისიც, რომ მოვალე ვალდებულებას შეასრულებს¹.

კეთილსინდისიერების დეფინიციას საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი არ იძლევა. კეთილსინდისიერება გულისხმობს სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეთა მოქმედებას გულისხმიერებითა და პასუხისმგებლობით, ერთმანეთის უფლებებისადმი პატივისცემით მოპყრობას. მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 316-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, თავისი შინაარსისა და ხასიათის გათვალისწინებით, ვალდებულება შეიძლება ყოველ მხარეს აკისრებდეს მეორე მხარის უფლებებსა და ქონებისადმი განსაკუთრებულ გულისხმიერებას.

2. ვალდებულების შესრულების სუბიექტები

ვალდებულების შესრულების სუბიექტები არიან ის პირები, რომლებიც ასრულებენ ვალდებულებას ან იღებენ შესრულებას. ვალდებულების შესრულების სუბიექტები შეიძლება არ დაემთხვეს ვალდებულების სუბიექტებს. ვალდებულების სუბიექტები ყოველთვის არიან კრედიტორი და მოვალე, ვალდებულება კი მოვალის ნაცვლად შეიძლება შეასრულოს სხვა პირმა და შესრულება მიიღოს არა კრედიტორმა, არამედ სხვამ.² როგორც წესი, მოვალე თვითონ ასრულებს ვალდებულებას, მაგრამ კრედიტორს შეიძლება შესრულება შესთავაზოს სხვა, მესამე პირმაც, რომელიც არ არის მოცემული ვალდებულებითი ურთიერთობის მონაწილე.

¹ სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, თბ., 2002, გვ. 270.

² ზ. ახვლედიანი. ვალდებულებითი სამართალი, თბ., 2001, გვ. 40.

სამოქალაქო სამართალი, კერძოდ, ვალდებულებითი სამართალი ითვალისწინებს იმის შესაძლებლობასაც, რომ ზოგჯერ კრედიტორისათვის სულერთია, თუ ვინ შეუსრულებს მას მოვალეობას – მოვალე თუ სხვა, მესამე პირი. მისთვის მთავარია მიიღოს შესაბამისი დაკმაყოფილება (მაგ., დაუბრუნდეს ვალი). გარდა ამისა, არ შეიძლება იმის უარყოფაც, რომ სულ უფრო და უფრო მეტად წარმოიშობა ისეთი ვალდებულებები, რომლის ჯეროვნად შესრულება ერთი პირის მიერ შეუძლებელია. ამა თუ იმ სამეურნეო ამოცანების გადასაწყვეტად ზოგჯერ საჭიროა მოვალის მხრიდან მრავალრიცხოვანი და სხვადასხვაგვარი მოქმედებების შესრულება, ამიტომაც თვითონ კრედიტორია დაინტერესებული, რომ ეს მოქმედებები შეასრულოს სხვადასხვა პირმა, რომლებსაც ამისათვის საკმარისი პროფესიული თვისებები გააჩნიათ.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 371-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, თუ კანონიდან, ხელშეკრულებიდან ან ვალდებულების ბუნებიდან არ გამომდინარეობს, რომ მოვალემ პირადად უნდა შეასრულოს ვალდებულება, მაშინ ეს ვალდებულება შეიძლება შეასრულოს მესამე პირმაც. ასეთ შემთხვევაში კრედიტორი ვალდებულია მიიღოს მოვალის ნაცვლად მესამე პირისაგან შემოთავაზებული შესრულება.

მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულების სამართლებრივი ინსტიტუტი მოიცავს სამი სახის სამართალურთიერთობას. პირველ ჯგუფში შედის მესამე პირისათვის ვალდებულების შესრულების დაკისრების შემთხვევები; მეორე ჯგუფში შედის მესამე პირის მიერ მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულება ნებაყოფლობით; მესამე ჯგუფში შედის მესამე პირის მიერ მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულების შემთხვევები ნორმატიული აქტების ძალით.

მესამე პირისათვის მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულების დაკისრების საფუძველს შეიძლება წარმოადგენდეს სხვადასხვა იურიდიული ფაქტი. პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ ამ იურიდიულ ფაქტებს შორის გაბატონებული მდგომარეობა უკავია გარიგებას და, პირველ რიგში, ხელშეკრულებას. ყველაზე ტიპური შემთხვევებია, როცა მესამე პირი თვითონ არის კრედიტორის მოვალის მოვალე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მესამე პირი თვითონ არის მოვალის მოვალე, ანუ

დებიტორი სხვა სამართალურთიერთობაში. რისთვის სჭირდება მოვალეს მიიღოს შესრულება თავისი დებიტორისაგან (მოვალისაგან), თუ შემდეგ თვითონ უნდა გადასცეს ეს შესრულება კრედიტორს? უფრო მარტივია, რომ მან მისცეს მითითება თავის დებიტორს, ანუ მესამე პირს, რომ მან შესრულება განახორციელოს კრედიტორის მიმართ. სწორედ აქ ვლინდება მესამე პირისათვის ვალდებულების შესრულების დაკისრების ერთ-ერთი მთავარი საფუძველი – ხელშეკრულება.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მესამე პირის მხრიდან მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულება დაიშვება, თუკი კანონიდან, ხელშეკრულებიდან ან ვალდებულების არსიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს. ასე, მაგალითად, სკ 711-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, რწმუნებულმა დავალება პირადად უნდა შეასრულოს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა მას ნება დართეს გადაენდო იგი მესამე პირისათვის ანდა იძულებულია ასე მოიქცეს შექმნილი ვითარების გამო. თუ ხელშეკრულებაში საგანგებოდ იქნება დათქმული, რომ მხოლოდ მოვალემ უნდა შეასრულოს ვალდებულება, ასეთ შემთხვევებში მან შესრულება პირადად უნდა განახორციელოს. ზოგჯერ ხელშეკრულებაში შეიძლება ასეთი დათქმა არც კი იყოს, მაგრამ ეს გამომდინარეობდეს თვით ვალდებულების ბუნებიდან (მაგ., სურათის დახატვა ცნობილი მხატვრის მიერ). კრედიტორს შეუძლია ასევე არ მიიღოს მესამე პირისაგან შემოთავაზებული შესრულება, თუ მოვალე ამის წინააღმდეგია.

მესამე პირის მიერ კრედიტორისათვის ვალდებულების შესრულება ხდება, როგორც წესი, მოვალესა და მესამე პირს შორის შეთანხმებით. ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპიდან გამომდინარე, ასეთი შეთანხმებისათვის კრედიტორის თანხმობა საჭირო არ არის, რამეთუ მოვალესა და მესამე პირს შორის შესრულების დაკისრების შესახებ შეთანხმების ფაქტი არ ხელყოფს კრედიტორის ინტერესებს, მისი მოთხოვნის უფლება განისაზღვრება არა ამ შეთანხმებით, არამედ მისი მოვალესთან შეთანხმებით. თუნდაც, თუკი მესამე პირი შეუდგება მოვალის ნაცვლად კრედიტორისათვის ვალდებულების შესრულებას, ეს არ უსპობს კრედიტორს არაჯეროვანი შესრულების შემთხვევაში დააკისროს პასუხისმგებლობა მოვალეს. თუკი მოვალის მიერ შესასრულებელი ვალდებულება ატარებს პირად ხასიათს, ასეთი სახის

ვალდებულების შესრულება მესამე პირის მიერ კრედიტორის თანხმობის გარეშე, ჩაითვლება როგორც ვალდებულების არაჯეროვანი შესრულება.

იურიდიულ ლიტერატურაში მოყვანილია მაგალითები, როდესაც არ დაიშვება მოვალის მიერ მესამე პირისათვის ვალდებულების შესრულების დაკისრება.¹ მაგალითის სახით შეიძლება მოვიყვანოთ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 766-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით გათვალისწინებული შემთხვევა, კერძოდ, „შემნახველს არა აქვს უფლება ნივთი შესანახად გადასცეს მესამე პირს მიმბარებლის თანხმობის გარეშე“. ერთი შეხედვით, თუკი არ არსებობს მიმბარებლის თანხმობა ნივთის მესამე პირისათვის შესანახად გადაცემის შესახებ, ეს უნდა ჩაითვალოს მიმბარების ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, შემნახველის ვალდებულების უხეშ დარღვევად. თუმცა ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ შემნახველი არღვევს რა მიმბარებლის წინაშე ვალდებულებას, ამით ავტომატურად წყდება შემნახველსა და მესამე პირს შორის დადებული ხელშეკრულება? ხომ არ დაირღვევა ასეთი მიდგომით მესამე პირის უფლებები მოვალის მიმართ? ხომ არ ერთმევა ამით კეთილსინდისიერ მესამე პირს თავისი უფლებების დაცვის კანონით მინიჭებული შესაძლებლობები მასსა და მოვალეს შორის დადებული ხელშეკრულების ავტომატურად შეწყვეტით იმის გამო, რომ მოვალემ დაარღვია კრედიტორის წინაშე თავისი ვალდებულებები? ჩაითვლება თუ არა მართლზომიერად მიმბარებლის უარი მიმბარების ხელშეკრულების ვადის გასვლის შემდეგ უკან მიიღოს ჯეროვან მდგომარეობაში არსებული შესანახად ჩაბარებული საქონელი მხოლოდ იმ საფუძველით, რომ მისთვის მხოლოდ ახლალა გახდა ცნობილი მესამე პირისათვის მისი თანხმობის გარეშე შემნახველის მხრიდან საქონლის შესანახად გადაცემის ფაქტი? რა გავლენას ახდენს კრედიტორის მიერ შემდგომი მოწონება მესამე პირისათვის მოვალის მხრიდან შესრულების დაკისრებაზე, როცა შესრულება უნდა განეხორციელებინა პირადად მოვალეს? ყველა ეს კითხვა პასუხის გაცემას საჭიროებს. სწორი პასუხის საფუძველად უნდა მივიჩნიოთ ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპთან ერთად აგრეთვე ის პრინციპიც, რომ შესრულების პოტენ-

¹ Брагинский М.И., Витрянский В.В. „Договорное право. книга первая“, М., 2000, с. 377.

ციური შესაძლებლობა თავისთავად არ წარმოადგენს მოვალესა და მესამე პირს შორის შეთანხმების კანონიერების სავალდებულო მოთხოვნას (გარდა აბსოლუტური შეუძლებლობისა, რომელიც ყველასათვის გამორიცხავს ზოგადად ვალდებულების შესრულების შესაძლებლობას),¹ ანუ მოვალეს უფლება აქვს ნებისმიერ შემთხვევაში შეუთანხმდეს მესამე პირს ვალდებულების შესრულების დაკისრების შესახებ. ამასთან, კრედიტორის ინტერესი, რომ მოვალემ პირადად შეასრულოს ვალდებულება, დაცულ უნდა იქნეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში კრედიტორსა და მოვალეს შორის დადებული ხელშეკრულების მიზანი ვერ იქნება მიღწეული. მაგრამ კეთილსინდისიერი მესამე პირის ინტერესიც უნდა იქნეს დაცული. ამიტომაც მიგვაჩნია, რომ ავტომატურად არ უნდა შეწყდეს მოვალის მიერ თავისი ვალდებულების მესამე პირისათვის შესრულების დაკისრების ხელშეკრულება მხოლოდ იმ საფუძვლით, რომ ვალდებულება მოვალეს პირადად უნდა შეესრულებინა. ორივე ხელშეკრულების შენარჩუნების შემთხვევაში როგორც კრედიტორს, ისე მესამე პირს შეუძლიათ გამოიყენონ კანონით მინიჭებული ხელშეკრულების დარღვევასთან დაკავშირებული დაცვის საშუალებები. კრედიტორს უფლება აქვს არ მიიღოს არაჯეროვანი შესრულება, ხოლო მესამე პირსაც მოვალესთან დადებული ხელშეკრულებით თავისი უფლებების დარღვევის შემთხვევაში შეუძლია მოითხოვოს უფლებების დაცვა.

ევროპის სახელშეკრულებო სამართლის პრინციპები შესაბამის მუხლში, რომელიც შეეხება მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულებას, აწესრიგებენ მხოლოდ იმ შემთხვევებს, როდესაც კრედიტორს არა აქვს მესამე პირისაგან შემოთავაზებულ შესრულების მიღებაზე უარის თქმის უფლება, მაგრამ არაფერს ამბობენ მოვალის მიერ მესამე პირისათვის ვალდებულების შესრულების დაკისრების შესაძლებლობის თუ დაუშვებლობის შესახებ.²

მესამე პირისათვის მოვალის მხრიდან ვალდებულების შესრულების საკითხთან დაკავშირებული კიდევ ერთი პრობლემა შეეხება რე-

---

¹ Towards European Civil Code / Ed by M.W. Hesselnik, E.H. Hondius, J.R.M. Vranken. Dordrecht. Boston. London. 1994. p. 169-170.

² Principles of European Contract Law. Part /and /Ed. by Ole Lando, Hugh Beale. The Hague, London, Boston. 2000. P. 338.

აღურ ხელშეკრულებებს. მაგალითის სახით მოვიყვანოთ სესხის ხელშეკრულების კონსტრუქცია, რომელიც წარმოადგენს ცალმხრივ მაკალდებულებელ რეალურ ხელშეკრულებას. კერძოდ, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 623-ე მუხლის თანახმად, „სესხის ხელშეკრულებით გამსესხებელი საკუთრებაში გადასცეს მსესხებელს ფულს ან სხვა გვაროვნულ ნივთს, ხოლო მსესხებელი კისრულობს დააბრუნოს იმავე სახის, ხარისხისა და რაოდენობის ნივთი“.

პრაქტიკაში გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც სამოქალაქო ბრუნვის ორ მონაწილეს სურს ერთმანეთთან დადოს სესხის ხელშეკრულება, მიაღწიეს შეთანხმებას ხელშეკრულების ყველა არსებით პირობაზე, თუმცა კი ფაქტობრივად მსესხებელს ფულად თანხას გადასცემს არა გამსესხებელი, არამედ მისი დავალებით მესამე პირი. ამასთან, სესხის ხელშეკრულება, რომელიც გაფორმებულია ერთიანი დოკუმენტის სახით წერილობითი ფორმით და ხელმოწერილია მხარეების მიერ, ნათლად ადასტურებს სესხის ხელშეკრულების დადების განზრახვას ზუსტად იმ პირებს შორის, ვინც გააფორმა და ხელი მოაწერა მას.

იქიდან გამომდინარე, რომ სესხის ხელშეკრულება რეალური სახისაა, ამიტომაც ფულის ან ნივთის მსესხებლის საკუთრებაში გადაცემაზე გამსესხებელს არანაირი უფლებები არ გააჩნია და მსესხებელთან არ იმყოფება ვალდებულებით ურთიერთობებში. რამეთუ სესხის ხელშეკრულება არის ცალმხრივი ხასიათის, ამიტომაც გამსესხებელს მსესხებლის წინაშე არანაირი ვალდებულებები არ ეკისრება. ამიტომაც, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 371-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის შინაარსიდან გამომდინარე, ამ შემთხვევაში გამსესხებლის მიერ მესამე პირისათვის მსესხებლისათვის სესხის გადაცემის ვალდებულების დაკისრება შეუძლებელია, რამეთუ არანაირი ვალდებულება, რომლის შესრულებაც შეიძლება დაეკისროს მესამე პირს, არ არსებობს, ხოლო გამსესხებელი კი არ წარმოადგენს მსესხებლის მოვალეს.

სამოქალაქო ბრუნვაში მოვალის მიერ მესამე პირისათვის ვალდებულების შესრულების დაკისრება კრედიტორისათვის შეიძლება ცნობილი გახდეს სხვადასხვაგვარი ფორმით. ყველაზე უფრო გავრცელებული შემთხვევებია, როდესაც მესამე პირი შესაბამის დოკუმენტებში

(საგადასახადო დავალება, ზედნაღები, მიღება-ჩაბარების აქტი და ა.შ.) მიუთითებს იმის შესახებ, რომ შესრულება ხდება მოვალის ნაცვლად. გეზდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც მესამე პირი ან თვითონ მოვალე წერილობით ატყობინებენ კრედიტორს მესამე პირისათვის ვალდებულების შესრულების დაკისრების შესახებ. შეთანხმების არაჯეროვანი გაფორმება ხშირად ხდება დავის საფუძველი. ამიტომაც დავის თავიდან ასაცილებლად მიზანშეწონილი იქნება, თუკი სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილენი მესამე პირისათვის ვალდებულების შესრულების დაკისრების შემთხვევაში კრედიტორს გაუგზავნიან წერილობით შეტყობინებას, სადაც მითითებულ იქნება ზუსტად და ამომწურავად იმ ვალდებულების შესახებ, რომელიც დაეკისრა მესამე პირს, ასევე მესამე პირის ზუსტი სახელი, იურიდიული ფაქტი (გარეგება, დელიქტი, უსაფუძვლო გამდიდრება და ა.შ.), რომლიდანაც წარმოიშვა შესაბამისი ვალდებულება და სხვა მონაცემები. ამით შემდგომში თავიდან იქნებოდა აცილებული ყოველგვარი გაურკვეველობა. იბადება კითხვა: ვალდებულია თუ არა კრედიტორი, რომ შეამოწმოს მესამე პირისათვის ვალდებულების შესრულების დაკისრების ფაქტი?

ევროპის სახელშეკრულებო სამართლის პრინციპებიდან გამომდინარე, კეთილსინდისიერი კრედიტორი არ არის ვალდებული შეამოწმოს მესამე პირისათვის ვალდებულების შესრულების დაკისრების ფაქტის სისწორე. ამასთან, მხედველობაშია მისაღები, რომ, თუკი შესრულების მიღებისას კრედიტორმა არ იცოდა და არც შეიძლება სცოდნოდა მოვალის მიერ მესამე პირისათვის ვალდებულების შესრულების დაკისრების ფაქტის არარსებობა, კრედიტორის მიერ ასეთი შესრულების მიღებამ არ შეიძლება მისთვის გამოიწვიოს ნეგატიური შედეგები და მას მაინც რჩება არაჯეროვანი შესრულების შემთხვევაში მოვალის მიმართ თავისი უფლებების დაცვის კანონით მინიჭებული საშუალებების გამოყენების შესაძლებლობა.

საქართველოს სამოქალაქო კანონმდებლობა ერთადერთ შემთხვევაში აძლევს მესამე პირს უფლებას საკუთარი სურვილით საკუთარი ინტერესების დასაცავად (*proprio motu*) შეასრულოს ვალდებულება მოვალის ნაცვლად. კერძოდ, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 372-ე მუხლის თანახმად, „თუ კრედიტორი მიმართავს იძულებით აღსრულებას მოვალის კუთვნილ ნივთზე, მაშინ ყოველი პირი, რომელსაც

ექმნება საფრთხე, რომ იძულებითი აღსრულებით შეიძლება დაკარგოს უფლება ამ ნივთზე, უფლებამოსილია დააკმაყოფილოს კრედიტორი. თუ მესამე პირი დააკმაყოფილებს კრედიტორს, მაშინ მოთხოვნის უფლება გადადის ამ პირზე¹.

მესამე პირის მიერ მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულება, თეორიული თვალსაზრისით, შეიძლება დაშვებულ იქნეს კანონმდებლობით რაიმე შეზღუდვის გარეშე, ანდა შეიზღუდოს გარკვეული პირობებით. არ შეიძლება, რომ იურიდიული მნიშვნელობა არ მიენიჭოს მესამე პირის მიერ განხორციელებული შესრულების მიმართ მოვალის დამოკიდებულებას.

ვალდებულების შესრულებაში კრედიტორის დანტერესების პრეზუმფციიდან გამომდინარე, შეიძლება გამოვყოთ მოვალის თანხმობის არსებობის ან არარსებობის შესაბამისად მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულების შესაძლებლობის სამი კონცეფცია: ა) პროკრედიტორული; ბ) პრომოვალური; გ) მახალანსირებელი.

ვალდებულებით სამართალში პროკრედიტორულ კონცეფციას იზიარებს მრავალი განვითარებული ქვეყნის კანონმდებლობა. ეს გამომდინარეობს იქიდან, რომ მოვალის თანხმობა მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულებაზე საჭირო არ არის. უფრო მეტიც, მესამე პირს შეუძლია შეასრულოს მოვალის ნაცვლად ვალდებულება იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც მოვალე ამის წინააღმდეგია ანდა უცნობია მისი ადგილსამყოფელი. შესაბამისად, კრედიტორს უფლება აქვს მიიღოს ასეთი შესრულება, რომელიც იწვევს მოვალის მიმართ ვალდებულების შეწყვეტას. ამგვარად, პროკრედიტორული კონცეფცია სრულ იგნორირებას უკეთებს მოვალის ნება-სურვილს, რომლის უარიც, მესამე პირის მიერ მის ნაცვლად ვალდებულების შესრულებაზე, შეიძლება გათვალისწინებულ იქნეს მხოლოდ კრედიტორის მიერ. კრედიტორს შეუძლია არ მიიღოს მესამე პირისგან შემოთავაზებული შესრულება, თუ მოვალე ამის წინააღმდეგია, ასეთ შემთხვევაში კრედიტორი არ ჩაითვლება ვადის გადამცილებლად. ყველაზე უფრო მეტად პროკრედიტორული პოზიცია უკავია ლატვიის სამოქალაქო კოდექსს, კერძოდ, 1815-ე მუხლში აღნიშნულია, რომ, თუკი ვალდებულების შესრულება

¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, თბ., 1997.

ატარებს მკაცრად განსაზღვრულ პირად ხასიათს, მაშინ ვალდებულე-
ბა უნდა შესრულდეს უშუალოდ მოვალის მიერ. ყველა სხვა შემთხ-
ვევაში ვალდებულება შეიძლება შესრულდეს მესამე პირის მიერ მოვ-
ალის თანხმობის გარეშე და მისი ნების საწინააღმდეგოდ. ავსტრიის
სამოქალაქო კოდექსის 1423-ე მუხლის თანახმად, მოვალის თანხმობა
მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესასრულებლად საჭირო არ არის.
კრედიტორის უფლებაზე, არ მიიღოს მესამე პირის მიერ შეთავაზებუ-
ლი შესრულება, თუკი მოვალე ამის წინააღმდეგია, არაფერია ნათქ-
ვამი. გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 267-ე პარაგრაფი გან-
საზღვრავს, რომ, თუკი მოვალე ვალდებული არ არის პირადად შეა-
სრულოს ვალდებულება, მაშინ ვალდებულება შეიძლება შესრულდეს
მესამე პირის მიერ. მოვალის თანხმობა საჭირო არ არის. აქვე დადგე-
ნილია, რომ კრედიტორს შეუძლია უარი თქვას შესრულების მიღება-
ზე, თუკი მოვალე ამის წინააღმდეგია. ანალოგიური პრინციპია განმტ-
კიცებული პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსში. კერძოდ, მე-ნ წიგნის
30-ე მუხლში აღნიშნულია, რომ კრედიტორის მიერ ვალის გადაცი-
ლებად არ ჩაითვლება მესამე პირის მიერ შეთავაზებული შესრულების
მიღებაზე უარის თქმა, თუკი მოვალე ამის წინააღმდეგია. თუმცა
პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსის მე-ნ წიგნის 73-ე მუხლის თანახ-
მად, პოლანდიის სამართლებრივი სისტემა მიეკუთვნება იმ ქვეყნების
რიცხვს, რომლებიც იზიარებენ მაბალანსირებულ კონცეფციას, რამეთუ
ზემოთ აღნიშნული წესი არ გამოიყენება, თუკი მესამე პირს გააჩნია
მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულების მიმართ კანონიერი
ინტერესი. პროკრედიტორულ კონცეფციას იზიარებს თითქმის ყველა
ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკის სამოქალაქო კოდექსი.¹

პრომოვალური კონცეფცია ძირითადად იცავს მოვალის ინტერე-
სებს, მოითხოვს რა მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულები-
სათვის მოვალის აუცილებელ თანხმობას ან მოწონებას. ეს მიდგომა
ზოგიერთი გამონაკლისის გათვალისწინებით ყველაზე გავრცელებუ-
ლია საერთო სამართლის ქვეყნებში. ინგლისურ სამართალში მოვალის
თანხმობის გარეშე შესრულება არ დაიშვება. მესამე პირის მიერ
თანხის გადახდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში ათავისუფლებს მოვალეს

¹ Брагунский М., Витрянский В., „Договорное право“, книга I, М., 2000.

ვალდებულებისაგან, თუკი მესამე პირს ამის შესახებ პქონდა მოვალისაგან წინასწარი თანხმობა ანდა გადახდა შემდგომში მოწონებულ იქნება.¹

მაბალანსირებელი კონცეფცია მიზნად ისახავს შესაბამის სამართალურთიერთობაში მონაწილე სამივე პირის ინტერესების დაცვას და აგებულია გარკვეულ კომპრომისზე. ის შეიძლება ზოგადად დაყოფილ იქნეს სამ ძირითად მიდგომად.

პირველი მიდგომის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ მესამე პირს შეუძლია შეასრულს მოვალის ნაცვლად ვალდებულება, ხოლო კრედიტორი ვალდებულია მიიღოს შესრულება, თუკი მესამე პირს აქვს სხვისი ვალდებულების შესრულების მიმართ კანონიერი ინტერესი. ევროპული სახელშეკრულებო სამართლის პრინციპები (მუხლი 7:106) ავალდებულებენ კრედიტორს მიიღოს მესამე პირის მიერ მოვალის თანხმობის გარეშე ვალდებულების ჯეროვანი შესრულება იმის მიხედვით, გააჩნია თუ არა მესამე პირს შესრულების მიმართ კანონიერი ინტერესი, შეასრულებდა თუ არა მოვალე ვალდებულებას ანდა, ცხადია, რომ იგი ვერ შეასრულებდა ვალდებულებას დათქმულ ვადაში.

მეორე მიდგომა მდგომარეობს იმაში, რომ მოვალეს შეუძლია შეეწინააღმდეგოს მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულებას, თუკი მოვალე დაამტკიცებს, რომ ასეთი შესრულებით მას ზიანი ადგება.

მესამე მიდგომა დაკავშირებულია სუბროგაციის² არარსებობასთან, თუკი შესრულება განხორციელდა მესამე პირის მიერ მოვალის თანხმობის გარეშე (ბელგიის სამოქალაქო კოდექსის 1236-ე მუხლი). დამზღვევის უფლების გადასვლა ზიანის ანაზღაურების შესახებ მზღვეველზე გათვალისწინებულია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 832-ე მუხლით.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 371-ე მუხლის 1-ლი ნაწილიდან გამომდინარე, საქართველოს სამოქალაქო კანონმდებლობა თითქოსდა მიეკუთვნება პროკრედიტორული ქვეყნების ჯგუფს, მაგრამ იმავე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, „კრედიტორს შეუძლია არ მიიღოს მესამე პირისაგან შემოთავაზებული შესრულება, თუ მოვალე

¹ Principles of European Contract law. p. 340.

² სუბროგაცია – დამზღვევის უფლების გადასვლა ზიანის ანაზღაურების შესახებ მზღვეველზე.

ამის წინააღმდეგია“, ნათლად მიუთითებს მაბაღანსირებელი კონცეფციის ნიშნებზეც.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 372-ე მუხლი ითვალისწინებს მესამე პირის მიერ კრედიტორის დაკმაყოფილების შესაძლებლობას მოვალის თანხმობის გარეშე, რათა დაცულ იქნეს თვით ამ მესამე პირის უფლებები. ეს არის სპეციალური ნორმა, რამეთუ მესამე პირს ასეთ შემთხვევებში არ სჭირდება მოვალის თანხმობა. ამრიგად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საქართველოს სამოქალაქო კანონმდებლობა გამოდის იმ ზოგადი პრინციპიდან, რომელიც მესამე პირს აძლევს უფლებას შეასრულოს მოვალის ვალდებულება მხოლოდ ამ უკანასკნელის თანხმობით, გარდა სამოქალაქო კოდექსის 372-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევებისა, როდესაც მესამე პირს ექმნება რეალური საფრთხე იმისა, რომ, თუკი კრედიტორი მიმართავს იძულებით აღსრულებას მოვალის კუთვნილ ნივთზე (მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 267-ე მუხლის მე-2 ნაწილის მიხედვით. ყოველი მესამე პირი, რომლის უფლებრივი მდგომარეობა გირაოს გასხვისების შედეგად შეიძლება გაუარესდეს, უფლებამოსილია დაფაროს მოთხოვნა და ამ გზით გირაეობა თავის თავზე აიღოს), მაშინ იგი (მესამე პირი) დაკარგავს თავის უფლებებს ამ ნივთის მიმართ.

ყურადღება უნდა იქნეს გამახვილებული სამოქალაქო კოდექსის 371-ე მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევაზე, კერძოდ, „კრედიტორს შეუძლია არ მიიღოს მესამე პირისაგან შემოთავაზებული შესრულება, თუ მოვალე ამის წინააღმდეგია“. იბადება კითხვა: ვალდებულია თუ არა კრედიტორი ასეთ შემთხვევაში თავი შეიკავოს მესამე პირისაგან მოვალის ნაცვლად შესრულების მიღებაზე? განსახილველი ნორმის ადეკვატური განმარტებიდან გამომდინარე, ეს არის კრედიტორის უფლება (შეუძლია არ მიიღოს) და არა ვალდებულება. ამიტომაც დავის შემთხვევაში, ჩვენი აზრით, საკითხი უნდა გადაწყდეს შემდეგნაირად: მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულება კრედიტორის მიმართ მოვალის ნაცვლად ამ უკანასკნელის წინააღმდეგობის მიუხედავად, ჩაითვლება ჯეროვან შესრულებად, თუკი მოვალე ვერ დაამტკიცებს, რომ ასეთი შესრულების შედეგად მას მიადგა ზიანი, ანდა თუკი მესამე პირი მოვალის ნების საწინააღმდეგოდ ასრულებს მოვალის ვალდებულებას, კრედიტორისთვის ცნობილ-

ია ამის შესახებ და იგი მინც ღებულობს შესრულებას, მაშინ კრედიტორის პრეტენზიები მესამე პირის მიერ ვალდებულების არაჯეროვანი შესრულებისას მოვალის მიმართ არ უნდა დაკმაყოფილდეს.

ცალკე უნდა იქნეს გამოყოფილი ისეთი შემთხვევები, როდესაც, მართალია, მესამე პირი კრედიტორის მიმართ ასრულებს მოვალის ვალდებულებას ამ უკანასკნელის ნების საწინააღმდეგოდ, მაგრამ შემდგომში მოვალე მოიწონებს ასეთ შესრულებას. აქ ისეთივე სამართლებრივი შედეგები დადგება, როგორც იმ შემთხვევაში, როდესაც მესამე პირი თავიდანვე მოქმედებს მოვალის თანხმობით.

მოვალის ნაცვლად მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულების განსაკუთრებულ შემთხვევებს წარმოადგენს სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებული დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულება, კერძოდ, სამოქალაქო კოდექსის 969-ე მუხლის თანახმად, პირი (შემსრულებელი), რომელიც დავალების ან სხვა საფუძვლის გარეშე ასრულებს სხვა პირის (მეპატრონის) საქმეებს, ვალდებულია ის კეთილსინდისიერად შეასრულოს.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 372-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევა – კრედიტორის დაკმაყოფილება მესამე პირის მიერ – წარმოადგენს სპეციალურ ნორმას, რამეთუ ამ შემთხვევაში მოვალის თანხმობა (არც წინასწარი და არც შემდგომი) საჭირო არ არის, იწვევს განსაკუთრებულ სამართლებრივ შედეგებს. კერძოდ, მესამე პირის მხრიდან კრედიტორის დაკმაყოფილების შედეგად წყდება მოვალესა და კრედიტორს შორის არსებული სამართლებრივი ურთიერთობა. სამაგიეროდ კანონის ძალით, კრედიტორის მოთხოვნის უფლება გადადის მესამე პირზე, მოვალე კი არ თავისუფლდება, არამედ ახალი კრედიტორის წინაშე აღმოჩნდება ვალდებული. ამიტომაცაა, რომ კანონმდებელი ლაპარაკობს „კრედიტორის დაკმაყოფილებაზე“ და არა „ვალის გადახდის მიზნით შესრულებაზე“. ანალოგიური მოსაზრებაა გამოხატული გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 268-ე პარაგრაფში.¹

უფრო ფართო მიდგომაა ამ საკითხთან დაკავშირებით ევროპის სახელშეკრულებო სამართლის პრინციპებში, სადაც აღნიშნულია, რომ

¹ Гражданский кодекс Германии. В 2 т. науч. ред. Н.В. Елисеева, СПб., 2004.

მესამე პირის მიერ მოვალის ნაცვლად განხორციელებული შესრულების მიღება კრედიტორისათვის სავალდებულოა თუკი მესამე პირს ამ შესრულების მიმართ გააჩნია თავისი კანონიერი ინტერესი და მოვალე ვერ შეასრულებდა ვალდებულებას საერთოდ ანდა დათქმულ ვადაში. აქ არ არის საუბარი მხოლოდ ისეთ გარემოებაზე, როგორცაა მოვალის ქონებაზე იძულებითი აღსრულების მიქცევა. აქ საუბარია ზოგადად მესამე პირის კანონიერ ინტერესებზე. ასეთი ინტერესი ევროპული სახელშეკრულებო სამართლის პრინციპების მიხედვით შეიძლება გამოიხატოს შემდეგ შემთხვევებშიც:

ა) თავდების მიერ ძირითადი მოვალის ნაცვლად ვალის გადახდა, რათა თავიდან აიცილოს ზედმეტი სასამართლო ხარჯები, რომელიც შეიძლება წარმოიშვას მოვალის ქონების იძულებითი რეალიზაციისას.

ბ) ოჯახის ინტერესებიდან გამომდინარე ერთ-ერთი მეუღლის მიერ მეორე მეუღლის ვალის გადახდა.

გ) ძირითადი საწარმოს მიერ შვილობილი საწარმოს ვალის გადახდა ამ უკანასკნელის გადახდისუნარიანობის შესანარჩუნებლად.¹

მაშასადამე, ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული მესამე პირის კანონიერი ინტერესის ცნება გაცილებით უფრო ფართოა, ვიდრე საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 372-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევა, რომელიც შეეხება მხოლოდ იძულებით აღსრულებასთან დაკავშირებულ მესამე პირის ინტერესს.

პრაქტიკული თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანია, თუ რა მომენტიდან დგება მესამე პირისათვის იძულებითი აღსრულების შემთხვევაში მოვალის ნივთზე თავისი უფლებების დაკარგვის საფრთხე. ქონებაზე უფლებების დაკარგვა ხდება მაშინ, როდესაც იძულებითი აღსრულების შედეგად შემძენი შეიძენს ქონებაზე საკუთრების უფლებას. როგორც წესი, იძულებითი აღსრულება ხდება აუქციონის გზით. აუქციონზე ქონების შეძენა კი წარმოშობს სამოქალაქო კოდექსის 283-ე მუხლით გათვალისწინებულ სამართლებრივ შედეგს, კერძოდ: „გირაოს მართლზომიერი გასხვისებით და გადაცემით შემძენზე გადაღის დაუტვირთავი საკუთრება“.² იძულებითი აღსრულების შედეგად

¹ Principles of European Contract law, p. 342.

² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, თბ., 1997.

ქონებაზე საკუთრების უფლების წარმოშობა წარმოადგენს საკუთრების უფლების წარმოშობის თავდაპირველ და არა წარმოებულ საშუალებას.

ზაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 372-ე მუხლი მესამე პირს აძლევს უფლებას მოვალის ნაცვლად დააკმაყოფილოს კრედიტორი მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი იძულებითი აღსრულებით შეიძლება დაკარგოს უფლება ამ ნივთზე და არა ამ ნივთის მფლობელობის უფლება, როგორც ამას ითვალისწინებს გერმანიის სამოქალაქო სჯულდება (268-ე, 1-ლი აბზაცი) მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შემსრულებელი პირის მიმართ მოთხოვნის უფლებების გადასვლის საფუძვლების განსაზღვრისას.

გარდა 267-ე მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებული შემთხვევისა, რომელიც შეეხება მესამე პირის უფლებებს გირაოს გასხვისების შედეგად, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ასევე საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 298-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევასაც, კერძოდ, „ყოველი მესამე პირი, რომლის მდგომარეობაც იპოთეკით დატვირთული ქონების რეალიზაციის შედეგად შეიძლება გაუარესდეს, უფლებამოსილია თვითონ დაფაროს მოთხოვნა და ამ გზით საკუთარ თავზე გადმოიტანოს იპოთეკა. კრედიტორის დაკმაყოფილების დროს მას შეუძლია მოითხოვოს სათანადოდ დამოწმებული საბუთი და საკუთარი თავის რეგისტრირება იპოთეკარად“.

მოვალის ქონებაზე უფლების დაკარგვის საფრთხე, თუკი კრედიტორი მიმართავს იძულებით აღსრულებას, მესამე პირისათვის ყოველთვის არსებობს, რამეთუ მოვალეს შეიძლება ჰქონდეს რაიმე ვალი. მოვალე კრედიტორის წინაშე პასუხს აგებს მთელი თავისი ქონებით, გარდა იმისა, რომელზეც საქართველოს კანონის „აღსრულების შესახებ“ 45-ე მუხლის თანახმად არ შეიძლება გადახდევინების მიქცევა. იმის გამო, რომ სამოქალაქო და განსაკუთრებით სავაჭრო ბრუნვაში ესა თუ ის სუბიექტი პერმანენტულად არის დაკავშირებული ვალდებულებებით სხვა სუბიექტთან, თითქოს ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ მოვალის ქონებაზე მესამე პირის უფლების წარმოშობის მომენტშივე წარმოიქმნება საფრთხე, რომ მოვალე თავის კრედიტორს არ შეუსრულებს რაიმე ვალდებულებას და კრედიტორიც მიმართავს იძულებით აღსრულებას მოვალის იმ ქონებაზე, რომელიც დატვირთულია მესამე

პირის უფლებებით. რა თქმა უნდა, ასეთი მიდგომა სწორი არ იქნება. შესაბამისად, მოვალის ქონებაზე მესამე პირის უფლებების დაკარგვის საფრთხის წარმოშობის მომენტი განისაზღვრება სხვა საფუძველებით.

შეიძლება თუ არა, რომ საფრთხის წარმოშობის მომენტი განისაზღვროს მოვალის მიერ შესრულების ვადის გადაცილების შემთხვევაში? ვფიქრობთ, ამ კითხვაზე უარყოფითი პასუხი უნდა გავცეთ, რამეთუ საფრთხის საშიშროების ხარისხი არცთუ ისე დიდია, რომ უკვე ვისაუბროთ მესამე პირის მიერ მოვალის ქონებაზე უფლებების დაკარგვის შესახებ. მოვალის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობა დათქმულ ვადაში ჯერ კიდევ არ ნიშნავს იმას, რომ კრედიტორი აუცილებლად მიმართავს იძულებით აღსრულებას მოვალის იმ ქონებაზე, რომელზეც უფლებები მესამე პირს ეკუთვნის.

მოვალის ქონებაზე გადახდევინების მიქცევა და იძულებითი აღსრულების საკითხები მოწესრიგებულია სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით, კერძოდ, სააღსრულებო წარმოებით. ჩვენი აზრით, მესამე პირის მოვალის ნივთზე უფლებების დაკარგვის საფრთხის წარმოშობის მომენტად უნდა ჩაითვალოს არა სააღსრულებო წარმოების აღძვრა, არამედ სასამართლო აღმსრულებლის მიერ მოვალის კუთვნილი იმ ნივთების აღწერა და დაყადაღება, რომლის მიმართაც მესამე პირს გარკვეული უფლებები გააჩნია.

სამოქალაქო კოდექსის 372-ე მუხლის თანახმად, როდესაც მესამე პირი მოვალის ნაცვლად დააკმაყოფილებს კრედიტორს, მაშინ მოთხოვნის უფლება გადადის ამ პირზე. ამ შემთხვევაში თეორიული თვალსაზრისით, კრედიტორის უფლებების გადასვლა მესამე პირზე წარმოადგენს გარკვეულ ანომალიას, რამეთუ სამოქალაქო კოდექსის 427-ე მუხლის თანახმად, „ვალდებულებითი ურთიერთობა წყდება კრედიტორის სასარგებლოდ ვალდებულების შესრულებით (შესრულება)“¹. მაშინ იბადება კითხვა, თუ რა უფლება გადადის მესამე პირზე კრედიტორისაგან, რომლის მოთხოვნაც დააკმაყოფილებულია? შესაბამისად სკ 372-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევა წარმოადგენს *Lex specialis* და მიზნად ისახავს იმ მესამე პირის უფლებების რეალურ დაცვას, რომელმაც მოვალის ნაცვლად შეასრულა ვალდებულება.

¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, თბ., 1997.

მესამე პირზე მოთხოვნის უფლების გადასვლა არ იწვევს კრედიტორის სასარგებლოდ დადგენილი უზრუნველყოფის საშუალებების გაუქმებას, რაც წარმოადგენს მესამე პირის უფლებების დაცვის ერთერთ რეალურ გარანტიას.¹

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 372-ე მუხლს არ შემოაქვს რაიმე სპეციალური ტერმინები ამ ნორმით გათვალისწინებული სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა აღსანიშნავად.

კრედიტორისა და მოვალის მიმართ ეს საჭირო მართლაც არ არის, ხოლო სპეციალური ტერმინის შემოღება იმ მესამე პირის აღსანიშნავად, რომელმაც მოვალის ნაცვლად შეასრულა ვალდებულება, ვფიქრობთ, საჭიროა, რამეთუ მისმა აღნიშვნამ მხოლოდ იმით, რომ იგი არის მესამე პირი, შეიძლება გამოიწვიოს ასეთი პირის აღრევა სხვა სუბიექტებთან, რომლებსაც ასევე ეწოდებათ მესამე პირები (მაგალითად, მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულება). იურიდიული ლიტერატურაში ასეთ მესამე პირებს უწოდებენ ფაქტობრივ შემსრულებლებს, ნამდვილ შემსრულებლებს, სუბშემსრულებლებს. სამოქალაქო კოდექსის 396-ე მუხლის თანახმად, „მოვალემ თავისი კანონიერი წარმომადგენლის ან იმ პირთა მოქმედებისათვის, რომელთაც იგი იყენებს საკუთარი ვალდებულებების შესასრულებლად, ისეთივე მოცულობით უნდა აგოს პასუხი, როგორც საკუთარი ბრალეული ქმედების დროს“. ასეთ პირებს იურიდიულ ლიტერატურაში უწოდებენ უშუალო შემსრულებლებს.²

მესამე პირებად, რომლებიც მოვალის ნაცვლად ასრულებენ ვალდებულებას, შეიძლება გამოვიდნენ მოქალაქეები, მათ შორის ინდივიდუალური მეწარმეები, იურიდიული პირები, ორგანიზაციები, რომლებიც არ არიან იურიდიული პირები და ა.შ. მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულების შედეგად სამართლებრივი ურთიერთობა წარმოიშობა სამ პირს: კრედიტორს, მოვალესა და მესამე პირს შორის. კრედიტორი და მოვალე ერთმანეთთან იმყოფებიან იმ ვალდებულებით ურთიერთობებში, რომლებიც მოწესრიგებულია შესაბამისი სამართ-

¹ Брагинский М., Витрянский В., Договорное право. книга первая, М., 2000, с. 374.

² Е.А. Суханов. Гражданское право, учебник в 2 т., М., 1998, с. 192.

ლებრივი ნორმებით. მაგალითად, თუ საუბარია სესხზე, მაშინ გამ-
სესხებლისა და მსესხებლის ურთიერთობები რეგულირდება სამოქალაქო
კოდექსის იმ ნორმებით, რომლებიც სესხის ხელშეკრულებას არეგუ-
ლირებენ. მოვალის ვალდებულების ჯეროვანი შესრულება მესამე პირის
მიერ უნდა შეესაბამებოდეს იმ კონკრეტული კანონის მოთხოვნებს,
რომელიც მოცემული სახის ვალდებულებებისათვის არის დადგენილი.
ამიტომაც, თუკი კანონით ან ვალდებულების პირობებით დადგენილია
მოვალის სამართლებრივი სტატუსისადმი გარკვეული მოთხოვნები,
შესაბამისად მესამე პირიც უნდა აკმაყოფილებდეს ასეთ მოთხოვნებს.
მაგალითად, თუკი მენარდემ ამა თუ იმ სამუშაოს შესასრულებლად
უნდა მიიღოს სპეციალური ლიცენზია (ნებართვა), ამიტომაც მესამე
პირსაც (სუბმენარდეს), რომელსაც დაეკისრება მენარდის ნაცვლად
ასეთი სამუშაოს შესრულების ვალდებულება, უნდა გააჩნდეს შესა-
ბამისი ლიცენზია (ნებართვა).

ამრიგად, მესამე პირის მიერ ვალდებულების ჯეროვანი შეს-
რულება დამოკიდებულია როგორც ვალდებულების სამართლებრივ
ბუნებაზე, ასევე ასეთი სახის ვალდებულებისათვის კანონით დადგენი-
ლი მოთხოვნების დაცვაზე. სწორედაქედან შეიძლება გამოძინარეობ-
დეს, ვალდებულების შესრულების სუბიექტის მიმართ წაყენებული
განსაკუთრებული მოთხოვნები და მათი დაცვის საჭიროება.

ასევე ძალიან მნიშვნელოვანია ისეთი საკითხის გადაწყვეტაც,
როგორიცაა, უნდა იყოს თუ არა მესამე პირი, რომელიც მოვალის
ნაცვლად ასრულებს ვალდებულებას, სრულქმედუნარიანი. იურიდიულ
ლიტერატურაში ამ საკითხის ირგვლივ არ არის ერთიანი მოსაზრება.
ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ ვალდებულების შესრულება არის
იურიდიული მოქმედება, რომელიც შეიძლება იყოს ცალმხრივი გარი-
გება, ორმხრივი გარიგება ანდა იურიდიული ქცევა. მეცნიერთა უმრავ-
ლესობა ემხრობა იმ მოსაზრებას, რომ ვალდებულების შესრულება
არის ცალმხრივი გარიგება. ზოგიერთი მეცნიერი კი პირიქით მიიჩნევს,
რომ ვალდებულების შესრულება არის არა იურიდიული მოქმედება,
არამედ ფაქტობრივი მოქმედება. იმ მეცნიერთა აზრით, რომლებიც
ვალდებულების შესრულებას მიიჩნევენ იურიდიულ მოქმედებად, მესამე
პირის, რომელიც მოვალის ნაცვლად ასრულებს ვალდებულებას, ქმე-
დუნარიანობის მიმართ უნდა იქნეს გამოყენებული გარიგების მოძვეს-

რიგებელი ნორმები, ხოლო იმ მეცნიერთა აზრით, რომლებიც ვალდებულების შესრულებას მიიჩნევენ ფაქტობრივ მოქმედებად, მესამე პირის ქმედუნარიანობას არავეითარი მნიშვნელობა არ გააჩნია.¹

ვფიქრობთ, რომ ვალდებულების შესრულება არის იურიდიული და არა ფაქტობრივი მოქმედება და მის მიმართ უნდა იქნეს გამოყენებული კანონის ის ნორმები, რომლებიც მხარეთა ქმედუნარიანობას აწესრიგებენ.

პრაქტიკული მნიშვნელობის საკითხია ასევე, შეიძლება თუ არა მესამე პირების მიერ მოვალის ნაცვლად ისეთი ვალდებულების შესრულება, რომელსაც გააჩნია უარყოფითი შინაარსი, ანუ ვალდებულება, რომლის შესრულებაც ხდება მოქმედებისაგან თავის შეკავებით. იქიდან გამომდინარე, რომ ასეთ ვალდებულებებში მოვალე ვალდებულია მხოლოდ თავი შეიკავოს რაიმე მოქმედების შესრულებისაგან და კრედიტორის მხრიდან არ არის საჭირო რაიმე მოქმედება მის მისაღებად, შესაბამისად შეუძლებელია მესამე პირის მიერ მოვალის ნაცვლად უარყოფითი შინაარსის მქონე რომელიმე ვალდებულების შესრულება.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 373-ე მუხლის თანახმად, „მოვალე ვალდებულია შეუსრულოს ვალდებულება კრედიტორს ან იმ პირს, რომელიც კანონით ან სასამართლოს გადაწყვეტილებით უფლებამოსილია მიიღოს შესრულება“. კანონის აღნიშნულ ნორმას მხედველობაში აქვს, თუ ვის მიმართ უნდა განხორციელდეს შესრულება. ასეთად, უპირველეს ყოვლისა, ითვლება კრედიტორი. ერთადერთი პრობლემა, რაც ამ შემთხვევაში ხაზგასმულია იურიდიულ ლიტერატურაში, არის კრედიტორის ქმედუნარიანობა ვალდებულების შესრულების მიღების მომენტში, ანუ კრედიტორი უნდა იყოს ქმედუნარიანი ანდა დაცული იყოს კანონის მოთხოვნები. კრედიტორს, რომელმაც მიიღო ჯეროვანი შესრულება, ესაბოება შესაძლებლობა მოითხოვოს ახალი ან სხვაგვარი შესრულება.

ზოგჯერ შესრულება შეიძლება განხორციელდეს კრედიტორის ნაცვლად სხვა პირის მიმართ, რომელსაც კანონმა ანდა სასამართლოს

---

¹ Нерсесов Н.О. Избранные труды по представительству и ценным бумагам в гражданском праве, М., 1998, с. 30.

გადაწყვეტილებამ მიანიჭა შესრულების მიღების უფლება. ასეთი შეიძლება იყოს კრედიტორის მეურვე, მზრუნველი, შმობელი, ანუ ზოგადად კანონიერი ან სახელშეკრულებო წარმომადგენელი. შესრულების მიღებაზე უფლებამოსილი პირი სასამართლოს გადაწყვეტილებით შეიძლება განისაზღვროს, მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 21-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, რომლის თანახმადაც თუ სასამართლომ პირი ცნო უგზო-უკვლოდ დაკარგულად, სასამართლო გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლის შემდეგ კანონით მემკვიდრეები მოიპოვებენ უფლებამოსილებას, უკვლოდ დაკარგულის ქონება მართონ მინდობილი საკუთარების სახით, მათ შორის მიიღონ მისგან სარგებელი. სასამართლო გადაწყვეტილების საფუძველზე კანონით მემკვიდრეები უფლებამოსილნი ხდებიან მიიღონ მოვალის მიერ შემოთავაზებული შესრულება.

კრედიტორის მიერ ვალდებულების შესრულების მიღების სპეციალურ შემთხვევად შეიძლება იქნეს განხილული, როდესაც იგი აყოვნებს ვალდებულების შესრულების მიღებას. ასეთ შემთხვევაში მოვალის მიერ შესრულების საგნის სახამართლოში ან ნოტარიუსთან ღებონირება გულისხმობს იმას, რომ მოვალემ ვალდებულება შეასრულა.

მაშასადამე, სამოქალაქო კანონმდებლობა ერთმანეთისაგან განასხვავებს ისეთ შემთხვევებს, როდესაც მოვალის ნაცვლად ვალდებულებას ასრულებს მესამე პირი და როდესაც კრედიტორის ნაცვლად შესრულებას ღებულობს მესამე პირი.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 373-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, თუ ვალდებულების შესრულება მიიღო იმ პირმა, რომელიც უფლებამოსილი არ იყო, ვალდებულება ჩაითვლება შესრულებულად მაშინ, როცა კრედიტორმა მისცა ამის თანხმობა ან ამ შესრულებისაგან მიიღო სარგებელი.

მაშასადამე, მოქმედი სამოქალაქო კანონმდებლობა ითვალისწინებს ისეთ შემთხვევის არსებობის შესაძლებლობასაც, როდესაც შესრულებას ღებულობს არაუფლებამოსილი პირი, ოღონდ ამისთვის აუცილებელია კრედიტორის თანხმობა. თანხმობა შეიძლება იყოს წინასწარი ან შემდგომი (მოწონება). თანხმობით სწორდება არაუფლებამოსილების ნაკლი. ჩვენი აზრით, ასეთ შემთხვევებში გამოყენებულ უნდა იქნეს

ნორმები, რომლებიც აწესრიგებენ წარმომადგენლობას გარიგებებში.

იმისათვის, რომ არაუფლებამოსილი პირის მიერ მიღებული შესრულება ჩაითვალოს კრედიტორის მიმართ შესრულებად, ყოველთვის არ არის საჭირო კრედიტორის წინასწარი თანხმობა. იმ შემთხვევაში, თუ არაუფლებამოსილი პირის მიმართ მოვალის მხრიდან განხორციელებული ვალდებულების შესრულებით კრედიტორმა მიიღო სარგებელი, ეს ჩაითვლება ასევე კრედიტორის მიმართ ვალდებულების შესრულებად. ამ შემთხვევაში არაუფლებამოსილების ხარვეზს სარგებლის მიღება ასწორებს.

მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულების სამართლებრივი ინსტიტუტი ძირითადად მიზნად ისახავს ისეთი ვალდებულებების შესრულებას, როგორიცაა რაიმეს (მაგალითად, ნივთის, ფულის, სამუშაოს შედეგის და ა.შ.) გადაცემა. თუმცა ეს არ არის შესრულების ერთადერთი ფორმა. ვალდებულებით სამართალში დიდი ადგილი უკავია ისეთ ვალდებულებით სამართალურთიერთობებს, რომლებიც მოვალეს აკისრებენ არა ერთ, არამედ რამდენიმე მოვალეობას. მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 477-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, ნასყიდობის ხელშეკრულებით გამყიდველი მოვალეა გადასცეს მყიდველს საკუთრების უფლება ქონებაზე, მასთან დაკავშირებული საბუთები და მიაწოდოს საქონელი. ამგვარად, მოვალის მიერ ვალდებულების შესრულება ბევრ შემთხვევაში იურიდიული თვალსაზრისით შეადგენს არა ერთ, არამედ რამდენიმე მოქმედების შესრულებას. პრაქტიკაში გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც შესრულდა ერთი მოქმედება (მაგალითად, გადაეცა მყიდველს ნივთი), მაგრამ არ შესრულდა მეორე მოქმედება (არ გადაეცა მყიდველს საბუთები – ტექნიკური პასპორტი და ა.შ.). შეიძლება ასევე, რომ ერთი მოვალეობა შეასრულა მოვალემ, ხოლო მეორე კი – მესამე პირმა. მაშასადამე, ამ შემთხვევებშიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულების მომწესრიგებელი ნორმები.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 378-ე მუხლის თანახმად, „მოვალეს უფლება აქვს ვალდებულება შეასრულოს ნაწილ-ნაწილ (ვალდებულების ნაწილობრივი შესრულება), თუკი კრედიტორი ამაზე თანახმაა“. ჩვენნი აზრით, იმ შემთხვევაში, თუკი მოვალეს უფლება

აქვს ვალდებულება შეასრულოს ნაწილ-ნაწილ, ასეთივე უფლება უნდა მიეცეს მესამე პირსაც, როდესაც იგი მოვალის ნაცვლად ასრულებს ვალდებულებას.

ვალდებულებით სამართალში ვალდებულებათა კლასიფიკაციის ერთ-ერთ საფუძველს წარმოადგენს მათი დაყოფა შესრულების ხასიათის მიხედვით, როგორიცაა: ქონების გადაცემა, მომსახურების გაწევა, სამუშაოს შესრულება, ზიანის ანაზღაურება. შეიძლება ითქვას, რომ უმრავლეს შემთხვევებში, კრედიტორისათვის მნიშვნელობა არა აქვს მოვალე პირადად შეასრულებს თუ მესამე პირის მეშვეობით ისეთ ვალდებულებას, როგორიცაა ქონების გადაცემა, რამეთუ ამ შემთხვევებში კრედიტორი სწორედ რომ დაინტერესებულია არა შემსრულებლის პიროვნებით, არამედ გადასაცემი ქონებით. რაც შეეხება სამუშაოს შესრულების ვალდებულებებს, აქ ზოგჯერ კრედიტორი შეიძლება დაინტერესებული იყოს იმით, რომ ვალდებულება პირადად შეასრულოს მოვალემ (მაგალითად, ნახატი დახატოს ცნობილმა მხატვარმა), რაც შეეხება მომსახურების გაწევის ვალდებულებას, აქ კრედიტორი დაინტერესებულია მოვალის მიერ პირადად ვალდებულების შესრულებით, რამეთუ ვალდებულების ურთიერთობის წარმოშობას საფუძველად უდევს სწორედ რომ მოვალის პირადი თვისებები.

როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილია, რომ მესამე პირმა მხოლოდ მაშინ შეიძლება შეასრულოს ვალდებულება, თუ კანონიდან, ხელშეკრულებიდან ან ვალდებულების ბუნებიდან არ გამომდინარეობს, რომ მოვალემ პირადად უნდა შეასრულოს ვალდებულება. ჩვენი აზრით, უფრო მისაღებია ევროპული სახელშეკრულებო სამართლის მიდგომა, რომლის თანახმადაც, „ვალდებულების პირადი ხასიათი ნიშნავს მხოლოდ კრედიტორისათვის მინიჭებულ შესაძლებლობას, უარი ითქვას მესამე პირისგან ვალდებულების შესრულების მიღებაზე“¹.

მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულების შედეგად წარმოშობილი სამართალურთიერთობის თითოეულ მონაწილეს გააჩნია შესაბამისი უფლებები და მოვალეობები. მიზანშეწონილია მათი უფრო დეტალური და სისტემური განხილვა.

¹ Principles of European Contract law. Part / and/ Ed. by Ole Lando, Hugh Beale. The Hague. London. Boston. 2000, p. 338 (7:106).

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 316-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, ვალდებულების ძალით კრედიტორი უფლებამოსილია მოსთხოვოს მოვალეს რაიმე მოქმედების შესრულება. შესრულება შეიძლება გამოიხატოს მოქმედების შესრულებისაგან თავის შეკავებაშიც. ვალდებულებითი სამართალურთიერთობის თავისებურებას წარმოადგენს მისი შეფარდებითი ხასიათი, რაც ზოგადად გულისხმობს იმას, რომ კრედიტორმა შესრულება შეუძლია მოსთხოვოს კონკრეტულ მოვალეს და არა სხვა რომელიმე ნებისმიერ მესამე პირს. ანუ ზოგადი წესის მიხედვით კრედიტორს ვალდებულება უნდა შეუსრულოს პირადად კონკრეტულმა მოვალემ. მკაცრად რომ ვთქვათ, თეორიული თვალსაზრისით, მესამე პირის მიერ მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულება უნდა ჩაითვალოს არაჯეროვან შესრულებად, რამეთუ ვალდებულება სრულდება არა იმ პირის მიერ, ვის მიმართაც კრედიტორს გააჩნია კანონით მინიჭებული მოთხოვნის უფლება. ამიტომაც კრედიტორს შეუძლია უარი თქვას ასეთი შესრულების მიღებაზე. თუმცა კი მრავალ შემთხვევაში ეკონომიკური თვალსაზრისი კრედიტორისათვის სულერთია, თუ ვინ შეასრულებს მოვალის ვალდებულებას (გადასცემს ნივთს, გადაიხდის ვალს და ა.შ.), ამიტომაც მისი უარი შესრულების მიღებაზე მხოლოდ იმ საფუძველზე, რომ ვალდებულების შესრულებას ახდენს არა მოვალე, არამედ მესამე პირი, ეწინააღმდეგება სამოქალაქო სამართალში დამკვიდრებულ კეთილსინდისიერებისა და გულისხმიერების პრინციპებს. კრედიტორის ასეთი ქმედება მეტიმეტად ფორმალური და არასამართლიანი იქნებოდა. ამიტომაც ვალდებულებითი სამართლის ნორმები ავალდებულებს კრედიტორს კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში მიიღოს მოვალის ნაცვლად მესამე პირისგან შეთავაზებული ვალდებულების შესრულება. ამაში გამოიხატება კრედიტორის ძირითადი მოვალეობა მოცემულ სამართალურთიერთობებში. ამასთან, კრედიტორის ეს მოვალეობა ვალდებულებითი ურთიერთობების შეფარდებითი ხასიათიდან გამომდინარე, წარმოადგენს კრედიტორის მოვალეობას მოვალის წინაშე და არა მესამე პირის წინაშე. მესამე პირს არა აქვს უფლება მოსთხოვოს კრედიტორს შესრულების მიღება. ასეთი უფლება აქვს მხოლოდ მო-

¹ Брагинский М.И., Витрянский В.В. „Договорное право. книга первая“, М., 2000, с. 334.

ალეს.¹ კრედიტორის მოვალეობა, მიიღოს მესამე პირისაგან მოვალის ნაცვლად შეთავაზებული ვალდებულების ჯეროვანი შესრულება, ვალდებულებით სამართალში დადგენილია კრედიტორის ინტერესების გათვალისწინებით. კრედიტორის ინტერესები სრულიად დაცულია ისეთ შემთხვევებში, როდესაც კანონიდან, ხელშეკრულებიდან ან ვალდებულების ბუნებიდან ნათლად და ცალსახად გამომდინარეობს, რომ ვალდებულება შეიძლება შეასრულოს პირადად მოვალემ. ასეთ შემთხვევებში კრედიტორის ინტერესების დასაცავად, კანონმდებელი მას ანიჭებს უფლებას, უარი თქვას მოვალის ნაცვლად ნებისმიერი სხვა პირისაგან შეთავაზებულ შესრულების მიღებაზე. ამაში გამოიხატება სწორედ კრედიტორის ძირითადი უფლება — განაცხადოს მართლზომიერი უარი ვალდებულების შესრულების მიღებაზე.

იქიდან გამომდინარე, რომ მესამე პირის მხრიდან ვალდებულების შესრულების შეზღუდვა დადგენილია კრედიტორის ინტერესების დასაცავად, ამიტომაც იმ შემთხვევებშიც, როდესაც ვალდებულების შესრულება უნდა მოხდეს უშუალოდ მოვალის მიერ და არა მესამე პირის მიერ, ნების თავისუფლების პრინციპიდან გამომდინარე, კრედიტორმა თვითონ უნდა გადაწყვიტოს, მიიღოს თუ არა მესამე პირის მიერ შეთავაზებული შესრულება. კრედიტორის ნამდვილი ინტერესი თითოეულ კონკრეტულ შემთხვევაში ინდივიდუალურია. ამიტომაც არ შეიძლება გამოვრიცხოთ ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც, მიუხედავად იმისა, რომ ვალდებულება ატარებს პირად ხასიათს, კრედიტორმა მაინც ჩათვალოს მიზანშეწონილად მოვალის ნაცვლად მესამე პირის მიერ შეთავაზებული ვალდებულების შესრულება. ამიტომაც, ჩვენი აზრით, არ შეიძლება, რომ პირადი ხასიათის ვალდებულების შესრულება მოვალის ნაცვლად მესამე პირის მიერ ჩაითვალოს ავტომატურად ბათილად, ისე, რომ მხარეებს არ მიეცეთ სხვა რაიმე შესაძლებლობა. კერძოდ, კრედიტორს უნდა მიენიჭოს შესაძლებლობა საკუთარი სურვილით გადაწყვიტოს, მოიწონოს თუ არა ასეთი შესრულება. თუკი პირადი ხასიათის ვალდებულების შესრულებაზე მოვალის ნაცვლად მესამე პირის მიერ კრედიტორი თავიდანვე გასცემს თანხმობას (ნებართვას), მაშინ ასეთი ვალდებულება დაკარგავს პირად ხასიათს. მაშასადამე, კრედიტორს თავისი ნების გამოვლენით შეუძლია, რომ თანხმობა მისცეს მესამე პირს მოვალის ნაცვლად პირადი ხასიათის

ვალდებულების შესრულებაზე წინასწარი ნებართვის ან შემდგომი მოწონების გზით. იმის გამო, რომ კანონი ასეთი შემთხვევებისათვის არ ითვალისწინებს კრედიტორის ნების გამოვლენისათვის რაიმე ფორმას, დასაშვებია ნების გამოვლენა ნებისმიერი ფორმით — ზეპირად, წერილობით, კონკლიდენტური მოქმედებით — შესრულების მიღებით და სხვ.

თუკი მესამე პირი ვალდებულებას ასრულებს მოვალის თანხმობის გარეშე, ანდა მოვალის ნების საწინააღმდეგოდ, ეს წარმოადგენს რისკს თვითონ მესამე პირისათვის. იმ შემთხვევებში, თუკი მოვალის თანხმობის გარეშე პირის მიერ კრედიტორისათვის განხორციელებული შესრულება არაჯეროვანი სახისაა და ზიანს აყენებს კრედიტორს (მაგალითად, მესამე პირმა მოვალის ნაცვლად კრედიტორს მიაწოდა კარტოფილი, რომელიც აღმოჩნდა დაავადებული, კრედიტორმა შეურია ეს კარტოფილი თავის კარტოფილში, რამაც გამოიწვია მთელი კარტოფილის დაზიანება), ასეთ შემთხვევაში მოვალეს არ შეიძლება დაეკისროს კრედიტორის წინაშე რაიმე პასუხისმგებლობა, რამეთუ კრედიტორის წინაშე პასუხს აგებს მესამე პირი, რომელმაც მოვალის თანხმობის გარეშე არაჯეროვად შეასრულა მისი ვალდებულება კრედიტორის წინაშე. იმ შემთხვევაში, თუკი ვალდებულების დარღვევაში ნაწილობრივ ბრალი მოვალესაც მიუძღვის, მათ ორივეს დაეკისრებათ პასუხისმგებლობა კრედიტორის წინაშე (შერეული ბრალი).

მესამე პირისათვის ვალდებულების შესრულების დაკისრება მოვალეს არ უსპობს უფლებას თვითონ შეასრულოს ვალდებულება კრედიტორის მიმართ. ოღონდ ეს შეიძლება მოხდეს მანამ, სანამ მესამე პირს რეალურად ჯერ არ შეუსრულებია კრედიტორის წინაშე ვალდებულება მოვალის ნაცვლად. წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს გამოიწვევდა კრედიტორის უსაფუძვლოდ გამდიდრებას.

მესამე პირისათვის მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულების დაკისრება არ წარმოადგენს იმის საფუძველს, რომ მას დაეკისროს პასუხისმგებლობა ვალდებულების შეუსრულებლობის ან არაჯეროვანი შესრულებისათვის. ასე, მაგალითად, სასამართლო პრაქტიკამ ჩამოაყალიბა შემდეგი წესი: თუკი მესამე პირი, რომელსაც მოვალის ნაცვლად დაეკისრა ფულადი ვალდებულების შესრულება, გადააცილებს მისი გადახდის ვადას, მაშინ სამოქალაქო კოდექსის 403-ე და

396-ე მუხლების თანახმად, ფულადი ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცილებისათვის კანონით განსაზღვრული პროცენტები უნდა გადაიხადოს მოვალემ და არა მესამე პირმა.

მესამე პირისათვის მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულების დაკისრებისას პასუხისმგებელი რჩება ვალდებულებითი ურთიერთობის მოვალე. ამიტომაც კრედიტორს არ გააჩნია მესამე პირის მიმართ მოთხოვნის უფლება.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 316-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, მოვალე ვალდებულია კრედიტორის სასარგებლოდ შეასრულოს რაიმე მოქმედება ან თავი შეიკავოს მოქმედების შესრულებისაგან. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მოვალეს უფლება აქვს თავისი ვალდებულების შესრულება დააკისროს მესამე პირს, გარდა იმ შემთხვევებისა, თუ ვალდებულება ატარებს მკაცრად განსაზღვრულ პირად ხასიათს და არ არსებობს კრედიტორის თანხმობა ასეთი ვალდებულების მესამე პირისათვის შესრულების დაკისრების შესახებ. იმ შემთხვევებში, როდესაც კანონი არ ითვალისწინებს მოვალის თანხმობის გარეშე მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულებას, მოვალემ პირადად უნდა შეასრულოს ვალდებულება. თუკი მესამე პირი მოვალის თანხმობის გარეშე და მისი ნების საწინააღმდეგოდ შეასრულებს ვალდებულებას, მოვალეს უფლება აქვს მოითხოვოს მესამე პირისაგან მიყენებული ზიანის ანაზღაურება (როგორც ქონებრივი, ისე არაქონებრივი ზიანი). ბუნებრივია, რომ ასეთ შემთხვევებში ზიანის მიყენების ფაქტის მტკიცების მოვალეობა მოვალეს ეკისრება.

მხოლოდ მოვალეს გააჩნია უფლება, მოითხოვოს კრედიტორისაგან შესრულების მიღება. მესამე პირს კრედიტორის მიმართ ასეთი უფლება არ გააჩნია, რამეთუ იგი კრედიტორსა და მოვალეს შორის წარმოშობილი ვალდებულებით სამართლებრივი ურთიერთობის მხარეს არ წარმოადგენს. კრედიტორის მიერ ვალდებულების შესრულების მიღების შესახებ მესამე პირისგან განხორციელებული ყველა ქმედება ჩაითვლება, როგორც მოვალის ინტერესების დასაცავად განხორციელებული ქმედება. აქვე უნდა აღვნიშნოს, რომ მოვალის ნაცვლად მესამე პირის მიერ კრედიტორისათვის ვალდებულების ჯეროვანი შესრულება, ათვისუფლებს მოვალეს კრედიტორის წინაშე ვალდებულებისაგან. მესამე პირის მიმართ მოვალის ვალდებულებები განისაზღვრება მასსა

და მესამე პირს შორის წარმოშობილი სამართლებრივი ურთიერთობით. ასეთი სამართლებრივი ურთიერთობის საფუძველი შეიძლება იყოს სხვადასხვაგვარი (მაგალითად, ვალის გადახდა, ზიანის ანაზღაურება და ა.შ.).

დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ასევე ისეთ შემთხვევას, როდესაც მოვალესა და მესამე პირს შორის არ არის რაიმე სამართლებრივი ურთიერთობა ანდა იგი ბათილად იქნა ცნობილი. ასეთ შემთხვევაში, თუკი მესამე პირმა უკვე განახორციელა მოვალის ნაცვლად კრედიტორის მიმართ შესრულება, მას აღარ აქვს კრედიტორისგან შესრულების უკან გამოთხოვის უფლება საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 976-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტის თანახმად. მესამე პირს შეუძლია მხოლოდ წარადგინოს მოვალის მიმართ მოთხოვნა უსაფუძვლო გამდიდრებიდან გამომდინარე.

დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა ენიჭება ასევე მოვალის ნაცვლად მესამე პირის მიერ ვალდებულების შესრულების ინსტიტუტის გამოიჯნას ვალდებულებითი სამართლის სხვა ინსტიტუტებისაგან. იურიდიულ ლიტერატურაში გაბატონებული მდგომარეობა უჭირავს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ მესამე პირის მიერ მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულება განსხვავდება ვალის გადაკისრებისაგან. ვალის გადაკისრება წარმოადგენს სანიუთო-სამართლებრივ გარიგებას, რომელიც აბსოლუტურად ცვლის სამართლებრივი ურთიერთობის თავდაპირველ სუბიექტებს. გარდა ამისა, ვალის გადაკისრებისთანავე წყდება მოთხოვნის უზრუნველსაყოფად გათვალისწინებული თავდებობა და გირავნობა, თუკი თავდები ან დამგირავებელი უარს არ განაცხადებენ ამ ურთიერთობის გაგრძელებაზე. მესამე პირის მიერ მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულებისას, უზრუნველყოფის საშუალებები ძალას არ კარგავენ და ისინი წარმოადგენენ მესამე პირის მოთხოვნის უფლების დაცვის რეალურ გარანტიებს.

მესამე პირის მიერ მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულება განსხვავდება ასევე მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულებისაგან. სამოქალაქო კოდექსის 349-ე მუხლის თანახმად, მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების შესრულება შეიძლება მოითხოვოს როგორც კრედიტორმა, ასევე მესამე პირმა, თუ კანონით ან ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული

ანდა თვით ვალდებულების არსიდან სხვა რამ არ გამოძინარეობს. ამ ორ სამართლებრივ ინსტიტუტს შორის ძირითადი განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულებით უფლებამოსილ პირს უფლება აქვს მოითხოვოს თავის სასარგებლოდ მოვალისაგან შესრულება ანდა უარი თქვას მის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულებიდან გამოძინარე მოთხოვნის უფლებაზე. მაშინ, როდესაც, თუკი მესამე პირს მოვალე დააკისრებს კრედიტორისათვის თავის ნაცვლად ვალდებულების შესრულებას, კრედიტორს არა აქვს უფლება (გამონაკლისის გარდა) მოითხოვოს შესრულება უშუალოდ მოვალისაგან ანდა უარი თქვას შესრულების მიღებაზე.

მესამე პირის მიერ მოვალის ნაცვლად ვალდებულების შესრულება განსხვავდება შესრულების გადამისამართების ინსტიტუტისაგან, თუმცა კი იურიდიულ ლიტერატურაში ზოგჯერ ხდება ამ ორი სამართლებრივი ინსტიტუტის აღრევა, რაც, რა თქმა უნდა, არასწორია.¹ მესამე პირისათვის შესრულება (შესრულების გადამისამართება) და ვალდებულების შესრულება მესამე პირის მიერ პასუხობს სრულიად სხვადასხვა კითხვაზე: პირველ შემთხვევაში — ვისთვის ხდება შესრულება; მეორე შემთხვევაში — ვინ ასრულებს ვალდებულებას.

შესრულების გადამისამართება ზოგადად გამოიხატება იმაში, რომ კრედიტორი უთანხმდება მოვალეს, რათა ამ უკანასკნელმა შესრულება განახორციელოს არა კრედიტორის, არამედ მესამე პირის მიმართ (მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 680-ე მუხლის მე-4 ნაწილის თანახმად, მიმღებს უფლება აქვს განკარგვის უფლებამოსილების განხორციელებისას გასცეს მითითება ტვირთის მიწოდების შესახებ მესამე პირისათვის). შესაბამისი სამართლებრივი ურთიერთობა აქ ყალიბდება კრედიტორსა და მოვალეს შორის. ამასთან, შესრულების მიმღები, როგორც წესი, წარმოადგენს იმ კრედიტორის კრედიტორს, რომელიც ახორციელებს შესრულების გადამისამართებას.

---

¹ Толстой В.С. Исполнение обязательств, М., 1973, с. 81.

3. პირთა შიგნით ვალდებულებაში

სამოქალაქო სამართლის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე ვალდებულებაში პირთა შეცვლის საკითხთან დაკავშირებით სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულება იყო. ზოგიერთ სამართლებრივ სისტემაში გაბატონებული იყო მოსაზრება, უფლებები და ვალდებულებები არ გადაეცემოდა და არც შეიძლებოდა რომ სხვას გადასცემოდა. მაგრამ შემდგომში სამოქალაქო და სავაჭრო ბრუნვის განვითარებამ განაპირობა ის, რომ შესაძლებელი გახდა გარიგებით უფლებებისა და მოვალეობების სხვა პირებისათვის გადაცემის შესაძლებლობა. ვალდებულებაში პირთა შეცვლას ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში თავისი მოტივაცია გააჩნია.

ვალდებულების თავდაპირველი მხარეები შეიძლება შეიცვალოს სხვა პირებით. ვალდებულებაში შეიძლება შეიცვალოს როგორც კრედიტორი, ასევე მოვალეც. კრედიტორის შეცვლას ეწოდება მოთხოვნის დათმობა, ანუ ცესია, ხოლო ვალდებული პირის შეცვლას კი, ვალის გადაკისრება. სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემას ახასიათებს მთელი რიგი თავისებურებები, რომლებიც დაკავშირებულია ვალდებულებაში პირთა შეცვლასთან. განსაკუთრებით ეს თვალნათლივ ჩანს კონტინენტური სამართლისა და ინგლისურ-ამერიკული სამართლის სისტემების შედარებითი დახასიათებისას.

ვალდებულებაში კრედიტორის შეცვლის შესაძლებლობა ცნობილი იყო ჯერ კიდევ რომის სამართლისათვის. ვალდებულებაში კრედიტორის შეცვლის კლასიკურ საშუალებას წარმოადგენდა მოთხოვნის დათმობა, ანუ ცესია. მოთხოვნის დათმობა ჩვეულებრივ ხდებოდა მოთხოვნის მფლობელსა (ძველ კრედიტორსა) და მესამე პირს (ახალ კრედიტორს) შორის დადებული ხელშეკრულებით. ამ ხელშეკრულებით კრედიტორი მოთხოვნის უფლებას გადასცემდა მესამე პირს. თავდაპირველი კრედიტორის ადგილს იჭერდა მესამე პირი. პირს, რომელიც თავის მოთხოვნის უფლებას გადასცემდა, ეწოდებოდა ცენდენტი, ხოლო იმ პირს, რომელიც ღებულობდა მოთხოვნის უფლებას (ახალი კრედიტორი), ეწოდებოდა – ცესიონერი.¹

¹ Новицкий И.Б. Основы Римского права, М., 1996.

ცესია (Uvetragung der Forderung) თანამედროვე განვითარებული ქვეყნების კანონმდებლობაში განიმარტება, როგორც ხელშეკრულება, რომლის მიხედვითაც თავდაპირველი კრედიტორი (ცენდენტი) თავის მოთხოვნის უფლებას გადასცემს ახალ კრედიტორს (ცესიონერს).

საფრანგეთში მოთხოვნის დათმობის საკითხი მოწესრიგებულია სამოქალაქო კოდექსის მე-ნ ტიტულით – „ნასყიდობა“ (მუხლები 1689-1701-ე), ფრანგული სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით ცენდენტის მიერ ცესიონერისათვის მოთხოვნის დათმობის სამართლებრივი რეგულირების თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ ცესიის საფუძველად ყოველთვის გამოდის ნასყიდობის ხელშეკრულება, რომელშიც ცენდენტი გამოდის გამყიდველის სახით, ხოლო ცესიონერი კი – მყიდველის სახით. აქედან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ მოთხოვნის დათმობა ყოველთვის სასყიდლიანია. საფრანგეთის სასამართლო პრაქტიკა გამონაკლისის სახით დასაშვებად მიიჩნევს ცესიის უსასყიდლოდ განხორციელების შესაძლებლობასაც ჩუქების საფუძველზე.¹

გერმანიის სამოქალაქო სჯულდებაში მოთხოვნის დათმობას ეძღვნება 398-413-ე პარაგრაფები. ჰოლანდიის ახალი სამოქალაქო კანონმდებლობაც ასევე დეტალურად აწესრიგებს მოთხოვნის დათმობასთან დაკავშირებულ შემთხვევებს სამოქალაქო კოდექსის მე-ნ წიგნის 142-149-ე მუხლებით. გერმანიისა და ჰოლანდიის სამოქალაქო სამართალი, განსხვავებით საფრანგეთის სამოქალაქო კანონმდებლობისაგან, არ ადგენენ ცესიის სამართლებრივ საფუძველს და მხარეებს შესაძლებლობას ანიჭებენ ურთიერთშეთანხმებით გადაწყვიტონ ეს საკითხი.^{2,3} ამასთან ერთად, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების იმ თავში, რომელიც შეეხება ნასყიდობის ხელშეკრულებას, არის ნორმები, რომლებიც აწესრიგებენ უფლებათა გაყიდვის საკითხებს⁴.

ცესიონერისათვის, ანუ მესამე პირისათვის მოთხოვნის დათმობისას, ცენდენტი შეიძლება ხელმძღვანელობდეს სხვადასხვა პირადი თუ კომერციული მოსაზრებით და შეუძლია გადასცეს მესამე პირს თავისი კუთვნილი უფლება ან სასყიდლით (გაყიდოს, გაცვალოს) ანდა უს-

¹ Французский Гражданский Кодекс. пер. с французского, СПб., 2004.

² Жалинский А., Рерихт А. Введение в немецком праве. М., 2004.

³ Гражданский Кодекс Голландии. Науч. ред. Лапова Д.Г., СПб., 2004.

⁴ Ф.К. Савиный Обязательственное право, пер. с немецкого, СПб., 2004.

ასყიდლოდ (მაგალითად, აჩუქოს). ცესია წარმოადგენს ხელშეკრულებას, რომლის მიმართაც ვრცელდება კანონმდებლობით დადგენილი ყველა ის მოთხოვნა, რომელიც გამოიყენება სხვა სამოქალაქო-სამართლებრივი ხელშეკრულებების მიმართ, სახელდობრ, მოთხოვნები ფორმის, შინაარსისა და ნამდვილობის შესახებ.

გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 398-ე პარაგრაფის თანახმად, ცესიონერს ცენდენტის მოთხოვნის უფლება გადაეცემა ან ხელშეკრულების დადებისთანავე, ანდა საეალო დოკუმენტის გადაცემის მომენტიდან. მოთხოვნის დათმობისათვის მოვალის თანხმობა საჭირო არ არის, მაგრამ მოვალისათვის ცესია ძალაში შედის იმ მომენტიდან, როდესაც მას აცნობენ მესამე პირისათვის მოთხოვნის დათმობის ანდა იმ მესამე პირის შესახებ, ვის მიმართაც მოვალემ უნდა შეასრულოს ვალდებულება. კრედიტორის ვალდებულება, აცნობოს მოვალეს მესამე პირისათვის მოთხოვნის დათმობის შესახებ, გათვალისწინებულია საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1690-ე მუხლით, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 409-ე პარაგრაფით, პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსის მე-6 წიგნის 143-ე მუხლით.

საფრანგეთის სამოქალაქო კანონმდებლობის თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ კრედიტორის მიერ მოვალისათვის ოფიციალური შეტყობინება მოთხოვნის დათმობის შესახებ საჭირო არ არის, თუკი მოვალემ დამადასტურებელი აქტით თავიდანვე თანხმობა განაცხადა მოთხოვნის დათმობის შესახებ. ეს დამადასტურებელი აქტი წარმოადგენს უმთავრეს მტკიცებულებას მოვალისათვის ახალი კრედიტორის მიმართ ვალდებულების შესრულების შეტყობინების შესახებ. მოვალის უარი თანხმობის მიცემაზე არ იწვევს ცესიის ხელშეკრულების ბათილობას. თავდაპირველი კრედიტორის მიერ მოვალისათვის მოთხოვნის დათმობის შესახებ შეტყობინების ვალდებულების შესრულებას უადრესად დიდი მნიშვნელობა გააჩნია ახალი კრედიტორისათვის, ანუ ცესიონერისათვის, რამეთუ, ვიდრე მოვალეს ეცნობება მოთხოვნის დათმობის შესახებ, მას უფლება აქვს ვალდებულება შეასრულოს თავდაპირველი კრედიტორის წინაშე. ამიტომაც, თუკი თავდაპირველი კრედიტორი არ შეატყობინებს დროულად მოვალეს მოთხოვნის დათმობის შესახებ და მოვალე ჯეროვნად შეასრულებს ვალდებულებას თავდაპირველი კრედიტორის წინაშე, მაშინ ახალი კრედიტორი მოვა-

ლის მიმართ აღმოჩნდება დაუცველ მდგომარეობაში (გამონაკლისს წარმოადგენს საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 296-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევა, რომლის თანახმადაც იპოთეკის დროს, თუ ახალ კრედიტორზე მოთხოვნის გადასვლის შემდეგ მოვალე უხდის კრედიტორს, ეს გადახდა არ ათავისუფლებს მას ახალი კრედიტორის წინაშე ვალდებულებისაგან მაშინაც კი, როცა მან გადასვლის შესახებ არაფერი იცოდა).

ცესიონერს მოთხოვნა გადაეცემა ყველა აქცესორული უზრუნველყოფის საშუალებებთან ერთად (გირავნობა, თავდებობა, შეთანხმება პირგასამტეხლოზე და ა.შ.). პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსის მე-6 წიგნის 143-ე მუხლის თანახმად, ცენდენტი ვალდებულია ასევე გადასცეს ცესიონერს მოვალის ან მესამე პირის ყველა ის ქონება, რომელიც ცესიონერს ხელშეკრულების დადების დროს იმყოფება ცენდენტთან მოვალის ვალდებულების უზრუნველსაყოფად. მოთხოვნის დათმობამ არ უნდა გააუარესოს მოვალის მდგომარეობა. მოვალეს უფლება აქვს ახალ კრედიტორს წაუყენოს ყველა ის შესაგებელი (მაგალითად, ხანდაზმულობის ვადის გაშვება, მოვალის პასუხისმგებლობის საფუძვლების არარსებობა და სხვა), რაც მას ჰქონდა თავდაპირველი კრედიტორის მიმართ მოთხოვნის დათმობის ცნობის მიღების მომენტისათვის.

განვითარებული ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობის მიხედვით, მოთხოვნის დათმობის დროს მოვალის თანხმობა საჭირო არ არის, რამდენადაც კრედიტორის პიროვნებას საერთოდ არ შეუძლია რაიმე გავლენა მოახდინოს მოვალის მიერ ვალდებულების შესრულებაზე. თუმცა შეიძლება, რომ კრედიტორის პიროვნებას არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდეს მოვალისათვის. ასეთ შემთხვევაში მოთხოვნის დათმობა არ დაიშვება. ამიტომაცაა, რომ მოთხოვნის მფლობელს შეუძლია მოვალის თანხმობის გარეშე მოთხოვნა მესამე პირს დაუთმოს, თუკი ეს არ ეწინააღმდეგება ვალდებულების არსს, მოვალესთან მის შეთანხმებას ან კანონს, მოვალის პატივსადები მიზეზების არსებობისას შესაძლებელია შეთანხმება დათმობის დაუშვებლობის შესახებ.

მას შემდეგ, რაც კრედიტორი სხვას დაუთმობს მოთხოვნის უფლებას, ის პასუხს აღარ აგებს ახალი კრედიტორის წინაშე მოვალის მიერ ვალდებულების შესრულებისათვის, მაგრამ შეიძლება დადგეს თვით გადაცემული უფლების ნამდვილობის საკითხი. მოთხოვნის დათ-

მობისას ცენდენტი პასუხს აგებს მხოლოდ მისი არსებობისა და ნამდვილობის შესახებ ცესიის განხორციელების მომენტი სათვის (საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1693-ე მუხლი, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 437-ე პარაგრაფი, შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის 171-ე მუხლი) და პასუხს არ აგებს მოვალის გადახდისუნარიანობისათვის, თუკი მოთხოვნის დათმობის ხელშეკრულებაში ამის შესახებ არ იყო რაიმე სპეციალური დათქმა (საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1695-ე მუხლი, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 438-ე პარაგრაფი).

ინგლისურ სამართალში დღევანდლამდე ვალდებულებაში პირთა შეცვლის საკითხი საერთო სამართლის პრინციპის ზემოქმედების ქვეშაა, ანუ ხელშეკრულებიდან გამომდინარე უფლებები და მოვალეობები არსებობს მხოლოდ ხელშეკრულების მხარეებს შორის, თუმცა ამ წესმა სასამართლოების საქმიანობაში მიიღო ისეთი განმარტებაც, რომ შესაძლებელია ხელშეკრულების თვდაპირველი მხარეები შეიცვალონ სხვა მხარეებით. შემუშავებულ იქნა ვალდებულებაში პირთა შეცვლის სხვადასხვა საშუალება, რომელთაგანაც აღსანიშნავია ნოვაცია, იგი გამოიყენება არა მხოლოდ როგორც ვალდებულების შეწყვეტის საფუძველი, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, ვალდებულებაში პირთა შეცვლის საფუძველი.

ინგლისურ სამართალში ცესია (assignment), როგორც ვალდებულებაში პირთა შეცვლის საშუალება, გაგებულა უფრო ფართოდ, ვიდრე კონტინენტული ევროპის სამართლის ქვეყნებში. ტერმინი „ცესია“ მოიცავს ყველა იმ სამართლებრივ აქტს, რომელიც საფუძვლად უდევს სახელშეკრულებო ხასიათის უფლებებისა და მოვალეობების უფლებამონაცვლეობას (გარდა გარდაცვალების შემთხვევაში უფლებამონაცვლეობისა), მათ შორის ვალის გადაკისრება, ასევე უძრავ ქონებაზე არსებული სანივთო უფლებები. ინგლისური სამართლის მიხედვით ცესია ეს არის ხელშეკრულების მონაწილე ერთ-ერთი მხარის ცალმხრივი მოქმედება, რომლითაც იგი იცვლება სხვა გარეშე პირით ხელშეკრულების მეორე მხარის თანხმობის გარეშე ანდა მისი თანხმობის მიუხედავად.¹

¹ Гражданское законодательство Великобритании. Науч. ред. И. К. Елисеева, СПб., 2005.

თანამედროვე პირობებში კანონმდებლობით შესაძლებელია ცესიის განხორციელება სამართლიანობის სამართლისა და საერთო სამართლის მიხედვით.

განსხვავებას ცესიას საერთო სამართლის მიხედვით და ცესიას სამართლიანობის სამართლის მიხედვით აქვს თავისი ისტორიული ფესვები და მდგომარეობს იმაში, რომ ცესია დაფუძნებული საერთო სამართალში, ითვალისწინებს ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ყველა უფლებამოსილების გადაცემას. სამართლიანობის სამართალზე დაფუძნებული ცესია ითვალისწინებს მხოლოდ იმ უფლებების გადასვლას, რომლებიც დაფუძნებულია სამართლიანობის სამართალზე, ხოლო საერთო სამართალზე დაფუძნებული უფლებები რჩება ცენდენტს, ანუ თავდაპირველ კრედიტორს.

დღევანდლამდე ასევე შენარჩუნებულია პროცესუალური ხასიათის მნიშვნელოვანი განსხვავებებიც. საერთო სამართალზე დაფუძნებული მოთხოვნის კრედიტორი, ანუ ცენდენტი, ვალდებულია ცესია განხორციელოს წერილობითი ფორმით და ამის შესახებ მოვალეს აცნობოს ასევე წერილობითი ფორმით, რათა თავიდან აიცილოს ფორმის დაუცველობის გამო ცესიის ბათილობა. დადგენილი ფორმალობების დაცვისას ცესია გადაიქცევა კანონით მოთხოვნის დათმობად (statutory assignment). ცესიონერს უფლება აქვს დამოუკიდებლად გამოვიდეს სასამართლოში მოსარჩელედ. დადგენილი მოთხოვნების დარღვევისას ცესია საერთო სამართლის მიხედვით ჩაითვლება ბათილად, მაგრამ, თუკი გადასაცემ მოთხოვნას გააჩნია სამართლებრივი დაცვის საშუალებები სამართლიანობის სამართალში, მაშინ ცესია შეიძლება იძულებით განხორციელდეს სამართლიანობის სამართლის მიხედვით, რომლის ნორმებიც აღიარებენ ზეპირად და მოვალისათვის შეტყობინების გარეშე განხორციელებულ ცესიას. მაგრამ იძულებითი განხორციელებისათვის საჭიროა, რომ ცენდენტი ჩაერთოს პროცესში მოსარჩელედ ან მოპასუხედ.¹

ამერიკის შეერთებული შტატების კანონმდებლობამ და სასამართლო პრაქტიკამ ბევრად უფრო გაამარტივა მოთხოვნის დათმობის

---

¹ Гражданское и торговое право зарубежных государств. том I, под редакцией Е. А. Васильева и А. С. Комарова, М., 2004, с. 446.

განხორციელების პირობები, უარი თქვა რა ბევრ ისეთ შუასაუკუნეობრივ ნორმებზე, რომლებიც დღესდღეობით კიდევ მოქმედებენ ინგლისურ სამართალში. ამერიკის ერთიანი სავაჭრო კოდექსი გამოდის ცესიის იმ სახით აღიარებიდან, როგორც ეს არის გაგებული კონტინენტური ევროპის სამართლის სისტემის ქვეყნებში. ამერიკის ერთიანი სავაჭრო კოდექსის მე-2-210-ე მუხლებით დადგენილია, რომ გამყიდველის ან მყიდველის ყველა უფლებების დათმობა დაიშვება, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ასეთი დათმობა იწვევს მეორე მხარის ვალდებულებების არსებით შეცვლას ანდა რისკის მნიშვნელოვნად გაზრდას.

რაც შეეხება ვალის გადაკისრების სამართლებრივ ინსტიტუტს, იგი ცნობილი არ არის ფრანგული სამართლისათვის. ეს ხარვეზი იმით აიხსნება, რომ ფრანგული სამართლებრივი კონცეფცია ვალდებულებას განიხილავს, როგორც კრედიტორსა და მოვალეს შორის პირად კავშირს. მოვალის შეცვლა შეიძლება მოხდეს დელეგაციის (delegation) განხორციელების გზით (საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1275-1278-ე მუხლები).

ვალის გადაკისრება, როგორც დამოუკიდებელი სამართლებრივი ინსტიტუტი, სრულყოფილადაა მოწესრიგებული გერმანული სამართლით (გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 414-415-ე პარაგრაფები), პოლანდიის სამართლით (პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსის მე-6 წიგნის 155-159-ე მუხლები) და შვეიცარიის სამოქალაქო სამართლით (შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის 175-177-ე მუხლები).

ვალის გადაკისრება შეიძლება მოხდეს როგორც კრედიტორსა და მესამე პირს შორის დადებული ხელშეკრულებით, ასევე მოვალესა და მესამე პირს შორის დადებული ხელშეკრულებით. პირველ შემთხვევაში, კრედიტორთან დადებული ხელშეკრულებით ვალი თავის თავზე შეიძლება აიღოს მესამე პირმა (ეს განსხვავდება მესამე პირის მიერ მოვალის ნაცვლად კრედიტორისათვის ვალდებულების შესრულებისაგან, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ). ასეთ შემთხვევაში, მესამე პირი დაიკავებს თავდაპირველი მოვალის ადგილს. თავდაპირველ მოვალეს უფლება აქვს არ დაეთანხმოს კრედიტორისა და მესამე პირის აღნიშნულ შეთანხმებას და თვითონ გადაიხადოს ვალი.

მეორე შემთხვევაში, ანუ როცა ვალის გადაკისრების შეთანხმება ხდება მოვალესა და მესამე პირს შორის, აუცილებელია კრედიტორის

თანხმობა. კრედიტორისათვის სულერთი არ არის, თუ ვინ იქნება მოვალე. ის ყოველთვის დაინტერესებულია მისი მოვალის პიროვნებით. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ მოვალესა და მესამე პირს შორის ვალის გადაკისრების შესახებ შეთანხმების ნამდვილობა დამოკიდებულია კრედიტორის თანხმობაზე.

ახალ მოვალეს შეუძლია კრედიტორის წინააღმდეგ წამოაყენოს ყველა ის შესაგებელი, რომელიც გამომდინარეობს კრედიტორსა და თავდაპირველ მოვალეს შორის ურთიერთობიდან. ეს გათვალისწინებულია გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 417-ე პარაგრაფით, შეეცარიის ვალდებულებითი კანონის 179-ე მუხლით და სხვა. ვალის გადაკისრებისთანავე, განსხვავებით მოთხოვნის დათმობისაგან, შეწყდება მოთხოვნის უზრუნველსაყოფად გათვალისწინებული თავდებობა და გირავნობა, თუ თავდები ან დამგირავებელი უარს არ იტყვის ურთიერთობის გაგრძელებაზე.

საქართველოში მოთხოვნის დათმობისა და ვალის გადაკისრების სამართლებრივი ინსტიტუტები დეტალურადაა მოწესრიგებული საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 198-206-ე მუხლებით. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს კანონმდებლობა ძირითადად იმეორებს გერმანიის სამოქალაქო სჯულდებით გათვალისწინებულ სამართლებრივ დებულებებს მოთხოვნის დათმობასა და ვალის გადაკისრებასთან დაკავშირებით.

ვალდებულების შესრულების ადგილი

ვალდებულება უნდა შესრულდეს სათანადო ადგილას. ვალდებულების შესრულების ადგილია ის ადგილი, სადაც მოვალე ახორციელებს ვალდებულების შესასრულებელ ბოლო მოქმედებას. ეს ადგილი შეიძლება განსხვავებოდეს იმ ადგილისაგან, სადაც შესრულების შედეგი დგება (შედეგის ადგილი). ამასთან, უფრო ხშირია შემთხვევები, როდესაც „ვალდებულების შესრულების ადგილი“ და „შედეგის ადგილი“ ერთმანეთს ემთხვევა. ასე, მაგალითად, როდესაც პირი სუპერმარკეტში პროდუქტებს ყიდულობს, აქ როგორც შესრულების ადგილი, ისე შედეგის ადგილი იქნება მაღაზიის ადგილსამყოფელი.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 362-ე მუხლის თანახმად, თუ შესრულების ადგილი არ არის განსაზღვრული და არც ვალდებულებითი ურთიერთობის არსიდან გამომდინარეობს, მაშინ საგნის მიწოდება შემდეგნაირად უნდა მოხდეს:

ა) ინდივიდუალურად განსაზღვრული საგნის შემთხვევაში – იმ ადგილას, სადაც იგი ვალდებულების წარმოშობის მომენტიდან იმყოფებოდა;

ბ) გვარეობით განსაზღვრული საგნის შემთხვევაში – იმ ადგილას, სადაც იმყოფება მოვალის საწარმო; თუ ასეთი არ არის, მაშინ მისი საცხოვრებელი ადგილის (იურიდიული მისამართის) მიხედვით.

როგორც ზემოთ აღნიშნული მუხლიდან გამომდინარეობს, ვალდებულების შესრულების ადგილი მრავალგვარი შეიძლება იყოს. ვალდებულების შესრულების ადგილი შეიძლება განსაზღვრული იყოს კანონით, ანუ ამ შემთხვევაში შესრულების ადგილი კანონის ობიექტური ნებით განისაზღვრება და იგი სავალდებულოა მხარეებისათვის. მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 437-ე მუხლის თანახმად, დეპონირების დროს შენახვა უნდა მოხდეს შესრულების ადგილის მიხედვით.

ზოგჯერ ვალდებულების შესრულების ადგილი განისაზღვრება ხელშეკრულებით. მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 772-ე მუხლი – მიბარებული ნივთის დაბრუნების ადგილი – ითვალ-

ისწინებს, რომ „ნივთის დაბრუნება უნდა მოხდეს ხელშეკრულებაში მითითებულ ადგილას, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც მიღწეულია შეთანხმება სხვა ადგილზე დაბრუნების შესახებ“. შესრულების ადგილის თაობაზე შეთანხმებით ასევე დგინდება სასამართლო ქვემდებარეობა და გამოსაყენებელი სამართალი. ასე მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-16 მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, „ხელშეკრულებიდან გამომდინარე სარჩელები სასამართლოს წარედგინება ხელშეკრულების შესრულების ადგილის ან იმ ადგილის მიხედვით, სადაც ხელშეკრულება უნდა შესრულებულიყო“. შესრულების ადგილს შეიძლება შეიცავდეს ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები. თუმცა მხარეთა შეთანხმებით განსაზღვრულ ადგილს უპირატესობა მიეცემა სტანდარტული პირობით განსაზღვრულ ადგილთან შედარებით საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 342-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად.

ზოგჯერ ვალდებულების შესრულების ადგილი გამომდინარეობს თვითონ ვალდებულების არსიდან, რასაც სხვაგვარად საგულისხმო შესრულების ადგილს უწოდებენ. ამას ადგილი აქვს იმ შემთხვევაში, როდესაც განსაკუთრებულ გარემოებათა და ვალდებულებით ურთიერთობათა ბუნებიდან გამომდინარე, ცხადი ხდება შესრულების ადგილი. მხედველობაში მიიღება ყველა გარემოება, რომელიც საყოველთაოდ მიღებული ჩვეულებებით, სამოქალაქო და სავაჭრო ბრუნვის ტრადიციებით, კეთილსინდისიერების გათვალისწინებით შეიძლება მივიჩნიოთ ასეთად. ასე, მაგალითად, როდესაც ნარდობის ხელშეკრულებით გათვალისწინებულია საცხოვრებელი სახლის რემონტი, ვალდებულების შესრულების ადგილი იქნება საცხოვრებელი სახლის ადგილსამყოფელი. დავალების ხელშეკრულებისას შესრულების ადგილად ჩაითვლება დავალების შესრულების ადგილი და ა.შ.

თუ შესრულების ადგილი განსაზღვრული არ არის და არც ვალდებულებითი ურთიერთობის არსიდან გამომდინარეობს, მაშინ შესრულების ადგილი დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორი საგნის (ინდივიდუალური თუ გვარეობითი) გადაცემას ეხება საკითხი. ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთის (მაგალითად, ფიროსმანის ნახატი) მიწოდება უნდა მოხდეს იმ ადგილას, სადაც იგი ვალდებულების წარმოშობის მომენტისათვის იმყოფებოდა, ხოლო გვარეობითი ნიშნით

განსაზღვრული საგნის (მაგალითად, კარტოფილის) გადაცემა კი ხდება იმ ადგილას, სადაც იმყოფება მოვალის (და არა კრედიტორის) საწარმო, ხოლო თუ ასეთი არ არის, მაშინ მოვალის საცხოვრებელი ადგილის (თუ ფიზიკური პირია) ან მოვალის იურიდიული მისამართის (თუ იურიდიული პირია) მიხედვით.

არ არის გამორიცხული ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ვალდებულების შესრულების წინ შეიცვალოს მოვალის ან კრედიტორის საცხოვრებელი ადგილი. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 363-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, თუ ვალდებულების შესრულების წინ იცვლება მოვალის საცხოვრებელი ადგილი ან საწარმოს ადგილსამყოფელი და კრედიტორს ამის გამო წარმოეშობა დამატებითი ხარჯები, მოვალემ ეს ხარჯები უნდა აუნაზღაუროს კრედიტორს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ უარყოფითი შედეგის მატარებელია ის მხარე, რომლის საცხოვრებელი ადგილის ან საწარმოს ადგილსამყოფელის შეცვლამ გამოიწვია მეორე მხარისათვის უარყოფითი შედეგების წარმოშობა. შესრულების ადგილის შეცვლას ადგილი აქვს ხელშეკრულების დადების შემდეგ. მოვალის მიერ საცხოვრებელი ადგილის ან საწარმოს ადგილსამყოფელის შეცვლით გამოწვეული ხარჯები ყველა შემთხვევაში ეკისრება მოვალეს, მიუხედავად იმისა, კრედიტორმა ეს მისგან გაიგო თუ დამოუკიდებლად. მხარეთა კეთილსინდისიერების პრინციპიდან გამომდინარე, ადგილმონაცვლე მხარე ვალდებულია ამის შესახებ აცნობოს მეორე მხარეს, რათა ამ უკანასკნელს ჰქონდეს შესაძლებლობა, მიიღოს სათანადო ზომები თავისი უფლებების დასაცავად, მათ შორის გავიღეს ხელშეკრულებიდანაც კი.¹

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 363-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, თუ ვალდებულების შესრულებაზე იცვლება კრედიტორის საცხოვრებელი ადგილი ან იურიდიული მისამართი და ამის გამო იზრდება ხარჯები ან საფრთხე ექმნება შესრულებას, მაშინ კრედიტორს ეკისრება როგორც გაზრდილი ხარჯების ანაზღაურება, ასევე საგნის მოსალოდნელი საფრთხის რისკიც.

ისევე როგორც მოვალის მიერ შესრულების წინ საცხოვრებელი ადგილის ან იურიდიული მისამართის შეცვლისას, ასევე კრედიტორის მიერ შესრულების წინ საცხოვრებელი ადგილის ან იურიდიული მის-

¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, თბ., 2001

ამართის შეცვლამ შეიძლება წარმოშვას დამატებითი ხარჯები (მაგალითად, ტრანსპორტირების ხარჯები) ანდა საგნის დაზიანების მოსალოდნელი საფრთხე. ასეთი საფრთხის რისკი გადადის კრედიტორზე იმ მომენტიდან, როგორც კი იგი შეიცვლის შესრულების წინ საცხოვრებელ ადგილს ან იურიდიულ მისამართს.

განვიხილოთ ვალდებულების შესრულების ადგილის საკითხი განვითარებული ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობების მიხედვით. ვალდებულების შესრულების ადგილი, როგორც წესი, განისაზღვრება მხარეთა შეთანხმებით და ეს ნათლად უნდა იყოს აღნიშნული მათ შეთანხმებაში. ზოგჯერ ვალდებულების შესრულების ადგილის მითითება ხდება მოგვიანებით, როცა უკვე დაწყებულია მისი შესრულება, მაგალითად, როდესაც საქონლის მიწოდება ხდება ცალკეულ პარტიებად, თითოეული მიმღები განისაზღვრება მყიდველის მიერ. იმ შემთხვევაში, როდესაც ვალდებულების შესრულების ადგილი განსაზღვრული არ არის მხარეთა მიერ, ეს ხარვეზი სწორდება კანონის დისპოზიციური ნორმებით: შესრულების ადგილი დამოკიდებულია მოვალის საქმიანობისა და ვალდებულების საგნის ხასიათზე. კონტინენტური ევროპის სამართლის ქვეყნებში ვალდებულების შესრულების ადგილად ზოგადად განსაზღვრულია მოვალის საცხოვრებელი ადგილი (საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1247-ე მუხლი; გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 269-ე პარაგრაფი, რომელიც ადგენს, რომ შესრულების ადგილად ჩაითვლება მოვალის საცხოვრებელი ადგილი ვალდებულების წარმოშობის მომენტისათვის; შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის 64-ე მუხლი; პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსის მე-6 წიგნის 41-ე მუხლი). სამეწარმეო საქმიანობის სფეროდან წარმოშობილი ვალდებულებების შესრულების ადგილად ითვლება მოვალის ასეთი საწარმოს ადგილსამყოფელის (გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 269-ე პარაგრაფი) ანდა ასეთი სამეწარმეო საქმიანობის განხორციელების ადგილი (პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსის მე-6 წიგნის 41-ე მუხლი). თუკი ვალდებულების საგანს წარმოადგენს ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთი, მაშინ შესრულება უნდა მოხდეს იმ ადგილას, სადაც იგი ვალდებულების წარმოშობის მომენტისათვის იმყოფებოდა (პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსის მე-6 წიგნის 41-ე მუხლი).

თუკი ვალდებულების საგანს წარმოადგენს ფულადი თანხის გადა-

ხდა, მაშინ მისი შესრულება ხდება კრედიტორის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით (გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 270-ე პარაგრაფი, შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის 74-ე მუხლი). პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსი შეიცავს ფულადი ვალდებულების შესრულების ადგილთან დაკავშირებით სპეციალურ ნორმებს, კერძოდ, მე-ნ წიგნის 116-ე მუხლის თანახმად, ზოგადი წესის მიხედვით, ფულადი თანხის გადახდა უნდა მოხდეს კრედიტორის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით, ხოლო 118-ე მუხლის თანახმად კი, სამეწარმეო ან პროფესიული საქმიანობიდან წარმოშობილი ფულადი ვალდებულებების შესრულებისას კრედიტორის საცხოვრებელ ადგილად ჩაითვლება სამეწარმეო ან პროფესიული საქმიანობის განხორციელების ადგილი.

ინგლისურ სამართალში ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში ჩამოყალიბდა წესი, რომლის მიხედვითაც მოვალე ვალდებულია დაადგინოს კრედიტორის ადგილსამყოფელი და გადასცეს მას შესრულება, თუკი სხვა რამ არ არის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული. ამ საერთო წესიდან არსებობს პრეცედენტული სამართლით დადგენილი გამონაკლისებიც. ასე მაგალითად, გამყიდველის მიერ მყიდველისათვის ნაყიდი ნივთის გადაცემის ვალდებულების მიმართ დადგენილია, რომ თუკი მხარეთა შორის არ არსებობს შეთანხმება, თუ სად უნდა გადასცეს გამყიდველმა მყიდველს ნივთი, მაშინ ვალდებულების ჯეროვანი შესრულების ადგილად ჩაითვლება გამყიდველის საქმიანი ოპერაციების ადგილი, ხოლო ასეთის არარსებობისას – მისი საცხოვრებელი ადგილი. ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთები, თუკი მხარეთა შორის არ არსებობს სხვაგვარი შეთანხმება, გადაცემული შეიძლება იყოს იმ ადგილას, სადაც ისინი ვალდებულების წარმოშობის მომენტისათვის იმყოფებოდნენ.¹ ამერიკის ერთგვაროვანი სავაჭრო კოდექსის მე-2-308-ე მუხლით დადგენილია, რომ მხარეთა შორის შეთანხმების არარსებობისას, საქონლის ჯეროვანი მიწოდების ადგილად ჩაითვლება გამყიდველის საწარმოს ადგილსამყოფელი, ხოლო თუ ასეთი არ არის, მაშინ გამყიდველის საცხოვრებელი ადგილი.

მოვალემ ვალდებულება ყოველთვის უნდა შეასრულოს კეთილსინდისიერად სავაჭრო ჩვეულებებისა და ტრადიციების გათვალისწინებით.

¹ Гражданское законодательство Великобритании. Науч. ред. Н.В. Елисеева, СПб., 2005.

ვალდებულების შესრულების დრო

ვალდებულების შესრულების დროდ ითვლება განსაზღვრული მომენტის დადგომა, როცა ვალდებულება შესრულებული უნდა იყოს. ის ჩვეულებრივ განისაზღვრება ხელშეკრულებით, ცალმხრივი გაგებით (მაგალითად, ჯილდოს საჯაროდ დაპირება), სასამართლო გადაწყვეტილებით და ზოგჯერ შეიძლება კანონითაც იქნეს დადგენილი, ორმხრივ ურთიერთობებში ხშირად ვალდებულების შესრულების დრო საერთოა ორივე მხარისათვის, რადგან ორივე მხარე ერთდროულად ასრულებს თავის მოვალეობებს (მაგალითად, ნასყიდობის ხელშეკრულებით გამყიდველისაგან მყიდველისათვის ნივთის გადაცემა და მყიდველის მიერ ფასის გადახდა, როგორც წესი, ერთდროულად ხდება). ზოგიერთ შემთხვევაში ერთმა მხარემ თავისი ვალდებულება უნდა შეასრულოს მეორე მხარეზე ადრე (მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 648-ე მუხლის თანახმად, შემკვეთი მოვალეა მენარდეს გადაუხადოს საზღაური სამუშაოს შესრულების შემდეგ).

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 365-ე მუხლის თანახმად, თუ ვალდებულების შესრულებისათვის არ არის განსაზღვრული დრო და იგი სხვა გარემოებებიდანაც არ ირკვევა, მაშინ კრედიტორს შეუძლია ნებისმიერ დროს მოითხოვოს მისი შესრულება, ხოლო მოვალეს შეუძლია იგი დაუყოვნებლივ შეასრულოს“¹.

შესრულების დროს ორგვარი მნიშვნელობა გააჩნია: კრედიტორისათვის იგი მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, თუ როდიდანაა იგი უფლებამოსილი მოითხოვოს შესრულება, ხოლო მოვალისათვის იგი მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, თუ როდიდან ხდება იგი ვალდებული განახორციელოს შესრულება. ზოგიერთ შემთხვევაში შესრულების ვადა განისაზღვრება კანონით ან სხვა ნორმატიული აქტით. მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 626-ე მუხლის თანახმად, თუ სესხის ხელშეკრულებით ვალის დაბრუნების ვადა განსაზღვრული არ არის, მაშინ ვალი დაბრუნებულ უნდა იქნეს კრედიტორის ან მოვალის მიერ

¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, თბ., 1997.

ხელშეკრულების შეწყვეტისას. ხშირ შემთხვევებში, კანონისმიერ ვადას თან ახლავს ალტერნატივა შეთანხმებული ვადების სახით. მაგალითად, შემნახველს შეუძლია ნებისმიერ დროს მოსთხოვოს მიმბარებელს შესანახად მიმბარებული ნივთის უკან წაღება, თუკი შენახვის ვადა განსაზღვრული არ არის. მაშასადამე, კანონისმიერი ვადები მოქმედებს ძირითადად მაშინ, თუ ხელშეკრულებით სხვა რამ არ იქნება განსაზღვრული (მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 514-ე მუხლის თანახმად გამოსყიდვის ვადა არ შეიძლება აღემატებოდეს 5 წელს).

ყველაზე უფრო გავრცელებულია შესრულების გარიგებით განსაზღვრული ვადები. ამ შემთხვევაში შესრულების დროის შესახებ შეთანხმება შეიძლება აშკარად გამოხატული ან ღუმილით ნაგულისხმევი იყოს. შესრულების ვადა შეიძლება დადგინდეს როგორც ორმხრივი, ისე ცალმხრივი ნების გამოვლენის საფუძველზე. ზოგჯერ ვადა შეიძლება განისაზღვროს გარკვეულ პირობასთან დაკავშირებით.¹

უფრო ხშირად ვადა განისაზღვრება კრედიტორის მიერ. ამ დროს კანონის უმთავრესი მოთხოვნაა, რომ ვადა განისაზღვროს სამართლიანობის საფუძველზე. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 325-ე მუხლის თანახმად, თუ ხელშეკრულების შესრულების პირობები უნდა განისაზღვროს ხელშეკრულების ერთ-ერთი მხარის ან მესამე პირის მიერ, მაშინ საეჭვოობისას ივარაუდება, რომ ამგვარი განსაზღვრა უნდა მოხდეს სამართლიანობის საფუძველზე. დავის შემთხვევაში საკითხს წყვეტს სასამართლო.

ის გარემოება, რომ ერთი მხარის მიერ ცალმხრივად დაწესებული ვადა მეორე მხარის ინტერესებსაც უნდა შეესაბამებოდეს, ნათლად იკვეთება სხვა სამოქალაქო-სამართლებრივი ნორმებიდანაც. ასე, მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 347-ე მუხლის 1-ლი და მე-2 ნაწილის თანახმად, ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობებში ბათილად მიიჩნევა დებულება, რომლითაც შემთავაზებელი აწესებს შეთავაზებული წინადადების მიღების ან უარყოფის ანდა ამა თუ იმ სამუშაოს შესრულების შეუსაბამოდ ხანგრძლივ ან აშკარად მცირე ვადებს. ასევე დებულება, რომლითაც შემთავაზებელი აწესებს მის

¹ სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი. წიგნი III, თბ., 2001, გვ. 287.

ვალდებულებათა შესასრულებლად კანონით დადგენილი ნორმებისაგან განსხვავებულ შეუსაბამოდ ხანგრძლივ ან აშკარად მცირე ვადებს.

ვადის ცალმხრივად განსაზღვრა მოვალის მიერ პრაქტიკაში უფრო იშვიათია. მაგალითის სახით შეიძლება მოვიყვანოთ სამოქალაქო კოდექსის 517-ე მუხლის (რომელიც უპირატესი შესყიდვის უფლების საკითხს აწესრიგებს) მესამე ნაწილი რომელიც, ითვალისწინებს, რომ „უპირატესი შესყიდვის უფლების მქონე პირს შეუძლია ამ უფლების განხორციელება მხოლოდ ვალდებული პირის მიერ დადგენილ ვადაში“. ზოგჯერ შესრულების ვადა შეიძლება განისაზღვროს მესამე პირის მიერაც, მაგრამ ეს უნდა მოხდეს აუცილებლად სამართლიანობის საფუძველზე.

ზოგიერთ შემთხვევაში შესრულების დრო განისაზღვრება თვით ვალდებულების ბუნებიდან გამომდინარე, რასაც სხვაგვარად გარემოებებიდან გამომდინარე ვადები ეწოდება. ასე, მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 814-ე მუხლის მე-4 ნაწილის შესაბამისად, მზღვეველმა თავისი მოვალეობა უნდა შეასრულოს სადაზღვევო შემთხვევის დადგენისა და საზღაურის ოდენობის განსაზღვრის შემდეგ, ანდა სამოქალაქო კოდექსის 648-ე მუხლის თანახმად, შემკვეთი მოვალეა მენარდეს გადაუხადოს საზღაური სამუშაოს შესრულების შემდეგ, თუ ხელშეკრულება არ ითვალისწინებს ნაწილ-ნაწილ გადახდას. მაშასადამე, სწორედ სადაზღვევო შემთხვევა ან სამუშაოს შესრულებაა ის გარემოება, რასაც უკავშირდება საზღაურის გადახდა.

ზოგჯერ ვალდებულების შესასრულებლად შეიძლება დადგენილ იქნეს გონივრული ვადები. გონივრული ვადა წარმოადგენს შეფასებით კატეგორიას და ყველა შემთხვევაში მისი ფარგლები მოიაზრება შესრულების თავისებურებით. გონივრულია ისეთი ვადა, რომელიც ასეთად შეიძლება ჩათვლილიყო როგორც კანონის ობიექტური ნების, ისე მხარეთა ნების გამოვლენის საფუძველზე. ეს გარემოება მხარეს, რომელსაც ევალება შესრულება, უადვილებს მის შეფასებას. შეიძლება იგი გამომდინარეობდეს სამოქალაქო და სავაჭრო ბრუნვის ტრადიციებიდანაც.

გონივრული შესრულებისაგან განსხვავდება დაუყოვნებელი შესრულება. დაუყოვნებელი შესრულება გულისხმობს, რომ მოვალე იძენდა ჩქარა უნდა იმოქმედოს, რამდენადაც ეს შესაძლებელია ობიექ-

ტური მასშტაბების მიხედვით, კერძოდ, საჭიროა, რომ მოვალე საამისოდ მოეზადოს, რათა განახორციელოს ვალდებულების შესრულება. დაუყოვნებლივ მოქმედებს მხოლოდ ის, ვინც გარკვეული, ობიექტურად საჭირო დროის ფარგლებში მოქმედებს ნაკისრი ვალდებულების შესასრულებლად.¹

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 366-ე მუხლის თანახმად, „თუ განსაზღვრულია დრო, მაშინ საეჭვოობისას ივარაუდება, რომ კრედიტორს არ შეუძლია შესრულების მოთხოვნა ამ ვადამდე, ხოლო მოვალეს შეუძლია ვალდებულების შესრულება ვადაზე ადრე“. აღნიშნულ შემთხვევაში შესრულების დრო იურიდიულ ლიტერატურაში განიმარტება მოვალის სასარგებლოდ. იგი უფლებამოსილია შესრულება განახორციელოს ვადის დადგომამდე. თუკი კრედიტორი არ მიიღებს მოვალისაგან შეთავაზებულ ასეთ შესრულებას, მაშინ კრედიტორი ჩაითვლება ვადის გადამცილებლად (გარდა კანონით გათვალისწინებული შემთხვევებისა).

საეჭვოობა გულისხმობს ისეთ მდგომარეობას, როდესაც განსაზღვრული ვადის დაცვა ეჭვის ქვეშ დგება მხარეთა ინტერესებიდან გამომდინარე. ასეთ ვითარებაში უპირატესობა ენიჭება მოვალის ინტერესების დაცვას.²

განსახილველი შემთხვევისაგან განსხვავდება სამოქალაქო კოდექსის 364-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევა, კერძოდ, მოვალეს უფლება აქვს ვადამდე შეასრულოს ვალდებულება, თუკი პატივისადები მიზეზით კრედიტორი უარს არ იტყვის შესრულების მიღებაზე. მოცემული ნორმიდან თვალნათლივ ჩანს, რომ, მართალია, მოვალეს უფლება აქვს ვადამდე შეასრულოს ვალდებულება, მაგრამ, თავის მხრივ, კრედიტორიც უფლებამოსილია უარი თქვას შესრულების მიღებაზე. ამდენად, თუკი კრედიტორს მოვალისათვის უარის სათქმელად აქვს პატივისადები ინტერესი (მტკიცების ტვირთი ასეთ შემთხვევაში აკისრია კრედიტორს), მაშინ მოვალეს არა აქვს უფლება ვალდებულება ვადაზე ადრე შეასრულოს.

ვალდებულების ვადამდე შესრულებამ შეიძლება კრედიტორს ზიანი

¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი. წიგნი III, თბ., 2001, გვ. 291.

² ზ. ახვლედიანი, ვალდებულებითი სამართალი, თბ., 1999, გვ. 48-49.

მიაყენოს. ასეთ შემთხვევაში მას ექნება კანონიერი მიზეზი უარი თქვას ვადამდე შესრულების მიღებაზე. თუკი სახეზეა უარის თქმის დასაბუთებული საფუძველი, მაგრამ მოვალე მანც ასრულებს ვალდებულებას, ეს მისი შეუსრულებლობის ტოლფასი იქნება. გარდა იმ შემთხვევისა, თუ კრედიტორი მოიწონებს ასეთ შესრულებას.¹

მეტად მნიშვნელოვან დებულებას შეიცავს სამოქალაქო კოდექსის 367-ე მუხლი, რომლის თანახმადაც, თუ ვალდებულების შესრულებისათვის მოვალის სასარგებლოდ დადგენილია რაიმე ვადა, კრედიტორს შეუძლია დაუყოვნებლივ მოითხოვოს შესრულება, თუ მოვალე გადახდისუუნარო გახდა ან შეპირებული უზრუნველყოფა შეამცირა ანდა იგი საერთოდ ვერ წარმოადგინა.

იურიდიულ ლიტერატურაში გაბატონებულია მოსაზრება, რომ ერთხელ დადგენილი ვადა არ შეიძლება მხარისათვის დაბრკოლებად იქცეს, თუკი მას გააჩნია სამართლიანი საფუძველი მოითხოვოს შესრულება უფრო ადრე ან მისი გადავადება. ვადის დანიშნულება შესრულების უზრუნველყოფაშიცაა. თუკი ვადის დაცვა ამ შესრულებას საფრთხეს შეუქმნის, ვადამდე შესრულების მოთხოვნა მართლზომიერი იქნება. ვადა არ შეიძლება იქცეს შესრულების დაბრკოლებად. აღნიშნულ ნორმაში, მართალია, ვადა დადგენილია მოვალის სასარგებლოდ, მაგრამ კრედიტორს კანონით გათვალისწინებული ისეთი სამართლებრივი საფუძველების არსებობისას, როგორიცაა: მოვალის გადახდისუუნარობა, შეპირებული უზრუნველყოფის შემცირება, უზრუნველყოფის საშუალების წარუდგენლობა საერთოდ, შეუძლია მოითხოვოს დაუყოვნებლივი შესრულება. პრაქტიკაში არ არის გამორიცხული ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც გარიგების ნამდვილობა დამოკიდებულია რაიმე პირობის დადგომაზე (ე.ი. პირობითი გარიგებები). მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 90-ე მუხლის თანახმად, პირობითად ითვლება გარიგება, როდესაც იგი დამოკიდებულია სამომავლო და უცნობ მოვლენაზე იმით, რომ ან გარიგების შესრულების გადადება ხდება მის დადგომამდე, ანდა გარიგების შეწყვეტა – ამ მოვლენის დადგომისთანავე.

პირობითი გარიგების არსებობისას, ვალდებულება უნდა შესრულ-

¹ Принципы международных коммерческих договоров, М., 1996, стр. 137.

დეს იმ დღიდან, როდესაც ეს პირობა დადგა. მართალია, ვალდებულება პირობის დადგომის დღიდანაა შესრულებული, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ იგი აუცილებლად ამ დღეს უნდა შესრულდეს. მთავარია, რომ ვალდებულება პირობის დადგომის დღიდან შესრულდეს დაუყოვნებლივ ან გონივრულ ვადაში.

განვიხილოთ ვალდებულების შესრულების დროის საკითხი განვითარებული ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობაში.

ყველა განვითარებული ქვეყნის სამოქალაქო კანონმდებლობის ამოსავალ დებულებას წარმოადგენს, რომ ვალდებულება უნდა შესრულდეს თავისდროულად. ვალდებულების შესრულების დროის პირობა წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს პირობას, რამეთუ დროის ფაქტორს უარესად დიდი მნიშვნელობა გააჩნია სამოქალაქო და სავაჭრო ბრუნვაში, ხშირად იმისათვის, რომ მოვალემ ვალდებულება ჯეროვნად შეასრულოს, კრედიტორმა უნდა განახორციელოს მთელი რიგი მოქმედებები, მაგალითად, მოამზადოს ან დაიქირავოს საწყობი, მოიწვიოს სპეციალისტები, დაიქირავოს მუშახელი ანდა განახორციელოს სხვა მოსამზადებელი მოქმედებები ვალდებულების შინაარსის შესაბამისად.

ვალდებულების შესრულების დრო შეიძლება განისაზღვროს სხვადასხვა საშუალებით, როგორიცაა: კალენდარული თარიღი, დროის გარკვეული პერიოდი, ნორმატიული აქტით გათვალისწინებული მოვლენის დადგომით (ასე, მაგალითად, ამერიკის ერთგვაროვანი სავაჭრო კოდექსის მე-2-130-ე მუხლში აღნიშნულია, რომ, თუკი ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული, მაშინ ფულადი თანხის გადახდა უნდა მოხდეს იმ ვადის განმავლობაში, როდესაც მყიდველმა უნდა მიიღოს ნივთი), სასამართლო გადაწყვეტილებით ანდა განისაზღვრება სავაჭრო ჩვეულებებითა და ტრადიციებით.¹

განვითარებული ქვეყნების სამოქალაქო კოდექსებში დიდი ყურადღება ეთმობა ვადების გამოთვლის წესს. გერმანიის სამოქალაქო სჯულდება ვადებს უთმობს მთელ 8 მუხლს – 186-193-ე პარაგრაფებს. ამერიკის ერთგვაროვანი სავაჭრო კოდექსის 1-204-ე მუხლი

---

¹ Брагинский М. И., Вятрянский В. В. Договорное право: книга первая, М, 2000, ст. 430.

ადგენს, რომ მოქმედება ითვლება დროულად შესრულებულად, თუკი იგი შესრულდა განსაზღვრულ ვადაში ანდა განსაზღვრული ვადის ფარგლებში. ვალდებულების დროული შესრულების განსაზღვრისას სამართლებრივად მნიშვნელოვანია მოვალის მიერ თავისი ვალდებულების შესრულების შესაძლებლობის ბოლო მომენტის დადგენა. ეს მომენტი შეიძლება განისაზღვროს სამუშაო დღის დამთავრებით, შუალამის გასვლით, საქმიანობის შესაბამის სფეროში დადგენილი ჩვეულებებით და ა.შ.

ვალდებულების განსაზღვრულ დროში შესრულებასთან დაკავშირებით, პრაქტიკაში ხშირად წამოიჭრება ვალდებულების ვადაზე შესრულების პრობლემა. ვალდებულების ვადაზე შესრულების საკითხი წყდება იმისდა მიხედვით, ვის ინტერესებისათვის არის დადგენილი ვადა და დაიშვება კრედიტორის თანხმობის გარეშე, თუკი ვადა დადგენილია მოვალის ინტერესებისათვის. საერთო წესად მიჩნეულია, რომ, როგორც წესი, ვადა დადგენილია მოვალის ინტერესებისათვის.¹

ფრანგული სამოქალაქო სამართალი დასაშვებად მიიჩნევს ვალდებულების ვადაზე შესრულებას. ასე, მაგალითად, საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1186-ე მუხლის თანახმად, ვალდებულების ვადაზე შესრულებისას დაუშვებელია შესრულების უკან გამოთხოვა, ამასთან, კრედიტორს არა აქვს უფლება, მოსთხოვოს მოვალეს ვალდებულების ვადაზე შესრულება.²

გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 271-ე პარაგრაფის თანახმად, მოვალეს შეუძლია ვადაზე შეასრულოს ვალდებულება, ხოლო კრედიტორს კი არა აქვს უფლება მოსთხოვოს მოვალეს ვალდებულების ვადაზე შესრულება.

პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსის მე-6 წიგნის 39-ე მუხლით დადგენილია, რომ ვალდებულების შესრულების ვადის პირობა გამორიცხავს კრედიტორის მხრიდან დათქმულ ვადაზე შესრულების მოთხოვნას, ხოლო მოვალის მიერ ვალდებულების ვადაზე შესრულება არ ჩაითვლება არაჯეროვან შესრულებად.

---

¹ Савиных Ф. К. „Обязательственное право“, пер. с немецкого, СПб, 2004, ст. 367.

² Французский Гражданской кодекс. науч. ред. Лавров Д.Г., СПб, 2004.

ცოტათი განსხვავებული მიდგომა ამერიკულ სამართალში. ასე, მაგალითად, ამერიკის ერთგვაროვანი სავაჭრო კოდექსის 1-208-ე მუხლით გათვალისწინებულია მხარეთა შესაძლებლობა, შეიტანონ ხელშეკრულებაში პირობა იმის შესახებ, რომ ერთ-ერთ მხარეს აქვს უფლება მოითხოვოს ვადამდე გადახდა ანდა შესრულება.

თუ ვალდებულების შესრულებისათვის არ არის განსაზღვრული დრო და იგი სხვა გარემოებებიდანაც არ ირკვევა, მაშინ ვალდებულების შესრულების დადგომის მომენტი განვითარებული ქვეყნების სამართლებრივ სისტემებში სხვადასხვაგვარად განისაზღვრება.

საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსი ზოგად პრინციპად განსაზღვრავს, რომ ვალდებულება, რომელშიც არ არის აღნიშნული შესრულების დრო, უნდა შესრულდეს დაუყოვნებლივ. ასეთი დასკვნა შეიძლება გვაკეთოთ საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1139-ე მუხლის ანალიზის შედეგად, რომელიც ითვალისწინებს, რომ მოვალის მიმართ პირველი შეტყობინება ანდა შესრულების შესახებ მოთხოვნის წაყენება, იწვევს ვადის გადაცილებას შეტყობინების მომენტიდან.¹

გერმანიის სამოქალაქო სჯულდება განსხვავებულად აწესრიგებს ასეთი სახის ვალდებულებების შესრულების საკითხს. გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 271-ე პარაგრაფის შესაბამისად, თუკი ვალდებულების შესრულებისათვის არ არის განსაზღვრული დრო და იგი სხვა გარემოებებიდანაც არ ირკვევა, მაშინ კრედიტორს ნებისმიერ დროს შეუძლია მოითხოვოს მისი შესრულება, ხოლო მოვალეს შეუძლია იგი დაუყოვნებლივ შეასრულოს² (ანალოგიური შინაარსია მოცემული საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 365-ე მუხლში). განსხვავებით ფრანგული სამართლისაგან, გერმანული სამართალი არ ადგენს ვალდებულების დაუყოვნებლივ შესრულებას. მოვალის მიერ ვალდებულების შესრულების მოვალეობა დგება კრედიტორის მიერ მისთვის მოთხოვნის წაყენების მომენტიდან. ანალოგიურ ნორმებს ადგენს შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის 75-ე მუხლი და პოლანდიის სამოქალაქო კოდექსის მე-6 წიგნის 38-ე მუხლი.

ინგლისურ და ამერიკულ სამართალში დადგენილია, რომ, თუკი

¹ Французский Гражданский кодекс, науч. ред. Лавров Д.Г., СПб, 2004.

² Гражданский кодекс Германии в 2 т. науч. ред. И. В. Елисеев, СПб, 2004.

ვალდებულების შესრულების დრო განსაზღვრული არ არის, ასეთ ვითარებაში ვალდებულება უნდა შესრულდეს მისი წარმოშობიდან გონივრულ ვადაში. გონივრული ვადის საკითხი წარმოადგენს შეფასებით კატეგორიას და უნდა გადაწყდეს ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში საქმის გარემოებებიდან გამომდინარე. ასეთი წესი ჩამოაყალიბა სასამართლო პრაქტიკამ, რამაც შემდგომში ასახვა პოვა კანონმდებლობაშიც. ასე, მაგალითად, ამერიკის ერთგვაროვანი სავაჭრო კოდექსის 2-309-ე მუხლი ითვალისწინებს, რომ შესრულების დროის შესახებ შეთანხმების არარსებობისას, მოქმედება უნდა შესრულდეს გონივრულ ვადაში ანდა გონივრული ვადის ფარგლებში. თუ რა ჩაითვლება გონივრულ ვადად, უნდა განისაზღვროს ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში საქმის ყველა გარემოებების გათვალისწინებით.

ვალდებულების თავისდროული შესრულების მოთხოვნა წარმოადგენს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მოთხოვნას, რომელიც წაეყენება ვალდებულების ჯეროვან შესრულებას, ხოლო შესრულების ვადების დაუცველობა და გადაცილება, წარმოადგენს კრედიტორის უფლებების დარღვევის ყველაზე გავრცელებულ ფაქტს. ვალდებულების შესრულების დროის დადგომისა და მისი გადაცილების მომენტის საკითხები განსაკუთრებულადაა მოწესრიგებული კონტინენტური სამართლის სისტემის ქვეყნებში.

ფრანგული სამოქალაქო სამართლის მიხედვით მოვალის მიერ ვალდებულების დაგვიანებით შესრულება არ წარმოადგენს მოვალის მიერ ვადის გადაცილებას. ფრანგული სამოქალაქო სამართალი გამოდის იქიდან, რომ მოვალის მიერ დათქმულ ვადაში ვალდებულების შეუსრულებლობისას, კრედიტორი ამაზე თანხმობას აცხადებს მანამ, სანამ არ განახორციელებს რაიმე აქტიურ მოქმედებებს, რომლებიც მიმართული იქნება მოვალის მიერ ვადის გადაცილების დასადგენად. საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1139-ე მუხლის თანახმად, კრედიტორის ასეთ მოქმედებებზე ჩაითვლება მოვალისათვის შესრულების განხორციელების აუცილებლობის შესახებ შეხსენება (გაფრთხილება), რომელსაც კრედიტორი სამოქალაქო-სამართლებრივ ურთიერთობებში ახორციელებს სასამართლო აღმსრულებლის საშუალებით, ხოლო სავაჭრო ურთიერთობებში კი – მოვალისათვის დაზღვეული წერილის გაგზავნით. გადაცილება დგება ვალდებულების შესრულების შესახებ

გაფრთხილების მომენტიდან. ამასთან, დროის მითითების საშუალებას არავითარი მნიშვნელობა არ გააჩნია.

ფრანგული სამოქალაქო სამართალი განსაზღვრავს, რომ ხელშეკრულებით შეიძლება დადგენილ იქნეს: ა) გაფრთხილება (შეხსენება), რომელიც შეიძლება განხორციელდეს დაზღვეული წერილით (ასეთი უფლება ხელშეკრულების მხარეებისათვის სასამართლო პრაქტიკითაც არის მინიჭებული); ბ) შეხსენება (გაფრთხილება) სულაც არ არის საჭირო და გადაცილება დგება მხოლოდ ვადის გასვლის გამო.

ვადის გადაცილების სამართლებრივი რეჟიმი მოვალისათვის ყოველგვარი შეხსენების (გაფრთხილების) გარეშე დაიწყებს მოქმედებას შემდეგ შემთხვევებში: 1) თუკი მოვალე მთელი თავისი მოქმედებით ამჟღავნებს, რომ არ შეასრულებს ვალდებულებას; 2) როდესაც მოვალემ არ შეასრულა უარყოფითი შინაარსის ვალდებულება, ანუ თავი არ შეიკავა გარკვეული მოქმედების შესრულებისაგან; 3) ისეთი ვალდებულების შეუსრულებლობა, რომელიც შეიძლება შესრულებულიყო მხოლოდ კონკრეტულ დრომდე (მაგალითად, საქორწინო კაბის შეკერვა დაგვიანებით, ქორწილის შემდეგ); 4) კანონით პირდაპირ გათვალისწინებულ შემთხვევებში (საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 471-ე, 1440-ე, 1570-ე მუხლები).

გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 284-ე პარაგრაფი ითვალისწინებს ვადის გადაცილების დადგენის უფრო გამარტივებულ წესს: შესრულების ვადის დადგომისას კრედიტორის მიერ გაფრთხილების (შეხსენების) შემდეგ, თუკი მოვალე არ შეასრულებს ვალდებულებას, მაშინ იგი ვადის გადამცილებლად ჩაითვლება გაფრთხილების (შეხსენების) მომენტიდან. თუკი შესრულების დრო განსაზღვრული იყო ზუსტი კალენდარული თარიღით ან დროის განსაზღვრული მონაკვეთით, მაშინ მოვალე ჩაითვლება ვადის გადამცილებლად ყოველგვარი გაფრთხილების (შეხსენების) გარეშე ვადის გასვლისთანავე.

2001 წელს განხორციელებული გერმანიის ვალდებულებითი სამართლის რეფორმა შეეხო აგრეთვე იმ პარაგრაფსაც, რომელიც აწესრიგებს მოვალის მიერ ვადის გადაცილების საკითხებს. გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების ახალ რედაქციაში მოვალის მიერ ვადის გადაცილებას ეხება 286-ე პარაგრაფი გერმანელმა კანონმდებელმა შეინარჩუნა ზოგადი პრინციპი: მოვალის მიერ ვალდებულების შეს-

რულების ვადის გადაცილებად ითვლება, თუ შესრულების ვადის დადგომიდან კრედიტორის მიერ გაფრთხილების შემდეგაც იგი არ ასრულებს ვალდებულებას. ამასთან, მეტად გაფართოვდა კანონით იმ გარემოებათა რიცხვი, რომელთა არსებობის დროსაც კრედიტორის მიერ მოვალის გაფრთხილება ან შეტყობინება საჭირო არ არის. ასეთ გარემოებებს მიეკუთვნება: 1) ვალდებულების შესრულებას დრო განსაზღვრულია ზუსტი კალენდარული თარიღით; 2) ვალდებულების შესრულების წინ უსწრებს გარკვეული მოვლენის დადგომა და შესრულების შესაბამისი დრო იმგვარადაა გათვალისწინებული, რომ შეიძლება გამოითვალოს კალენდარული თარიღის მიხედვით ამ გარემოების დადგომის მომენტიდან; 3) მოვალე შეგნებულად თავს არიდებს ვალდებულების შესრულებას; 4) ორივე მხარის ინტერესების გათვალისწინებით, არსებობს განსაკუთრებული საფუძვლები, რომლებიც ამართლებენ ვადის გადაცილების დაუყოვნებლივ დადგომას.

ჰოლანდიის სამოქალაქო კოდექსიც ადგენს ზოგად წესს, რომლის თანახმადაც იმისათვის, რომ მოვალე ჩაითვალოს ვადის გადამცილებლად, საჭიროა კრედიტორის მხრიდან აქტიური მოქმედებების განხორციელება. ჰოლანდიის სამოქალაქო კოდექსის მე-6 წიგნის 82-ე მუხლის თანახმად, მოვალის მიერ შესრულების ვადის გადაცილება აითვლება იმ მომენტიდან, როდესაც კრედიტორი წერილობით გააფრთხილებს მოვალეს და მისცემს დამატებით გონივრულ ვადას ვალდებულების შესასრულებლად და თუ მოვალე ამ დამატებით დროშიც არ შეასრულებს თავის ვალდებულებას. არ არის აუცილებელი დამატებითი ვადის დაწესება ან გაფრთხილება, თუკი აშკარაა, რომ წერილობით გაფრთხილებას არავითარი შედეგი არ ექნება, რამეთუ მოვალე მაინც ვერ შეასრულებს ვალდებულებას. ჰოლანდიის სამოქალაქო კოდექსი ითვალისწინებს ვადის გადაცილების ათვლის დაწყებას კრედიტორის მხრიდან ფორმალური გაფრთხილების გარეშეც ზოგიერთ შემთხვევაში, მაგალითად, თუკი ვალდებულება წარმოიშვა დელიქტიდან და იგი დაუყოვნებლივ არ შესრულდა; ასევე, თუკი მოვალემ აცნობა კრედიტორს, რომ ვერ შეასრულებს ვალდებულებას და ა.შ.

ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცილების მიმართ ინგლისური სამართლის მიდგომა განსხვავდება კონტინენტური სისტემის ქვეყნების სამართლის მიდგომისაგან. საერთო სამართლის მიხედვით

შესრულების დრო წარმოადგენს ვალდებულების არსებით პირობას, რომლის დარღვევაც უფლებამოსილ პირს აძლევს შესაძლებლობას უარი თქვას მთლიანად ხელშეკრულებაზე. რაც შეეხება სამართლიანობის სამართალს, იგი ითვალისწინებს უფლების დაცვის სხვა ისეთ ფორმებს, ვიდრე ხელშეკრულების მოშლაა.

XIX საუკუნეში ინგლისური სამართლის რეფორმის შედეგად ზოგადი ნორმის სახით დადგინდა, რომ ვალდებულების შეუსრულებლობა დათქმულ ვადაში, არ აძლევს უფლებამოსილ პირს ხელშეკრულების მოშლის უფლებას. მას წარმოეშობა მხოლოდ ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება, რამეთუ შეთანხმება შესრულების დროზე არის ჩვეულებრივი და არა არსებითი პირობა. ამ ზოგადი წესიდან დადგენილია გამონაკლისებიც: 1) ვალდებულებაში შეიძლება პირდაპირ იყოს აღნიშნული, რომ შესრულების დრო წარმოადგენს არსებით პირობას; 2) ვალდებულების შესრულების დროის შესახებ ჩვეულებრივი პირობის დარღვევისას, კრედიტორი უგზავნის მოვალეს შეტყობინებას და აძლევს წინადადებას, შეასრულოს ვალდებულება გონივრულ ვადაში; 3) ვალდებულების ხასიათი და სხვა გარემოებები იძლევა იმის საფუძველს, რომ შესრულების დრო ჩაითვალოს არსებით პირობად. ყველა აღნიშნულ შემთხვევაში უფლებამოსილ პირს ენიჭება ხელშეკრულების მოშლის უფლება.¹

---

¹ Гражданское законодательство Великобритании. науч. ред. И. В. Елисеев, СПб. 2005.

ვალდებულების შესრულების საგანი

ვალდებულების შესრულების საგანია ის ნივთები, სამუშაო, მომსახურება და ა.შ. რომელიც ვალდებულებების ძალით მოვალემ უნდა გადასცეს, შეასრულოს ან გაუწიოს კრედიტორს. მაგალითად, ნარდობის ხელშეკრულების საგანს წარმოადგენს მენარდის მიერ შესასრულებელი სამუშაოს შედეგი. ტელევიზორის ნასყიდობის თაობაზე დადებული ხელშეკრულების საგანს წარმოადგენს ტელევიზორი, რომელიც გამყიდველმა უნდა გადასცეს მყიდველს.

ვალდებულება შეიძლება ითვალისწინებდეს მოვალის მიერ ერთი ან რამდენიმე მოქმედების შესრულებას. გაცვლის ხელშეკრულებით, მაგალითად, შეიძლება გათვალისწინებულ იქნეს, რომ ერთი მხარე გადასცემს მეორეს უფრო ძვირფას ნივთს, ამიტომაც მეორე მხარემ უნდა გადასცეს არა მარტო ნაკლები ღირებულების ნივთი, არამედ ანაზღაუროს არატოლფასოვანი ქონების ღირებულება ფულადი თანხითაც. ანუ მხარეს არა აქვს უფლება, რომ ამოარჩიოს, თუ რომელი ვალდებულება (ნივთის გადაცემა, სხვაობის ფულადი თანხით ანაზღაურება) შეასრულოს. ასეთ შემთხვევაში საუბრობენ ვალდებულებაზე რამდენიმე გაუყოფადი საგნით.

ამასთან, შეიძლება არსებობდეს ისეთი ვალდებულებებიც, რომელშიც მხარეს უფლება აქვს რამდენიმე ვალდებულებიდან შეასრულოს ერთ-ერთი, ამოარჩიოს რომელ ვალდებულებას შეასრულებს, ანდა შეცვალოს ვალდებულების საგანი სხვა საგნით. იმისდა მიხედვით, თუ რამდენი საგანი აქვს ვალდებულებას, ერთმანეთისაგან განასხვავებენ ალტერნატიულ და ფაკულტატიურ ვალდებულებებს.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 374-ე მუხლის თანახმად, „თუ რამდენიმე ვალდებულებიდან უნდა შესრულდეს ერთ-ერთი (ალტერნატიული ვალდებულებანი), არჩევის უფლება აქვს მოვალეს, თუკი ხელშეკრულებიდან, კანონიდან ან ვალდებულების არსიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს“ (საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის ეს დებულება შეესაბამება გერმანიის სამოქალაქო სჯულების 262-265-ე პარაგრაფებს, რომლებიც ალტერნატიულ ვალდებულებებს შეეხებიან).

უმეტესწილად ვალდებულებით ურთიერთობებში შესრულების საგანი ინდივიდუალიზებულია და მხარეები მოკლებულნი არიან არჩევანის თავისუფლებას. მაგრამ, როგორც თვით სახელწოდებიდან ჩანს, ალტერნატიულ ვალდებულებებში რამდენიმე ვალდებულებიდან რეალურად უნდა შესრულდეს ერთი და ეს ჩაითვლება მთლიანად ვალდებულების ვეროვან შესრულებად. თუ რომელი ვალდებულებები შესრულდება რეალურად, ეს დამოკიდებულია მოვალის ნებაზე. კრედიტორს არა აქვს უფლება, აიძულოს მოვალე შეასრულოს სხვა ვალდებულება და არა ის, რომელსაც თვითონ მოვალე ამოირჩევს.

ალტერნატიული ვალდებულებისაგან განსხვავდება ფაკულტატური ვალდებულება. ფაკულტატურ ვალდებულებას აქვს ერთი საგანი, რომელიც შეიძლება შეიცვალოს სხვა საგნით მოვალის შეხედულებისამებრ. მაგრამ ამის შესახებ თავიდანვე უნდა იყვნენ შეთანხმებული ვალდებულების მხარეები. მაგალითად, ნასყიდობის ხელშეკრულებაში, შეიძლება გათვალისწინებული იყოს მყიდველისათვის „ნოკიას“ ფირმის მობილური ტელეფონის ნაცვლად „სამსუნგის“ ფირმის მობილური ტელეფონის გადაცემა.

ფაკულტატური ვალდებულებისაგან განსხვავდება შესრულების შეცვლა. შესრულების შეცვლისას მოვალე ასრულებს ისეთ მოქმედებას, რომელიც არ იყო ვალდებულებით გათვალისწინებული, მაგრამ კრედიტორი მაინც იღებს მას. მაგალითად, სესხის ხელშეკრულებით მსესხებელს უნდა დაებრუნებინა გამსესხებლისათვის 1 ტომარა კაკალი, მაგრამ დაუბრუნა უკან 1 ტომარა თხილი, რაც გამსესხებელმა მიიღო.

ზოგიერთ შემთხვევაში, ალტერნატიული ვალდებულებებიდან ამორჩევის უფლება შეიძლება ეკუთვნოდეს კრედიტორსაც. მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 408-ე მუხლის მე-4 ნაწილის თანახმად, სარჩოს ნაცვლად დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს კომპენსაციის მიღება, თუ არსებობს საამისო მნიშვნელოვანი საფუძველი.

ალტერნატიული ვალდებულებებისაგან განსხვავდება ისეთი შემთხვევა, როდესაც თუ აღმოჩნდა, რომ მოვალეს ორი შესასრულებელიდან შეუძლია უარი თქვას ერთ-ერთზე, მაშინ ძალაში რჩება მეორე მოქმედების შესრულების ვალდებულება.

შესრულების შეუძლებლობა შეიძლება იყოს შემთხვევითი, როცა მხარეთა ბრალეული მოქმედება გამოირიცხვება. მაგალითად, მენარდეს შემკვეთისათვის უნდა დაემზადებინა ან საძინებელი ავეჯი, ან სამზარეულო ავეჯი. თუ შემთხვევით განადგურდა სამზარეულო ავეჯი, მაშინ მენარდემ შემკვეთს უნდა დაუმზადოს საძინებელი ავეჯი.

იმ შემთხვევაში, თუკი სამზარეულოს ავეჯის განადგურება გამოიწვია კრედიტორის ბრალეულმა მოქმედებამ, მენარდე მაინც ვალდებულია დაამზადოს საძინებელი ავეჯი. მას კრედიტორის მიმართ წარმოეშობა მხოლოდ ზიანის ანაზღაურების უფლება.

ალტერნატიული ვალდებულებების დროს არჩევა შეიძლება განხორციელდეს ორი გზით: 1) ხელშეკრულების მეორე მხარის წინაშე განცხადებით; 2) ხელშეკრულების მეორე მხარის მიმართ შესრულების განხორციელებით. არჩეული ვალდებულება მიიჩნევა დასაწყისიდანვე შესასრულებელ ვალდებულებად.

უფლებამოსილი პირის მხრიდან ერთ-ერთი ვალდებულების არჩევა ხდება მეორე მხარის წინაშე განცხადების გაკეთებით, რომელიც შეიძლება ჩაითვალოს ცალმხრივ გარიგებად, რამეთუ იგი საჭიროებს მეორე მხარის მიერ მის მიღებას და, ამდენად, ნამდვილად ჩაითვლება, როცა იგი მიუვა მეორე მხარეს. მას შემდეგ, რაც ამ გზით აირჩევა ვალდებულება, იგი უნდა შესრულდეს. უფლებამოსილი პირის ცალმხრივი ნება აქარწყლებს ვალდებულების ალტერნატიულობას.

ყველაზე უფრო გავრცელებული შემთხვევებია, როდესაც არჩევა ხორციელდება შესრულებით. ასეთი არჩევანი შეუქცევადია. რომის სამართალი მხოლოდ რეალურ შესრულებას მიიჩნევდა არჩევანის უფლების განხორციელებად. მანამდე უფლებამოსილ პირს შეეძლო შეეცვალა თავის არჩევანი. შესრულებით ქარწყლდება ალტერნატიულობა. არჩეული ვალდებულება ჩაითვლება დასაწყისიდანვე შესასრულებელ ვალდებულებად, რასაც განაპირობებს ის გარემოება, რომ ალტერნატიული ვალდებულება არჩევანის უფლების განხორციელებაზე წარმოიშობა.¹ შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ არჩევის უფლება ალტერნატიულ ვალდებულებაში მხოლოდ კონკრეტული შესრულების არჩევის თავისუფლებაა და არა საერთოდ არჩევანის თავისუფლება.

¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, თბ., 2001, გვ. 317.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 378-ე მუხლის თანახმად, მოვალეს უფლება აქვს ვალდებულება შეასრულოს ნაწილ-ნაწილ (ნაწილობრივ შესრულება), თუკი კრედიტორი ამაზე თანახმაა. განვიხილოთ ეს საკითხი განვითარებული ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობაში. ყველა სამართლებრივი სისტემა იმისდა მიხედვით ვალდებულების შესრულება შესაძლებელია მთლიანად თუ ნაწილ-ნაწილად, ვალდებულებებს ყოფს ორ ძირითად ჯგუფად: გაყოფადი და გაუყოფადი ვალდებულებები. ყველა სამართლებრივ სისტემაში საერთო პრინციპად აღიარებულია ის დებულება, რომ კრედიტორი არ არის ვალდებული მიიღოს ნაწილობრივი შესრულება. ვალდებულებების გაყოფადობის კრიტერიუმები დადგენილია ან კანონმდებლობით (მაგალითად, საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1217-1218-ე მუხლები; შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის 70-ე მუხლი) ანდა სასამართლო პრაქტიკით (ინგლისი და აშშ). კერძოდ, საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსით დადგენილია, რომ ვალდებულების გაყოფადობა დამოკიდებულია იმ ნივთის ან მოქმედების მატერიალური ან იდეალური გაყოფის შესაძლებლობაზე, რომელიც წარმოადგენს ვალდებულების საგანს, ამასთან, გაუყოფადი ისეთი ვალდებულებებია, რომელთა საგანი თუმცა შეიძლება გაყოფადიც იყოს, მაგრამ ვალდებულების პირობებიდან და საქმის გარემოებებიდან გამომდინარე, დაუშვებელია ვალდებულების ნაწილ-ნაწილ (ნაწილობრივი) შესრულება. მაგალითად, მკერავმა ნარდობის ხელშეკრულებით იკისრა მამაკაცის შარვლისა და პიჯაკის შეკერვა. ამიტომაც მკერავს არ შეუძლია შეკეროს ან მარტო შარვალი, ან მარტო პიჯაკი. გაუყოფადს წარმოადგენს ასევე ვალდებულება უარყოფითი შინაარსით, მაგალითად, არ გაყიდოს ნივთები, სანამ არ დადგება ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მოვლენა.

როცა ვალდებულების შესრულებისათვის განსაზღვრულია დრო, შესრულებული უნდა განხორციელდეს ამ დროში სრულად, კრედიტორს უფლება აქვს უარი თქვას ნაწილობრივ შესრულების მიღებაზე, თუნდაც მოვალემ იკისროს დანარჩენი ნაწილის შემდგომში შესრულება. ნაწილობრივი შესრულება, ჩვეულებისამებრ, გულისხმობს ხელშეკრულების დარღვევას. მხარემ, რომელმაც ვერ მიიღო მთლიანი შესრულება, უფლებამოსილია გამოიყენოს უფლების დაცვის კანონით გათვალისწინებული საშუალებები. თუმცაღა, სამოქალაქო ბრუნვაში

დამკვიდრებული კეთილსინდისიერების პრინციპიდან გამომდინარე, ცალკეულ შემთხვევებში, როდესაც ვალდებულების ნაწილობრივი შესრულებით კრედიტორს არანაირი ზიანი არ ადგება, ასეთ შემთხვევებში მოვალის მიერ ვალდებულების ნაწილობრივი შესრულება კრედიტორის თანხმობის მიუხედავად, არ იქნება ვალდებულების შეუსრულებლობა.

მეტად დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობის საკითხია, ვალდებულია თუ არა კრედიტორი, რომ მიიღოს სხვა შესრულება, გარდა იმისა, რაც ხელშეკრულებით იყო გათვალისწინებული, თანაც არ არის გამორიცხული, რომ ახალი შესრულება უფრო დიდი ღირებულების მქონეც იყოს (მაგალითად, მოვალეს კრედიტორისათვის უნდა გადაეცა 500 ლარად ღირებული ტელევიზორი, მან კი კრედიტორს გადასცა 600 ლარად ღირებული მუსიკალური ცენტრი).

მოქმედი სამოქალაქო კანონმდებლობა ადგენს ზოგად ნორმას, რომ მოვალე, როგორც წესი, ვალდებულია შეასრულოს ზუსტად ის მოქმედება, რაც ხელშეკრულებით იყო განსაზღვრული. მას არა აქვს უფლება დამოუკიდებლად შეცვალოს შესრულების საგანი. სხვა საქმეა, როცა სახეზეა ალტერნატიული ან ფაქულტატიური ვალდებულებები. თუკი მოვალეს ხელშეკრულებით კრედიტორისათვის უნდა გადაეცა საწერი მაგიდა, მას არა აქვს უფლება შეცვალოს საკუთარი სურვილით მოცემული საგანი და კრედიტორს გადასცეს სხვა საგანი, მაგალითად, წიგნების კარადა. მაშასადამე, კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს ზუსტად ის შესრულება, რაც ხელშეკრულებით იყო გათვალისწინებული, რაც გამომდინარეობს იმ ზოგად სამართლებრივი პრინციპიდან, რომ ყოველგვარი შესრულება დგინდება კრედიტორის სასარგებლოდ. საკმარისია ეჭვქვეშ დადგეს კრედიტორის ეს უფლება, რომ მთელი სამოქალაქო ბრუნვა თავდაყირა დადგება. ამდენად, მოვალის მხრიდან შეთანხმებული მოქმედების ნაცვლად სხვა მოქმედების განხორციელება, განიხილება როგორც ვალდებულების შეუსრულებლობა. ამას ითვალისწინებს საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1244-ე მუხლი, შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის 69-ე მუხლი.

სხვა შემთხვევაა, როდესაც კრედიტორი თანახმაა მოვალის წინადადებაზე შეასრულოს სხვა მოქმედება. ასეთ შემთხვევაში მოვალე უფლებამოსილი ხდება შეცვალოს შესრულების საგანი. კრედიტორს

ეს უფლება აქვს ყველა შემთხვევაში, მაშინაც, როცა სხვა შესრულება შეთანხმებული შესრულების ტოლფასია და მაშინაც, როცა სხვა შესრულება შეთანხმებულზე უფრო მეტი ღირებულების მქონეა. ეს გამომდინარეობს იქიდან, რომ, რადგანაც შესრულება კრედიტორის ინტერესებს ემსახურება, სრულიად შესაძლებელია, რომ მოვალის მიერ შეთავაზებული უფრო მაღალი ღირებულების შესრულება კრედიტორისათვის არ იყოს ფასეული (მაგალითად, ზემოთ აღნიშნულ შემთხვევაში კრედიტორისათვის საწერი მაგიდა შეიძლება უფრო ღირებული იყოს, ვიდრე წიგნების კარადა, რომელიც შეიძლება გაცილებით მეტიც კი ღირდეს თანხობრივად საწერ მაგიდასთან შედარებით).

ამიტომაც კანონმდებელი სხვა შესრულების მიღებას განიხილავს კრედიტორის უფლებად და არა მოვალეობად, რაც სავსებით სწორია, რამეთუ იგი მთლიანად თავდაყირად დააყენებდა სამოქალაქო კოდექსის 316-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით დადგენილ ზოგადსამართლებრივ ნორმას, რომლის თანახმადაც, „ვალდებულების ძალით კრედიტორი უფლებამოსილია მოსთხოვოს მოვალეს რაიმე მოქმედების შესრულება. შესრულება შეიძლება გამოიხატოს მოქმედებისაგან თავის შეკავებაშიც“.

ვალდებულების შესრულების ხარისხი

სახელშეკრულებო ვალდებულებათა უმეტეს შემთხვევაში მოვალეს წარედგინება მოთხოვნა შესრულების საგნის ხარისხის შესახებაც, ანუ მოვალის მიერ განხორციელებული შესრულება უნდა შეესაბამებოდეს ხარისხის მოთხოვნას. ვალდებულების შესრულების ხარისხი შეიძლება განსაზღვრული იყოს კანონით, მხარეთა შეთანხმებით ან გამომდინარეობდეს ვალდებულების არსიდან. ასე, მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 533-ე მუხლის თანახმად, გამქირავებელმა უნდა გადასცეს დამქირავებელს უფლებრივად და ნივთობრივად უნაკლო ნივთი. ანალოგიური მოთხოვნებია დადგენილი სამოქალაქო კოდექსის 487-ე, 488-ე, 639-ე მუხლებით, რომლებიც გამყიდველისა და მენარდის მოვალეობებს აწესრიგებენ შესრულების ხარისხთან დაკავშირებით.

ზოგიერთ შემთხვევაში ხელშეკრულებით გადასაცემი საგნის ხარისხი შეიძლება სახელმწიფოს მიერ დადგენილი სტანდარტებით იყოს განსაზღვრული. სტანდარტი ეს არის კომპეტენტური სახელმწიფო ორგანოს მიერ დადგენილი ტექნიკური ნორმატივი, რომელიც წაეყენება ამა თუ იმ სახის პროდუქციას.

შესრულების ხარისხი უმეტესწილად განისაზღვრება კრედიტორსა და მოვალეს შორის შეთანხმებით. თუმცა არ არის გამორიცხული ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ხელშეკრულების საგნის ხარისხი ხელშეკრულებით არ არის განსაზღვრული. ასეთ შემთხვევაში მოვალე ვალდებულია შეასრულოს სულ ცოტა, საშუალო ხარისხის სამუშაო და გადასცეს საშუალო ხარისხის ნივთი. ამდენად, ასეთ შემთხვევებში კრედიტორი ვერ მოითხოვს მოვალისაგან მაღალი ხარისხის ნივთის გადაცემას და თავის მხრივ, მოვალესაც არა აქვს უფლება განახორციელოს საშუალო ხარისხზე დაბალი შესრულება. ასე, მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 641-ე მუხლის თანახმად, თუ ნარდობის ხელშეკრულებით შეთანხმებული არ არის შესრულებული სამუშაოს ხარისხი, რაც დაკავშირებულია ნაკეთობის დამზადებასთან, მაშინ ნაკეთობა ნივთობრივად უნაკლოდ ჩაითვლება, თუკი იგი ვარგი-

სია ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ან ჩვეულებრივი გამოყენებისათვის. ანალოგიურად დებულებას შეიცავს სამოქალაქო კოდექსის 488-ე მუხლი, რომელიც გაყიდული ნივთის ხარისხს შეეხება.

ანალოგიური დებულებებია გათვალისწინებული განვითარებულ ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობაშიც, რომლებიც ძირითადად გამოიყენება გვაროვნული ნივთების მიმართ. ასე, მაგალითად, საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1246-ე მუხლის თანახმად, „როცა ვალის საგანია გვაროვნული ნივთი, მაშინ მოვალე ვალდებული არაა მისცეს კრედიტორს საუკეთესო ხარისხის ნივთი, თუმცა, ამასთან, მოვალეს არ შეუძლია შესთავაზოს უარესი ხარისხის ნივთი“, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 243-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, „თუ ვალდებულების საგანია გვარობითი ნიშნით განსაზღვრული ნივთი, მაშინ მოვალე ვალდებულია გადასცეს სულ ცოტა საშუალო ხარისხის ნივთი“. შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის 71-ე მუხლის თანახმად, „მოვალეს არც ერთ შემთხვევაში არ შეუძლია შესთავაზოს კრედიტორს საშუალო ხარისხზე დაბალი ხარისხის ნივთი“!

სამოქალაქო სამართალი ისტორიულად ერთმანეთისაგან განასხვავებს ინდივიდუალურ და გვაროვნულ ნივთებს, რომელთა დამახასიათებელი თავისებურებებიც მოწესრიგებულია სანივთო სამართლის ნორმებით. ინდივიდუალური ნივთი – ეს ისეთი ნივთია, რომელიც ერთადერთია ან გამოცალკევებულია მისი მსგავსების საერთო გვარიდან და ფიზიკურად განცალკევებულია ამავე გვარის სხვა ნივთებისაგან (მაგალითად, ავტომობილი „მერსედესი 300“, რომლის ძრავის ნომერიცაა X). ისინი წარმოადგენენ შეუცვლად ნივთებს. გვაროვნული ნივთი კი განისაზღვრება ზომით, წონით, მოცულობით (მაგალითად, 100 კგ, ზორბალი, 1 ტონა ღვინო და ა.შ.). გვაროვნული ნივთები წარმოადგენენ შეცვლად ნივთებს.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 381-ე მუხლის თანახმად, თუ ხელშეკრულების საგანია ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთი, კრედიტორი არ არის ვალდებული მიიღოს სხვა ნივთი, თუნდაც უფრო მაღალი ღირებულების მქონე. მაგალითად, თუ თხოვების სა-

¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, თბ., 2001, გვ. 325.

განს წარმოადგენდა მხატვარ „W“-ის მიერ შესრულებული ნახატი და მონათხოვრის ბრალით იგი განადგურდა, გამნათხოვებელს უფლება აქვს არ მიიღოს მონათხოვრის მიერ შეთავაზებული სხვა ცნობილი მხატვრის, თუნდაც უფრო მაღალი საბაზრო ღირებულების მქონე ნახატი. ასეთ შემთხვევაში კრედიტორს მიეცემა ფულადი კომპენსაცია, რომლის ოდენობასაც შეუთანხმებლობის შემთხვევაში განსაზღვრავს სასამართლო.

იმ შემთხვევაში, თუ შესრულების საგანია გვაროვნული ნივთი, მოვალემ ვალდებულება ყოველთვის უნდა შეასრულოს. ეს გამოძინარეობს იქიდან, რომ გვაროვნული ნივთები შეცვლადი ნივთებია. აქ არა გვაქვს კონკრეტული ნივთი, რომელსაც შემცვლელი არ მოეპოვება. მოვალეს შეუძლია მოცემული გვარიდან ნებისმიერი ნივთი შესთავაზოს კრედიტორს და ეს ჩაითვლება ვალდებულების ჯეროვან შესრულებად. ასე, მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 623-ე მუხლის თანახმად, სესხის ხელშეკრულებით გამსესხებელი საკუთრებაში გადასცემს მსესხებელს ფულს ან სხვა გვაროვნულ ნივთს, ხოლო მსესხებელი კისრულობს დააბრუნოს იმავე სახის, ხარისხისა და რაოდენობის ნივთი. გვაროვნული ნივთის გადაცემის ვალდებულება მოვალეს შესრულების მეტ შესაძლებლობას აძლევს, ვინაიდან, ვიდრე მოცემული გვარის ნივთები სამოქალაქო ან საეაჭრო ბრუნვაშია, მანამ ყოველთვის არსებობს მისი გადაცემის ობიექტური შესაძლებლობა.

ვალდებულების შესრულების საგნის დაყოფას ინდივიდუალურ და გვაროვნულ ნივთებად დიდი სამართლებრივი მნიშვნელობა გააჩნია, რადგანაც ზოგიერთი ვალდებულების (მაგალითად, ქირავნობის, იჯარის, თხოვების) საგანი შეიძლება იყოს მხოლოდ ინდივიდუალური ნიშნით განსაზღვრული მოუხმარებადი და შეუცვლადი ნივთები, ხოლო ზოგიერთი ხელშეკრულების (მაგალითად, სესხის) საგანი კი შეიძლება იყოს მხოლოდ გვარეობითი ნიშნით განსაზღვრული მოხმარებადი და შეცვლადი ნივთები.

ვალდებულების შეუსრულებლობის შედეგები განვითარებული ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობაში

ვალდებულების შეუსრულებლობა ან არაჯეროვანი შესრულება იწვევს დამრღვევი მხარისათვის არახელსაყრელი სამართლებრივი შედეგების დადგომას. თანამედროვე საზღვაგარეთის განვითარებული ქვეყნების კანონმდებლობაში შეინიშნება იმის ტენდენცია, რომ, მიუხედავად იმისა, თუ რამ გამოიწვია ვალდებულების შეუსრულებლობა თუ არაჯეროვანი შესრულება (ვადის გადაცილება, სრული ან ნაწილობრივი შეუსრულებლობა), აქედან გამომდინარე, შედეგები მოწესრიგებული იყოს ერთიანი კრიტერიუმებით. ეს ტენდენცია, სახელდობრ, ყველაზე თვალნათლივ გამოჩნდა 2000 წელს გერმანიაში განხორციელებული ვალდებულებითი სამართლის რეფორმირების პროცესში, როდესაც გერმანიის კანონმდებლობამ უარი განაცხადა ვალდებულების შეუსრულებლობის სხვადასხვა სახის მიმართ სხვადასხვაგვარი იურიდიულ-ტექნიკური ხასიათის მქონე მიდგომებისაგან.

გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების შესაბამისი ნორმები, რომლებიც ვალდებულებით სამართალს შეეხება (ძალაში შევიდა 2002 წელს), ვალდებულების შეუსრულებლობის შედეგების მოწესრიგებისას გამოდიან ვალდებულების დარღვევის ერთიანი ცნებიდან, რომელშიც შედის შესრულების ვადის გადაცილება, ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობა, გარიგების საფუძვლების გაუქმება, ვალდებულების პოზიტიური დარღვევა, ასევე ხელშეკრულების მომზადების საფუძველზე (*culpa in contrahendo*) წარმოშობილი ვალდებულებების დარღვევა. ამგვარად, გერმანელმა კანონმდებელმა უარი თქვა მეტად რთულ და ხშირად გაუმართლებელ შესრულების შეუძლებლობის ისეთ დაყოფაზე, როგორცაა, შესრულების ობიექტური და სუბიექტური შეუძლებლობა; შესრულების საწყისი და შემდგომი შეუძლებლობა; შესრულების ბუნებრივი და იურიდიული შეუძლებლობა და ა.შ. გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების ახალმა რედაქციამ მნიშვნელოვნად შეცვალა ისეთი შემთხვევების მომწესრიგებელი დებულებები, როდეს

საც კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს მოვალისაგან ვალდებულების შეუსრულებლობისათვის ფულადი ანაზღაურება (280-292-ე პარაგრაფები).¹

როდესაც მოვალე არ ასრულებს თავის ვალდებულებას, კრედიტორს წარმოეშობა უფლება, მიმართოს სასამართლოს ვალდებულების იძულებითი შესრულების მოთხოვნით (ვალდებულების შესრულება ნატურით). თუმცა, კრედიტორს მინიჭებული აქვს ასევე არჩევანის შესაძლებლობაც, რაც იმაში გამოიხატება, რომ მას ვალდებულების ნატურით შესრულების ნაცვლად გააჩნია ფულადი კომპენსაციის მოთხოვნის უფლება. კომპენსაციის ოდენობა უნდა შეესაბამებოდეს კრედიტორის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობის შედეგად განცდილ ზიანს. ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცილების შემთხვევაში კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს როგორც ვალდებულების შესრულება ნატურით, ასევე ვადის გადაცილების გამო წარმოშობილი ხარჯების ანაზღაურებაც. იმ შემთხვევაში, თუკი ვადის გადაცილების გამო კრედიტორმა დაკარგა ინტერესი ვალდებულების რეალური (ნატურით) შესრულების მიმართ, მაშინ იგი მიიღებს შესაბამის ფულად კომპენსაციას.

კონტინენტური ევროპის ქვეყნების კანონმდებლობა ტრადიციულად გამოდის იქიდან, რომ ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში კრედიტორის ძირითადი უფლებაა მოითხოვოს მოვალისაგან ვალდებულების რეალური (ნატურით) შესრულება და სასამართლოც მოვალეს დააკისრებს თითქმის ყველა შემთხვევაში (გარდა იშვიათი გამონაკლისებისა, როცა რეალური (ნატურით) შესრულება შეუძლებელია. მაგალითად, განადგურდა ვალდებულების საგანი, რომელიც ინდივიდუალური ნიშნით იყო განსაზღვრული) იძულებითი წესით ვალდებულების რეალურ (ნატურით) შესრულებას.

საფრანგეთის კანონმდებლობით ვალდებულების ნატურით შესრულება იძულებითი წესით, დაიშვება უპირველეს ყოვლისა, გვაროვნული ნივთების გადაცემის ვალდებულებების მიმართ.² როდესაც მოვალისაგან იმ ნივთის ამოღება, რომელიც წარმოადგენს მისი ვალდებულების საგანს,

¹ Гражданский кодекс Германии. В 2 т. науч. ред. И.В. Елисеев, СПб, 2004.

² Французский Гражданский Кодекс. Науч. ред. Д.Г. Лаврова, СПб, 2004.

შეუძლებელია, მაშინ კრედიტორს უფლება აქვს შეიძინოს ანალოგიური ნივთი მესამე პირისაგან მოვალის ხარჯზე. თუკი ვალდებულების საგანს შეადგენს მოვალის მიერ რაიმე მოქმედების შესრულება, რომელიც დაკავშირებული არ არის ნივთის გადაცემასთან (მაგალითად, სარემონტო სამუშაოები), მაშინ საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1144-ე მუხლის თანახმად, კრედიტორს თვითონ შეუძლია შეასრულოს ეს მოქმედება მოვალის ხარჯზე. საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1143-ე მუხლი შესაძლებლობას აძლევს კრედიტორს მოსთხოვოს მოვალეს იმ მოქმედების აღკვეთა, რითაც მან დაარღვია მოქმედების შესრულებისაგან თავის შეკავების ვალდებულება.

ფრანგმა მოსამართლეებმა ჯერ კიდევ XX საუკუნეში შეიმუშავეს მოვალის მიერ ვალდებულების იძულებითი სახით ნატურით შესასრულებლად გარკვეული ირიბი ღონისძიებების სისტემა, რომლებიც შესაძლებლობას აძლევენ კრედიტორს მიიღოს რეალური შესრულება, სახელდობრ: თუკი მოვალე თავს არიდებს სასამართლოს გადაწყვეტილებით დაკისრებული ვალდებულების შესრულებას, მაშინ ის ვალდებულია გადაუხადოს კრედიტორს ვალდებულების შესრულების დაყოვნების ყოველი დღისათვის განსაკუთრებული ჯარიმის სახით (*astreinte*) გარკვეული ოდენობის ფულადი თანხა.¹

განსაკუთრებული ჯარიმის (*astreinte*) ოდენობა განისაზღვრება სასამართლოს შეხედულებით, რომლის ოდენობაც შეიძლება გაიზარდოს შესრულების დაყოვნების ვადის გათვალისწინებით და ის არ არის არანაირად დაკავშირებული იმ რეალურ ზიანთან, რომელიც მართლაც შეიძლება განიცადოს კრედიტორმა ვალდებულების შეუსრულებლობით. მოვალე, რომელიც ღებდა ფაქტის წინაშე, რომ ვალდებულების ნატურით შესრულების გარდა, შეიძლება გადაიხადოს ასევე მნიშვნელოვანი ფულადი თანხაც ჯარიმის სახით, ბუნებრივია, დაინტერესებულია, რაც შეიძლება უმოკლეს ვადაში შეასრულოს კრედიტორის მიმართ თავისი ვალდებულება. სასამართლო პრაქტიკის მიერ 1972 წლიდან შემუშავებული სასამართლო ჯარიმის (*asriente*) შესახებ დებულება გახდა საკანონმდებლო ნორმა, რომელიც ჩამოყალიბებულია საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 491-ე მუხლში.

¹ Гражданский и торговое право зарубежных государств под ред. В. Бесбаха, М., 2004.

ვალდებულების ნატურით შესრულების პრინციპი ყველაზე კატეგორიულად ასახულია გერმანიის სამოქალაქო სჯულდებაში, რაზედაც დიდი ზეგავლენა მოახდინა XIX საუკუნის დასასრულს კონტინენტური სამართლის დოქტრინაში არსებულმა შეხედულებებმა ვალდებულების სამართლებრივი შინაარსისა და მისი დარღვევის შედეგების შესახებ. ამ პრინციპის განმარტებისას, მისი ავტორები ერთმნიშვნელოვნად და ცალსახად აცხადებდნენ, რომ სწორედ ვალდებულების ნატურით იძულებითი შესრულება წარმოადგენს „ყველაზე მიზანშეწონილს“.¹

გერმანიის სამოქალაქო სჯულდებაში ამ პრინციპმა ასახვა პოვა როგორც სახელშეკრულებო, ისე დელიქტური ვალდებულებების მიმართ, კერძოდ, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 241-ე პარაგრაფში აღნიშნულია, რომ „კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს მოვალისაგან შეპირებული მოქმედების შესრულება, რაც შეიძლება გამოიხატოს შესრულებისაგან თავის შეკავებაშიც“.²

თუკი კრედიტორს სურს მიიღოს ფულადი კომპენსაცია, მან, პირველ რიგში, უნდა დაუნიშნოს მოვალეს შესრულებისათვის დამატებითი ვადა და მხოლოდ მას შემდეგ, რაც გაეა დამატებითი ვადა და მოვალე კვლავ არ შეასრულებს ვალდებულებას ნატურით, კრედიტორს შეუძლია უარი თქვას ვალდებულების ნატურით შესრულების მიღებაზე და მოითხოვოს ფულადი კომპენსაცია (გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 250-ე, 283-ე, 326-ე პარაგრაფის). გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 251-ე პარაგრაფის თანახმად, დამატებითი ვადის დაწესების გარეშე ვალდებულების ნატურით შესრულების ნაცკლად ფულადი კომპენსაცია დასაშვებია, თუკი ვალდებულების ნატურით შესრულება შეუძლებელია ანდა საკმარისი არ არის კრედიტორისათვის მიყენებული ზიანის სრულად ასანაზღაურებლად. გარდა ამისა, თუკი კრედიტორი მიმართავს სასამართლოს ვალდებულების ნატურით იძულებითი შესრულების მოთხოვნით, სასამართლოს არა აქვს უფლება თვითონ შეცვალოს დავის საგანი შესაბამისი ფულადი კომპენსაციით. ვალდებულების ნატურით შესრულების შეცვლა ფულადი კო-

¹ Ф. К. Савиных „Обязательственное право“ пер. с немецкого, СПб, 2004, с. 343.

² Гражданский кодекс Германии, в 2 т. науч. ред. И.В. Елисеев, СПб, 2004.

მკენსაციით დაიშვება მკაცრად განსაზღვრულ ისეთ შემთხვევებში, როგორცაა: ა) ვალდებულების შესრულება ნატურით შეუძლებელია; ბ) ვალდებულების ნატურით შესრულება დაკავშირებულია არათანაზომიერად დიდ ხარჯებთან; გ) დაკავშირებულია მოვალის პირადი ურთიერთობების სფეროში შეჭრასთან.

ვალდებულების ნატურით შესრულების შესახებ სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულება რეგულირებულია გერმანიის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 883-894-ე პარაგრაფებით.¹

როგორც წესი, ვალდებულების ნატურით შესრულების შესახებ გადაწყვეტილების იძულებითი აღსრულება დაიშვება მხოლოდ გამოუსწორებელი მოვალის ქონებაზე გადახდევენების მიქცევით.

ვალდებულების ნატურით იძულებითი შესრულების მიმართ ანალოგიური პოზიცია უკავია შვეიცარიის სამართალსაც. შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის 97-ე მუხლის თანახმად, კრედიტორს ფულადი კომპენსაცია და ზიანის ანაზღაურება შეუძლია მოითხოვს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი ვალდებულების ნატურით შესრულება შეუძლებელია.

ინგლისურ-ამერიკული სამართალი, რომელიც აგებულია ვალდებულების შინაარსის სხვაგვარ სამართლებრივ გაგებაზე და რომელშიც შეიძლება ყოველთვის გამოხატულ იქნეს ფულადი თანხის სახით, ადგენს განსხვავებულ პრინციპს კრედიტორის უფლებაზე ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში მოითხოვოს მისი ნატურით შესრულება იძულებით და კრედიტორის უფლებაზე მოითხოვოს ფულადი კომპენსაცია თანაფარდობებს შორის. ზოგადი წესის სახით დადგენილია, რომ მოვალის მიერ სახელშეკრულებო ვალდებულების დარღვევისას, კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს მოვალისაგან მხოლოდ ფულადი კომპენსაცია. ვალდებულების ნატურით იძულებითი შესრულების მოთხოვნის უფლება კრედიტორს გააჩნია მხოლოდ გამოჩაქლის შემთხვევებში. მოვალის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში კრედიტორის უფლებების დაცვის ეს სამართლებრივი საშუალება ინგლისური სამართლის განვითარების ხანგრძლივი ისტორიული პერიოდის განმავლობაში უცნობი იყო საერთო სამართლის

¹ Давтян А.Г. „Гражданское процессуальное право германии“, М., 2000.

სასამართლოებისათვის. მხოლოდ სამართლიანობის სამართლის სასამართლოები ცნობდნენ ვალდებულების ნატურით შესრულების მოთხოვნის უფლებას, ისიც იმ შემთხვევებში, როდესაც მოვალის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობისას ფულადი კომპენსაცია არ შეიძლება ყოფილიყო კრედიტორის ინტერესების დაცვის ადეკვატური საშუალება.¹

დღესდღეობით ინგლისურ-ამერიკული სამართლის ქვეყნებში, როგორც წესი, სასამართლოს მოვალის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში შეუძლია გამოიტანოს გადაწყვეტილება ვალდებულების ნატურით იძულებით შესრულების შესახებ ორი ფორმით მოვალის მიერ დარღვეული ვალდებულების შინაარსის შესაბამისად: 1) specific performance-ს ფორმით, როდესაც მოვალეს ეკისრება რაიმე მოქმედების განხორციელება, მაგალითად, ნივთის გადაცემა; 2) ამკრძალავი ბრძანების (injunction) ფორმით, როდესაც მოვალეს ეკრძალება რაიმე ისეთი მოქმედების განხორციელება, რომელიც არღვევს მის სახელშეკრულებო ვალდებულებას. მოვალის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში ფულადი კომპენსაცია წარმოადგენს კრედიტორის ინტერესების დაცვის უფრო ნორმალურ და მიზანშეწონილ საშუალებას. ვალდებულების ნატურით იძულებითი შესრულება კი განიხილება, როგორც განსაკუთრებული, ექსტრაორდინალური საშუალება, რომელსაც სასამართლო იყენებს თავისი შეხედულებებისამებრ იმ შემთხვევებში, როდესაც მიიჩნევს, რომ ფულადი კომპენსაცია, რომელსაც კრედიტორი მიიღებს მოვალის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში, ვერ დაიცავს ადეკვატურად კრედიტორის ინტერესებს.

სასამართლოსათვის, რომელიც იხილავს მოვალისათვის ვალდებულების ნატურით იძულებითი შესრულების დაკისრების საკითხს, არანაირი მნიშვნელობა არა აქვს იმ გარემოებასაც, რომ ვალდებულების ნატურით შესრულება პირდაპირ იყო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული. გარდა ამისა, რადგანაც ნატურით ვალდებულების შესრულება წარმოადგენს კრედიტორის უფლებების დაცვის ისეთ საშუალებას, რომელიც ჩამოყალიბდა სამართლიანობის სამართლის განვი-

¹ Гражданское законодательство Великобритании. Науч. ред. И.В. Елисеев, СПб, 2005.

თარების პროცესში, ეს დაცვის საშუალება არ გამოიყენება, თუკი ვალდებულების შეუსრულებლობაში ბრალი მიუძღვის დაზარალებულ მხარესაც (ე.წ. შერეული ბრალი). დაბოლოს, ვალდებულების ნატურით შესრულების მოთხოვნა დაუშვებელია შემხვედრი დაკმაყოფილების გარეშე ხელშეკრულებებით, ანუ უსასყიდლო ხელშეკრულებებით.

ზემოთ აღნიშნული წესები ერთნაირად გამოიყენება როგორც ინგლისის, ისე აშშ-ის სამართალში. ვალდებულების ნატურით იძულებით შესრულების შესახებ გადაწყვეტილებები როგორც ინგლისის, ისე ამერიკული სასამართლოების მიერ მიიღება მხოლოდ იმ შემთხვევებში, როდესაც საუბარია ისეთ ხელშეკრულებებზე, რომლებშიც მოვალის პიროვნებას აქვს პრინციპული მნიშვნელობა, ასევე ისეთი ხელშეკრულებები, რომლითაც ხდება უძრავი ქონების გადაცემა. რაც შეეხება ისეთ ხელშეკრულებებს, რომელთა საგანსაც წარმოადგენს მოძრავი ნივთები, სასამართლოს მიერ მოვალისათვის ვალდებულების ნატურით იძულებითი შესრულების შესახებ, გადაწყვეტილება მიიღება მხოლოდ განსაკუთრებით უნიკალური საგნების მიმართ, მაგალითად, ანტიკვარული ნივთები, ანდა ნივთები, რომლებსაც გააჩნიათ დიდი მხატვრული ღირებულება და ა.შ.

ინგლისურმა კანონმა „საქონლის გაყიდვის შესახებ“ ასეთი უფლება მყიდველს ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთის მიმართ მიანიჭა ჯერ კიდევ 1893 წელს და ეს წესი დღესდღეობით ისევ შენარჩუნებულია. თუმცა კი, კანონმდებლობის ასეთი დანაწესის მიუხედავად, სასამართლოებს გამოჰქონდათ და კიდევაც გამოაქვთ გადაწყვეტილებები ვალდებულების ნატურით შესრულების შესახებ მხოლოდ მაშინ, როდესაც საუბარია იმ იშვიათ ნივთებზე, რომელთა შეძენაც სხვაგან შეუძლებელია.

ასეთი მიდგომა, ბუნებრივია, სრულიად შეესაბამებოდა სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების რეგულირების მოთხოვნებს სამრეწველო კაპიტალიზმისა და თავისუფალი მეწარმეობის განვითარების პერიოდში, როდესაც თითქმის ნებისმიერი ნივთის (ზოგიერთი უმნიშვნელო გამონაკლისის გარდა) შეძენა შეიძლებოდა ბაზარზე. ასეთ პირობებში ფულადი კომპენსაცია განიხილებოდა, როგორც დაზარალებული მხარის სამართლებრივი დაცვის სრულიად ადეკვატური საშუალება.

საბაზრო ეკონომიკის შემდგომმა განვითარებამ განაპირობა ინგლისურ-ამერიკულ სამართალში გარკვეული კორექტივების შეტანა.

როგორც კანონმდებლობა, ასევე უახლესი სასამართლო პრაქტიკა, განსაკუთრებით კი აშშ-ი, ნათლად ადასტურებს თანამედროვე პირობებში ვალდებულების ნატურით შესრულების სამართლებრივი ინსტიტუტის ფართოდ გამოყენებას.

კერძოდ, ამერიკის ერთგვაროვანი სავაჭრო კოდექსის 2-116-ე მუხლის თანახმად, სასამართლოს შეუძლია გამოიტანოს ვალდებულების ნატურით შესრულების შესახებ გადაწყვეტილება არა მარტო იმ შემთხვევებში, როცა საუბარია უნიკალურ ნივთებზე, არამედ მაშინაც კი, როცა არსებობს სხვა მნიშვნელოვანი გარემოებებიც. გარდა ამისა, კოდექსის ოფიციალური კომენტარიდან ჩანს, რომ ნივთების უნიკალურობა გაგებული უნდა იყოს ფართოდ და არ უნდა მოხდეს მისი შეზღუდვა მხოლოდ ანტიკვარული და სხვა ძვირფასი ნივთებით. სახელდობრ, უნიკალურ ნივთებს უნდა მიეკუთვნოს ისეთი ნივთებიც, რომელთა შექცევა შეუძლებელია მყიდველისათვის ხელმისაწვდომ ბაზარზე.

ამერიკულმა სასამართლოებმა დაიწყეს ვალდებულების ნატურით შესრულების შესახებ გადაწყვეტილების გამოტანა კაპიტალური მშენებლობის ნარდობასთან დაკავშირებით, რასაც ადრე ადგილი ჰქონდა მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში. სასამართლოები ადრე გამოდიოდნენ იმ მოსაზრებიდან, რომ გრძელვადიანი ხელშეკრულებების მიმართ მათ არ გააჩნიათ შესაძლებლობა უზრუნველყოთ რეალური შესრულება და შემოიფარგლებოდნენ მხოლოდ ფულადი კომპენსაციის მიკუთვნებით.

გარდა ამისა, ადრე სასამართლოს არ შეეძლო მიეღო ვალდებულების ნატურით შესრულების შესახებ გადაწყვეტილება specific performance-ს ფორმით შრომითი ხელშეკრულებების მიმართ. მოცემულ შემთხვევაში სასამართლოს შეეძლო გამოეტანა მხოლოდ აკრძალვის ბრძანება, რითაც მუშაკს, რომელმაც უარი განაცხადა ხელშეკრულებაზე, ეკრძალებოდა სხვა სამუშაოს მიმცემთან ახალი ხელშეკრულების დადება. უკანასკნელ ხანებში სასამართლოები უკვე ავალდებულებენ დამჭირავებელს (დამსაქმებელს) აღადგინოს გათავისუფლებული მუშაკი სამსახურში, რომელიც გათავისუფლებულ იქნა კოლექტიური ხელშეკრულების ანდა ეროვნული დისკრიმინაციის აკრძალვის შესახებ კანონის დარღვევისათვის.¹

¹ Гражданское и торговое право зарубежных государств, М., 2004

**ფულადი ვალდებულების ცნება.
მისი შესრულების თავისებურებანი**

ფულადია ისეთი ვალდებულება, რომლის ობიექტია განსაზღვრული ოდენობის ფულადი თანხის გადახდა. ფული სამოქალაქო ბრუნვაში წარმოადგენს გაცვლის საყოველთაო საშუალებას. სამოქალაქო ბრუნვაში მონაწილე თითოეულ სუბიექტს შეუძლია ფულის გადახდის სანაცვლოდ მიიღოს რაიმე ქონებრივი სიკეთე, რომელსაც ურთიერთობის სხვა სუბიექტი გადასცემს მას გადახდილი ფულის სანაცვლოდ. მაგრამ ეს შესაძლებლობა ატარებს ფაქტობრივ და არა იურიდიულ ხასიათს: ფულადი ნიშანი არ არის საქონლის შესახებ ორდერი, არ ანიჭებს მის მფლობელს უფლებას, მოსთხოვოს სახელმწიფოს ანდა კერძო პირს მისთვის რაიმე ქონებრივი ფასეულობის გადაცემა. საყოველთაო გაცვლის საშუალების ფუნქცია ფულს ენიჭება მისადმი სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეთა ნდობის გამო, რამეთუ სამოქალაქო ბრუნვის თითოეული მონაწილე დარწმუნებულია, რომ მოცემული ფულადი ნიშანი დაუბრკოლებლად მიიღება მეორე პირის მიერ საქონლის გადაცემის სანაცვლოდ, რომ ეს ფულადი ნიშანი მას ანიჭებს მატერიალური სიკეთეების თავისუფლად არჩევის შესაძლებლობას. თუკი ფულის მსყიდველობითი შესაძლებლობა დაფუძნებული და დამყარებულია მისადმი სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეთა ნდობაზე, ამაზევეა დამყარებული მისი მსყიდველუნარიანობის ხარისხიც: ფულადი ნიშნის ღირებულება, ისევე როგორც საქონლის ღირებულება განისაზღვრება მოთხოვნისა და მიწოდების თანაფარდობით და არასდროს არ წარმოადგენს აბსოლუტურ სიმყარეს.

კანონს უშუალოდ არ შეუძლია, რომ შექმნას გაცვლის საყოველთაო საშუალება, რამეთუ მას არ შეუძლია დაადგინოს, თუ რა შეიძლება იყოს ნებაყოფლობით დადებული გარიგებების საგანი (ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპი). კანონს ასევე არ შეუძლია არსებულ გაცვლის საშუალებას მიანიჭოს განსაზღვრული მსყიდველუნარიანობა, რამეთუ ფულის მსყიდველუნარიანობის ძალა არის სამოქალაქო ბრუნვის ყველა მონაწილის ინდივიდუალური შეფასებების

რთული ურთიერთკავშირის შედეგი. ის ფაქტი, რომ განსაზღვრული ნივთი წარმოადგენს გაცვლის საყოველთაო საშუალებას, დამყარებულია სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეთა საყოველთაოდ ცნობილ ჩვეულებებზე. მაგრამ ეს ჩვეულებები მაინც ყალიბდება სახელმწიფოს მხრიდან, თუმცა არაპირდაპირი, მაგრამ მაინც ძლიერი ზემოქმედებით.

სამოქალაქო ბრუნვაში კრედიტის არსებობის, ასევე ისეთი გარემოების არსებობისას, რომლებითაც ხდება შესრულების გადადება, სახელმწიფოს ეძლევა შესაძლებლობა განსაზღვროს ის საგანი, რომელიც იქნება ვალდებულების შესრულების უკიდურესი და იძულებითი საშუალება. უკიდურესი იგულისხმება იმ გაგებით, რომ ეს საგანი ცვლის ვალდებულების ნამდვილ საგანს, თუკი ამ უკანასკნელის გადაცემა რეალურად შეუძლებელია; იძულებითი იგულისხმება იმ გაგებით, რომ მოვალე თავისუფლდება ამ საგნის გადაცემის ვალდებულებისაგან, ხოლო კრედიტორი კი ვალდებულია მიიღოს იგი იმისათვის, რომ არ ჩაითვალოს ვადის გადამცილებლად.

სახელმწიფო მთელ რიგ ვალდებულებებში (მაგალითად, გადასახადები, მოსაკრებლები, ბაჟები) წარმოადგენს კრედიტორს. კერძო პირთა შორის გარიგებები ხშირად იდება კრედიტით, რაც განაპირობებს იმას, რომ ხელშეკრულების დადებისა და მისი შესრულების მომენტები ზოგჯერ ერთმანეთს არ ემთხვევა. ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობა შეიძლება იყოს მოვალის პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების საფუძველი მხოლოდ კანონით პირდაპირ გათვალისწინებულ შემთხვევებში. ვალდებულების არაჯეროვანი შესრულება კრედიტორს აძლევს ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლებას, ხოლო დაუშვებელი საშუალებით შესრულების იძულება დაზარალებულს აძლევს მიყენებული ზიანის ანაზღაურების უფლებას.

ყველა ამ შემთხვევაში კანონმდებელმა აუცილებლად უნდა განსაზღვროს ის საგნები, რომელთა გადაცემაც სავალდებულოა ვალდებული პირისათვის, ხოლო მიღება კი სავალდებულოა უფლებამოსილი პირისათვის. ქონებრივი ვალდებულებების შესრულების უნივერსალურ სუროგატს ეწოდება კანონიერი საგადამხდელი საშუალება. მაშასადამე, სამოქალაქო და სავაჭრო ბრუნვა ქმნის გაცვლის საშუალებას, ხოლო სახელმწიფო კი — გადახდის კანონიერ საშუალებას. როგორია ამ ორი ცნების თანაფარდობა?

სახელმწიფო ბრუნვაში უშვებს ქალაქის ნიშნებს და აცხადებს, რომ ამ ქალაქის ნიშნებით შეიძლება ვალების გადახდა. სამოქალაქო და სავაჭრო ბრუნვა იყენებს ამ ნიშნებს ახალი გარიგებების დასადავად. ასეთ შემთხვევებში კანონიერი გადახდის საშუალება ხდება გაცვლის საყოველთაო საშუალება. ზოგჯერ სახელმწიფო ჭრის ოქროს მონეტებს და აცხადებს მას კანონიერი გადახდის საშუალებად.

ორივე აღნიშნულ შემთხვევაში ეს ცნებები საგნობრივად ემთხვევა. ასეთი დამთხვევა სამეურნეო თვალსაზრისით გარდუვალი და ნორმალურია, რამეთუ სახელმწიფოს არ შეუძლია, რომ მუდმივად რომელიმე საგანს მინიჭოს გადახდის საშუალების ძალა, თუკი სამოქალაქო ბრუნვა უარს აცხადებს გამოიყენოს ეს საგანი ახალი გარიგებების დასადავად. მაგრამ ეს დამთხვევა არ ატარებს ლოგიკურ ხასიათს, არ გამოძღინარეობს თვითონ ამ ცნებების არსიდან: „მიმოქცევის საშუალება“ და „გადახდის კანონიერი საშუალება“ წარმოადგენს თავისი შინაარსით ურთიერთგანსხვავებულ ცნებებს, „მიმოქცევის საშუალებისა“ და „გადახდის კანონიერი საშუალების“ ცნებების აღნიშნულ თანაფარდობიდან გამომდინარე, შეუძლებელია ფულის ერთიანი იურიდიული ცნების განსაზღვრა. ფულის შესახებ ეკონომიკური ცნება წარმოადგენს ძირითად საფუძველს იმისა, რომ სამოქალაქო ბრუნვის ობიექტების ერთობლიობაში გამოყოფილ იქნეს ისეთი საგნები, რომლებიც სამოქალაქო ბრუნვაში ფაქტობრივად ასრულებენ გაცვლის საყოველთაო საშუალების ფუნქციას. ასეთი საგნები წარმოადგენენ ფულად ნიშნებს იურიდიული გაგებით. ამასთან ერთად, ფულად ნიშნებს უნდა მიეკუთვნოს ის საგნებიც, რომლებსაც გააჩნიათ კანონიერი გადახდის საშუალების ძალა. სახელმწიფოს მიერ ფულადი მიმოქცევის სფეროში განხორციელებული საქმიანობა თავის ფორმალურ დასასრულს იმაში პოულობს, რომ მთავრობის მიერ ანდა მთავრობის თანხმობით გამოშვებული ყველა ფულადი ნიშანი ერთიანდება ფულად სისტემაში.

ფულადი სისტემის ცნებას აქვს ორგვარი ასპექტი: იურიდიული და ეკონომიკური. იურიდიული თვალსაზრისით, თითოეული ქვეყნის ფულადი სისტემა შეიძლება განისაზღვროს როგორც სხვადასხვა სახის ფულადი ნიშნების ერთობლიობა, რომელიც გამოხატულია იმ ერთსა და იმავე ფულად ერთეულში, რომელიც განაპირობებს მათ საგადა-

მხდელი ძალას. იურიდიული თვალსაზრისით, ფულადი სისტემა რჩება უცვლელი, რამეთუ არ იცვლება ის ფულის ერთეული, რომელიც საფუძვლად უდევს ამ სისტემას. ამ სისტემის ზოგიერთი ელემენტის (მაგალითად, ბრუნვიდან ლითონის მონეტების ამოღება) ამოღება, ასევე ამ სისტემაში დარჩენილი ფულადი ნიშნების მსყიდველუნარიანობის შეცვლა, არ იწვევს ფულადი სისტემის იგივეობრიობის დარღვევას.

აღნიშნული თვალსაზრისით, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ ფულადი მოწყობის ორი სახე: ა) მოცემული ქვეყნის ფარგლებში ერთი ფულადი სისტემის, ერთი ფულადი ერთეულის არსებობა, რომელიც განაპირობებს ყველა ფულადი ნიშნის საგადამხდელი ძალას; ბ) მოცემული ქვეყნის ფარგლებში ორი ფულადი სისტემის არსებობა, რომელთაგანაც თითოეული დაფუძნებულია თავის ფულად ერთეულზე: ამ ფულადი ერთეულების საგადამხდელი თანაფარდობა განისაზღვრება ყოველი კონკრეტული შემთხვევისათვის ერთი ფულადი სისტემის ფულადი ნიშნების მეორე ფულადი სისტემის ფულის ნიშნების კურსთან შეფარდებით. ასეთი ფულადი მოწყობა ატარებს პარალელური ფულადი მიმოქცევის სახელწოდებას. ეს სახელწოდება წარმოიშვა ინგლისური მიმოქცევის ისტორიის საფუძველზე. 1663 წელს, როცა მიმოქცევა აგებული და დამყარებული იყო ვერცხლის ფულად ნიშნებზე, ბრიტანეთის მთავრობამ გამოუშვა ოქროს მონეტა – გინეა, რომელსაც სახელმწიფო ლებულობდა გადასახდელად ვერცხლის კურსის მიხედვით გადახდის დღისათვის.¹

ეკონომიკური თვალსაზრისით, ფულადი სისტემა გაგებულ უნდა იქნეს, როგორც ფულადი ნიშნების მსყიდველუნარიანობის სახელმწიფოებრივი რეგულირების ისტორიულად ჩამოყალიბებული ერთ-ერთი განსაზღვრული ტიპი. სხვადასხვა სახის ფულად სისტემებს შორის ძირითადად განასხვავებენ: 1) ოქროს მიმოქცევის სისტემას, რომელსაც გაბატონებული მდგომარეობა ეკავა ევროპის ქვეყნების უმრავლესობაში მსოფლიო ომამდე. კანონიერი გადახდის საშუალების ძალა მინიჭებული ჰქონდა განსაზღვრული სინჯისა და წონის ოქროს მონეტებს. ოქროს მონეტების მიმართ დადგენილი იყო თავისუფლად მოჭრის პრინციპი, რაც იმას ნიშნავდა, რომ კერძო პირები სახელმ-

¹ Л. А. Луиц, Деньги и денежные обязательства в гражданском праве, М., 2004, ст. 61.

წიფოსათვის გადაცემული ოქროს ზოდების სანაცვლოდ, ჯამში დე-ბულობდენ შესაბამის ოქროს მონეტებს. ვერცხლისა და სპილენძის ფულს ჰქონდათ შეზღუდული ბრუნვაუნარიანობის ძალა. ამ სისტემის არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ ფულის ღირებულება დაეკავშირებინა ოქროს ღირებულებასთან. ამისათვის მთავრობა ბრუნვაში უშვებდა ოქროს მონეტებს, თავისუფალი მოჭრის პრინციპის წესით ღებულობდა ზომებს, რომ არ მომხდარიყო ოქროს მონეტისა და ოქროს ზოდის ღირებულებების განსხვავება, ზღუდავდა სხვა სახის ფულად ნიშნებს, რათა ოქროს მონეტები მიმოქცევიდან არ გამოძევებულიყო სხვა უფრო „დაბალღირებულებიანი“ ფულადი ნიშნების საშუალებით. ყველა ეს ღონისძიება დამყარებული იყო კანონზე; 2) ქალაქის ფულის მიმოქცევის სისტემა; ფულის ნიშნების ემისიის (ანუ ბრუნვაში გაშვების) უფლება ასეთ სისტემის ქვეყნებში გააჩნია მხოლოდ სახელმწიფოს შესაბამის კომპეტენტურ დაწესებულებას (როგორც წესი, სახელმწიფო ბანკს). სახელმწიფო საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული წესით ღებულობს მთელ რიგ ღონისძიებებს მიმოქცევაში არსებული ფულადი ნიშნების მსყიდველუნარიანობის განსამტკიცებლად.

ფულადი ნიშნების სპეციფიკურ სახეს (ე.წ. „ფულის სუროგატი“) წარმოადგენს ჩეკი და თამასუკი, რომელთა მეშვეობითაც სავაჭრო ბრუნვაში ჩვეულებრივ ხორციელდება ანგარიშსწორება. ახალი ფულადი ნიშნების გამოშვებისას, სახელმწიფო მასზე აღნიშნავს ფულადი ერთეულების ჯამს და ამით შესაბამისად განსაზღვრავს ამ ფულადი ნიშნის საგადამხდლო ბაზას. იმ შემთხვევაში, როდესაც სახელმწიფო უშვებს ახალ ფულის ნიშნებს, ის ადგენს ნორმატული წესით ახალი და ძველი ერთეულების თანაფარდობას. თუკი ფულადი ნიშნის საგადამხდლო ძალა, ანუ გადამხდელუნარიანობა განისაზღვრება კანონით, მაშინ ის არ შეიძლება, რომ შეიცვალოს ფაქტობრივი ხასიათის მქონე გარემოებებით, ანუ ფულის იურიდიულ ძალაზე ზეგავლენას არ ახდენს ფასების მერყეობა. თუმცა კი გადახდის საშუალება წარმოადგენს ასევე მიმოქცევის იარაღსაც. ამიტომაც ფულადი ერთეული ეს არის არა მარტო დათვლადი ერთეული, რომელიც წარმოადგენს ფულადი ნიშნების საგადამხდლო ძალის საზომს, არამედ ასევე საქონლის საბაზრო ფასების განმსაზღვრელი საზომიცაა, რამეთუ საქონ-

ლის ფულზე გაცვლისას საქონლის ფასი საჭიროების შემთხვევაში გამოიხატება ფულადი ერთეულების განსაზღვრული ჯამით. აქედან გამომდინარეობს ფულის ერთეულის კიდევ ერთი ფუნქცია: რადგან იგი წარმოადგენს ყველა სახის საქონლის ღირებულების საზომს, მაშინ იგი ასევე შეიძლება იყოს აბსტრაქტული ღირებულების გამოხატვის საშუალება. ფულის ერთეულის ამ უკანასკნელ ფუნქციას სწორედ მაშინ იყენებს კანონმდებელი, როდესაც ის მიზანშეწონილად თვლის განსაზღვრულ აბსტრაქტულ ფასეულობას დაუკავშიროს გარკვეული იურიდიული შედეგები (მაგალითად, დაადგინოს მინიმალური საწესდებო კაპიტალი კაპიტალური ტიპის იურიდიული პირებისთვის; განსაზღვროს სავალდებულო წილის მაქსიმუმი ანდერძით მემკვიდრეობისას და ა.შ.).

განვიხილოთ ფულის შესახებ ზოგიერთი სამართლებრივი თეორია: ფულის შესახებ მოძღვრების ძირითად ელემენტს წარმოადგენს ორი ცნების გამოიყენება: 1) ფულის ცნება, რომელიც საერთოა იურიდიული და ეკონომიკური მეცნიერებისთვის; 2) ფულის ცნება სპეციალური იურიდიული გაგებით. ამ თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანია გერმანელი ცივილისტის გ. ჰარტმანის „ნომინალისტური თეორია“. ჰარტმანმა შეისწავლა ყველა იმ სამართლებრივი ნორმის ერთობლიობა, რომელიც დადგენილია ფულის, როგორც სამოქალაქო სამართლის განსაკუთრებული სახის ობიექტის მიმართ (ფულადი ნიშნების კეთილსინდისიერი მფლობელობის დამცავი ნორმები; ფულადი ვალდებულებების მიმართ კანონით გათვალისწინებული პროცენტები; ფულის ცნების, როგორც ნასყიდობისა და გაცვლის ხელშეკრულებების გამოიყენების საფუძვლის შესახებ და ა.შ.) და მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ამ ნორმების ობიექტს წარმოადგენს ნივთები, რომლებსაც გააჩნიათ შესაძლებლობა ყველა სხვა მატერიალური ფასეულობის ეკვივალენტი იყოს და ამის ძალით სამოქალაქო სამართალში წარმოადგენს მატერიალური ფასეულობების შეძენისა და დაგროვების საშუალებას. აქ შედის არა მარტო ის ფულადი ნიშნები, რომლებიც კანონიერი საგადამხდელი საშუალებაა, არამედ ასევე ქვეყანის ბრუნვაში ფაქტობრივად არსებული უცხოური ვალუტაც. ფულის ამ ზოგად ცნებასთან ერთად ჰარტმანი აყალიბებს ფულის, როგორც ვალდებულების საყოველთაო შესრულების საშუალების

სპეციალურ ცნებასაც, მაშინაც კი, როცა ვაღიარებულადაა ნატურით შესრულება შეუძლებელია.¹ ეს უკანასკნელი განმარტება წარმოადგენს ფულადი ვალდებულებების შინაარსის შესახებ საკითხის გადაწყვეტის საშუალებას: ფულადი ვალდებულებების შესრულებისას მხედველობაში მიიღება არა „ფულის კურსის ძალა“ (ფულის მსყიდველუნარიანობა), არა „ლითონის ძალა“ (მონეტის ძვირფასი ლითონის შემცველობა), არამედ „ნომინალური ფასი“, ანუ ფულად ნიშნებზე გამოხატული ფულის ერთეულების რაოდენობა, ამასთან ერთად, აქ საუბარია არა ფულის მსყიდველუნარიანობის შესაძლებლობის განსაზღვრის სამართლებრივი ფიქციის ჩამოყალიბებაზე, არამედ ფულის საგადამხდელო ძალის განსაზღვრაზე. ფულადი ნიშნების გამოშვებისას სახელმწიფო ადგენს მათ სავალდებულო მიღებას როგორც გადახდის საშუალებისა და თითოეულ მათგანზე გამოხატაეს იმ ფულადი ერთეულების განსაზღვრულ ჯამს, რომელშიც გამოხატულია არსებული ვალები. ასეთი გზით სახელმწიფო ფულს არა მარტო ანიჭებს საგადამხდელო ძალას (გადახდის საშუალებას), არამედ ასევე განსაზღვრავს ამ საგადასახდელო ძალის ხარისხსაც. სახელმწიფო ფულადი ერთეული ნორმალურ პირობებში ხდება გადავადებული ვალების გამოთვლის ერთეული. მაგრამ ეს გარემოებაც კი არ აძლევს სახელმწიფოს შესაძლებლობას საკანონმდებლო წესით დაადგინოს ფულის ღირებულება, რამეთუ დეცენტრალიზებული მეურნეობის ბატონობის პირობებში (საბაზრო მეურნეობის), ფულადი ვალდებულებების შინაარსი ხელშეკრულების მხარეების მიერ განისაზღვრება ნებისმიერი ფულადი ერთეულების ჯამით. ამგვარად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ჰარტმანის „ნომინალისტიკურ თეორიას“ გააჩნია წმინდა იურიდიული ხასიათი. ის საერთოდ არაფერს ამბობს ფულის ღირებულების საკითხზე, რომელიც თავისი არსით წმინდა ეკონომიკური პრობლემაა და შესაბამისად არ შეიძლება იყოს იურიდიული კვლევის საგანი.

გ. ჰარტმანის თეორიის მიმდევრად ითვლება კ. ჰელფერიხი, რომელმაც თავის გამოკვლევაში ფულის შესახებ დიდი ადგილი დაუთმო

---

¹ G. Hartmann Über den rechtlichen Begriff des gelds und den Inhalt von geldschulden. Braunschweig, 1868.

ფულის სამართლებრივი არსის საკითხის განხილვას.¹ აღსანიშნავია, ასევე იტალიელი მეცნიერის სკადეტოს შეხედულებები, რომელიც ერთმანეთისაგან განასხვავებს ფულს ეკონომიკური გაგებით, როგორც მიმოქცევის საშუალებას (mezzo di scambio), და ფულს იურიდიული გაგებით, როგორც ვალდებულების შესრულების საშუალებას (mezzo di esitizione delle obbligazione). სახელმწიფოს შეუძლია არ მიანიჭოს ფულის თვისებები იმ ნივთებს, რომლებიც წარმოადგენენ ფულს ეკონომიკური გაგებით.²

გ. ჰარტმანის თეორიისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება XVIII საუკუნის ფრანგული იურიდიული მოძღვრება ფულის შესახებ, რომელმაც თავისი კვალი დატოვა საფრანგეთის მოქმედ სამოქალაქო კოდექსში და გ. კნაპის „ფულის შესახებ სახელმწიფო თეორია“, რომელმაც ზეგავლენა მოახდინა გერმანულ სამართლებრივ მეცნიერებაზე ფულის შესახებ.

ლითონის მონეტების გამოშვებასა და ბრუნვაში გაშვებაზე მეფის განსაკუთრებული უფლების პრინციპმა XVII-XVIII საუკუნეების საფრანგეთში ფართო აღიარება პოვა. ასე, მაგალითად, ფრანგი იურისტი ლე ბრეტი XVIII საუკუნეში წერდა: „მეფეს აქვს უფლება, როცა ამას მოითხოვს გარემოებები, გაზარდოს ან შეამციროს მონეტის ფასი“. ასევე, მონტესკიე აღნიშნავდა, რომ „მონეტაში ვერცხლს გააჩნია ზუსტად ის ფასი, რომელსაც ადგენს მეფე: ის განსაზღვრავს თანაფარდობას ზოდში განსაზღვრული რაოდენობის ვერცხლსა და მონეტაში იმავე რაოდენობის ვერცხლს შორის; ის განსაზღვრავს თანაფარდობას სხვადასხვა ლითონებს შორის, რომლებიდანაც იჭრება ფულის მონეტა; და მეფე განსაზღვრავს თითოეული მონეტის იდეალურ ფასს“. იმავე ეპოქაში ცნობილი მეცნიერი პოტიერი წერდა: „მონეტა წარმოადგენს კერძო პირის საკუთრებას როგორც განსაზღვრული ღირებულების მქონე ნიშნის სახით, რომელიც მას მიანიჭა მეფემ და თუ მეფე მოისურვებს, რომ არა ეს, არამედ სხვა მონეტები წარმოადგენდნენ ამ ნივთების ღირებულების შეფასების ნიშანს, მაშინ კერძო პირები კარგავენ თავიანთ უფლებებს ამ მონეტების მიმართ“.

¹ K. Helfferich. Das Gels. Leipzig, 1923.

² Л.А. Лумц. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве. М., 2004, ст. 35.

ამ თეორიამ ასახა იმეამინდელი სამართლებრივი სინამდვილე: მთავრობის ფისკალური ღონისძიებები მონეტის წონის შესამცირებლად, მონეტის გადნობისათვის დაწესებული სისხლისსამართლებრივი რეპრესიები, ასევე პასუხისმგებლობა მონეტის გადასახდელად მიღებაზე უარის თქმისათვის და ა.შ., ყველაფერმა ამან პოვა სრულიად ადეკვატური იურიდიული გამოხატულება.

თუკი XVIII საუკუნის ფრანგული თეორია გამოდის ფულის ღირებულების სახელმწიფოს მიერ განსაზღვრის იდეიდან, კნაპისა და მისი მიმდევრების „სახელმწიფოს თეორია ფულის შესახებ“ სრულიად უარყოფს ფულის ღირებულების არსებობას და ფულს განიხილავს მხოლოდ როგორც სახელმწიფო ხელისუფლების მიერ დადგენილ საგადასხდელ საშუალებად.¹

„ფულის შესახებ სახელმწიფო თეორია, — აღნიშნავდა კნაპი, — არის მთელი რიგი ისტორიულ-სამართლებრივი ფაქტების ლოგოტიკური გამოხატულება, რომელიც XIX საუკუნის განმავლობაში გამოვლინდა მნიშვნელოვანი კულტურული ქვეყნების ფულადი მიმოქცევის სფეროში. თანამედროვე პირობებში, გადახდის მექანიზმი ყველგან რეგულირდება ადმინისტრაციული სამართლის ნორმებით, რაც წარმოადგენს სწორედ რომ გამოკვლევის ძირითად მასალას“.² დღეს მოქმედი წესი ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების შედეგია. ოდესღაც გადახდა ხდებოდა ლითონის აწონვის მეშვეობით — იმ დროს ღირებულების ერთეული განისაზღვრებოდა ამ ლითონის ერთეულის მეშვეობით. ფულის მოჭრა ხდება სახელმწიფოს პრეროგატივა.

სახელმწიფომ დაადგინა: ვერცხლის ფუნტის ოდენობის ვალი გადახდილ უნდა იქნეს არა ლითონის აწონვით, არამედ 240 პფენინგის ოდენობის მონეტების გადაცემით. ამ მომენტიდან თითოეული მონეტა ხდება გადახდის საშუალება. შემდგომში სახელმწიფო ამცირებს მონეტის წონას, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მონეტები მხოლოდ უნდა დაითვალოს და არა აიწონოს. თითოეული ფულადი ნიშნის საგადასხდელო ძალა (geltung) უკვე განისაზღვრება მართლწესრიგით და არ არის დამოკიდებული იმ მასალაზე, რომლიდანაც დამზადებულია ფუ-

¹ Knapp. Statliche, Theorie des Geldes. Muehen und Leipzig, 1913.

² იქვე. გვ. 22.

ლადი ნიშანი (ამიტომაც დასაშვებია ქაღალდის ფულის ნიშნებიც). ფულის ერთეული, რომელიც გამოხატავს ფულის მსყიდველუნარიანობას, გახდა „ნომინალური“. მარკა, კრონი, რუბლი არ შეიძლება განისაზღვროს როგორც ლითონის რაოდენობა: ყველაფერი ეს უკვე წარსულია. თანამედროვე გერმანული ფულადი ერთეულის განსაზღვრა შესაძლებელია მხოლოდ მისი უკუკავშირის დადგენის გზით წინამორბედ ფულად ერთეულთან (rekurrenter Anschluss); მარკა არის მის შემოდებად არსებული ტალერის ერთი მესამედი ნაწილი. ფულადი ნიშნების დამზადების მასალის შერჩევისას, სახელმწიფო არაფრით არ არის შეზღუდული; თუკი ხდება მონეტების წონის შემცირება, ამას შიდასახელმწიფოებრივი მიმოქცევისათვის არანაირი მნიშვნელობა არ გააჩნია, რამეთუ მოცემული ქვეყნის თითოეული მოქალაქე გამოდის როგორც მიძღების, ისე გადამხდელის როლში და ვინც ვალდებულია, რომ მიიღოს უფრო მსუბუქი მონეტები, მას ასევე უფლება აქვს გადაიხადოს ასეთივე მონეტებით.

სახელმწიფო დანტერესებულია იმით, რომ მისი ფული გადაიცვალოს სხვა ქვეყნის ფულზე განსაზღვრული პარიტეტის გზით. ამ პარიტეტის მისაღწევად მთავრობა კანონით ან ადმინისტრაციული წესით ახორციელებს მთელ რიგ ღონისძიებებს: ასე, მაგალითად, ომადლე გერმანიაში მოვალის მოთხოვნით ნებისმიერი რაოდენობის ოქრო შეიძლება მოჭრილიყო მონეტებად (თავისუფალი მოჭრა), რის გამოც ფულად ერთეულში გამოხატული ოქროს ფასი მყარი და მუდმივი იყო. ასეთ შემთხვევაში, რჩება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ ფულად ერთეულს წარმოადგენს თითქოსდა განსაზღვრული რაოდენობის წონის ოქრო. მაგრამ ეს მხოლოდ იმიტომ ხდება, რომ ფულის ერთეულის (მარკის) წინამორბედის (ტალერის) მიმართ კურსის დადგენასთან ერთად არსებობს ასევე კანონი თავისუფალი მოჭრის შესახებ. თუკი ეს უკანასკნელი კანონი გაუქმდება, მაშინ აღმოჩნდება, რომ ფულადი ერთეული დიდი ხანია, რაც უკვე ნომინალური გახდა.

ფულის ნომინალური ხასიათი იმაშიც გამოიხატება, რომ, გარდა „ნაღდი ფულისა“ (კნაპი ასე უწოდებს იმ ლითონისაგან დამზადებულ მონეტებს, რომლისთვისაც დადგენილი იყო თავისუფალი მოჭრა), არსებობს „ნოტალური“ ფულიც, რომელთა მიმართაც არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს თავისუფალი მოჭრის პრინციპი (არასრულფასო-

ვანი ვერცხლი, სპილენძი, ქალაღლის ფული). ნოტალური ფული თანაბრად ბრუნვაუნარიანია ნაღდი ფულისა, მაგრამ მათ მიმართ დადგენილია „ლიტრიკული მმართველობის განსაკუთრებული ზომები“ (ლიტრიკულ მმართველობაში კნაპი მოიაზრებს სახელმწიფოს იმ საქმიანობის მრავალმხრივობას, რომელიც მიმართულია საგადამხდელო აპარატის მოსაწესრიგებლად). სახელმწიფო ზღუდავს მათ საგადამხდელო ძალას შედარებით უმნიშვნელო თანხის განსაზღვრით, ადგენს მათი გამოშვების კონტინენტს, მოვალის მოთხოვნით ცვლის მათ „ნაღდ“ ფულზე (რისთვისაც ცენტრალურ ბანკში იქმნება განსაკუთრებული გადაცვლითი ფონდი), თვითონ ანგარიშსწორებას აწარმოებს „ნაღდი“ ფულის მეშვეობით. ეს უკანასკნელი ყველაზე არსებითია: ფულის ნიშნების იმ სახეს, რომლითაც სახელმწიფო აწარმოებს გადახდებს სხვა რომელიმე ფულად ნიშნებზე გადაცვლის გარეშე, კნაპი უწოდებს ვალუტარულ ფულად ნიშნებს, რომელიც დამახასიათებელია ქვეყნის მთელი ფულადი სისტემისათვის. გერმანია ომამდე ცდილობდა, შეენარჩუნებინა „ნაღდი“ ფული „ვალუტარულ“ მდგომარეობაში, იმისათვის, რომ გაემყარებინა თავისი ფულადი ნიშნების პარიტეტი უცხოური ვალუტის მიმართ.

მაშასადამე, კნაპის თანახმად, ფულის მიმოქცევის სფეროში სახელმწიფოს საქმიანობა გამოიხატება იმაში, რომ სახელმწიფო განსაზღვრულ საგნებს აცხადებს გადახდის საშუალებად, ადგენს მათი საგადამხდელო ძალის ხარისხს, გამოხატავს რა მას „ნომინალური“ ხასიათის განსაზღვრულ დათვლად ერთეულებში, ამ საგნებით ახორციელებს გადახდას თავისი კრედიტორების მიმართ და ღებულობს მათ თავისი მოვალეების ვალების დასაფარავად. ამის შედეგად ეს საგნები მიმოქცევის საშუალება ხდება.

კნაპის ფულის შესახებ სახელმწიფო თეორიას ჰყავს როგორც მიმდევრები, ისე მოწინააღმდეგეებიც. მოწინააღმდეგეთა ძირითადი შეხედულებები შეიძლება შემდეგნაირად იყოს ჩამოყალიბებული: ის საგნები, რომლებსაც სახელმწიფო აცხადებს გადახდის საშუალებად და რომლებითაც ის ფაქტობრივად აწარმოებს გადახდას, სამოქალაქო ბრუნვის მიერ შეიძლება მიღებულ იქნეს როგორც მიმოქცევის საშუალება, მაგრამ ეს, გარდა თვით საგნის ხარისხისა, საბოლოო ჯამში, მაინც დამოკიდებულია იმ ფაქტობრივ ზეგავლენაზე, რომლითაც სახელმ-

წიფო ხელისუფლება სარგებლობს სამოქალაქო ბრუნვაში. შესაბამისად, სახელმწიფოს მიერ მიმოქცევის საშუალების დადგენის საკითხი განიხილება ფაქტობრივ და არა სამართლებრივ ჭრილში. მართალია, კნაპი თავის წიგნს იწყებს სიტყვებით: „ფული ეს არის მართლწესრიგის მიერ შექმნილი“, მაგრამ მისი სახელმწიფო თეორია ფულის შესახებ, საბოლოო ჯამში, მინც გამოდის სამართლის ფარგლებიდან: კნაპის მიხედვით არა კანონით, არამედ ადმინისტრაციული წესით განისაზღვრება ქვეყნის ფულადი მიმოქცევის ხასიათი. მაგრამ ეს მოქმედებები (მონეტების მოჭრა, ქალაქის ფულადი ნიშნების დაბეჭდვა, მათი ბრუნვაში გაშვება) ქმნის კანონიერი გადახდის საშუალებას არა თავისთავად, არამედ მხოლოდ იმიტომ, რამეთუ კანონი ადგენს სახელმწიფოს მიერ გამოშვებული ფულადი ნიშნების ვალეების გადასახდელად მიღების მოვალეობას. მეორე მხრივ, ეს მოქმედებები თავისთავად სამოქალაქო ბრუნვის დახმარების გარეშე ვერ ქმნის მიმოქცევის საშუალებას. ამგვარად, კნაპის მოძღვრება ვალუტარული ფულის შესახებ და მისი მოძღვრება სამართალზე, როგორც ფულის ძირითადი წყაროს შესახებ, ერთმანეთს ეწინააღმდეგება.¹

ამის მიუხედავად, კნაპის სახელმწიფო თეორიას ფულის შესახებ მინც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, რამეთუ მან მოახდინა ფულადი მიმოქცევის სფეროში სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ღონისძიებების სისტემური აღწერა და იურიდიულ-დოგმატიკური დამუშავება, ასევე შექმნა ამ ღონისძიებათა კლასიფიკაციისათვის შესაბამისი ცნებები და ტერმინოლოგია. თანამედროვე მეცნიერება და პრაქტიკა ამ მონაპოვარს გვერდს ვერ აუვლის.

კნაპის მოძღვრებამ ფულადი ერთეულის არსის შესახებ შემდგომში ხელი შეუწყო ფულის სამართლებრივი ბუნების უფრო ღრმად შესწავლას: განსაზღვრული ფულადი სისტემის ფარგლებში ფულის ერთეული განსაზღვრავს საგადამხდლო ძალას (Geltung) და არა ფულადი ნიშნების ღირებულებას. ამ თვისებით ის მოკლებულია არა მარტო ფიზიკურ, არამედ ღირებულებით თვისებებსაც და მისი განსაზღვრა ხდება მხოლოდ იურიდიულ-ისტორიულად, მის წინამორბედ ფულად ერთეულთან კავშირის დადგენის გზით.

¹ P. K. Савиных, Обязательственное право, пер. с немецкого, СПб., 2004.

კნაპის თეორიის მიმდევრებს შორის აღსანიშნავია ბენდიქსენი, რომელიც საერთოდ უარყოფს ფულის ღირებულების პრობლემის არსებობას და ფულის ეკონომიკურ ფუნქციას განიხილავს როგორც კანონით განსაზღვრულ საგადამხდელი ძალის შედეგს. მისი აზრით, ფული წარმოადგენს საქონლის გაცვლის საშუალებას და გაცვლის პროცესში ის არ იძენს სხვა რაიმე თვისებებს. ფულადი ნიშნები არ იცვლება საქონელზე როგორც რაიმე მის ერთგვაროვანზე, ფულადი ნიშნები ეს არის საქონლის მიღების შესახებ ორდერი (Anweisung). როგორც ასეთი, ისინი მოკლებულნი არიან ღირებულებით თვისებებს და მხოლოდ გამოხატავენ მატერიალური სიკეთეების ღირებულებას და რადგანაც ფული ეს არის საქონლის მისაღები დოკუმენტი, ამიტომაც არანაირი საჭიროება და საფუძველი არ არის მათი ძვირფასი ლითონებისაგან დამზადებისათვის. ხომ არც არავის მოუვა თავში, რომ თეატრის ბილეთები ძვირფასი ოქროსაგან დაამზადოს.¹

ბენდიქსენი თავის თეორიას თვლის კნაპის „სამართლებრივი“ მოძღვრების „ეკონომიკურ დამატებად“. კრედიტორმა მოვალისაგან ფულადი ნიშნების მიღებით, გადახდა მიიღო კერძო სამართლის თვალსაზრისით, მაგრამ ეკონომიკური თვალსაზრისით მან მიიღო მხოლოდ დოკუმენტი, რომელიც მას შესაძლებლობას ანიჭებს მონაწილეობა მიიღოს მატერიალური დოვლათის დაგროვებაში. ფულის არსს შეადგენს მასში იმ უფლებების დაფიქსირება გარკვეული მომსახურების შესახებ, რომელიც მათმა მფლობელმა უკვე განახორციელა ვალდებული პირების მიმართ.

„ნომინალისტური“ თეორიის შესახებ მოძღვრებაზე საუბრისას, უნდა აღინიშნოს ასევე ა. ნუსბაუმის შეხედულებები. ნუსბაუმი იძლევა ფულის ისეთ კონსტრუქციას, რომლითაც იგი ფულს განიხილავს როგორც გვაროვნული ნიშნით განსაზღვრული ნივთების ერთ-ერთ სახეს. სხვა შეცვლადი ნივთებისაგან განსხვავებით, მისი აზრით, ფულადი ნიშნები განსხვავდება ერთი თავისებურებით: მათი გადაცემის ან მიღების დროს მხედველობაში მიიღება მხოლოდ ფულადი ნიშნის ერთ-ერთკავშირი განსაზღვრულ იდეალურ ერთეულთან, რის შედეგადაც

---

¹ Д. А. Лоевский, Критика теории Кнаппа: Государственная теория денег, М., 1923.

ფულადი ნიშნის მატერიალური და ღირებულებითი სუბსტრატი არ არის ფულის ცნების განმსაზღვრელი მომენტი. ლოგიკურად განსაზღვრული სახელწოდების მქონე იდეალური ერთეული წარმოადგენს პრიმატს ფულად ნიშანთან მიმართებაში, მაგრამ მისი განივობა ამ უკანასკნელში ხდება ისე, რომ თითოეული ფულადი ნიშანი გამოხატავს მასთან გარკვეულ რიცხობრივ კავშირს.

ნუსხაუმის თეორიას უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დღესდღეობითაც. იმ გარემოებას, რომ სამოქალაქო ბრუნვა ფულად ნიშნებს განასხვავებს არა მათი ფიზიკური თვისებების მიხედვით, არამედ მათი განსაზღვრული ფულადი ერთეულის მიმართ თანაფარდობის მიხედვით, დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე ფულადი ანგარიშსწორების მთელი ტექნიკისათვის. თანამედროვე სამოქალაქო და სავაჭრო ბრუნვა ვერანაირად ვერ შეეგუებოდა ისეთ ფულად ნიშნებს, რომლებსაც ექნებოდათ „ფიზიკური თვისებები“, ანუ ისეთ ფულად ნიშნებს, რომლებიც კი არ უნდა დათვლილიყო, არამედ აწონილიყო. ომის პერიოდში ფულადი მიმოქცევის გამოცდილებამ, ცხადყო, რომ ბრუნვიდან გამქრალი მონეტები სამოქალაქო ბრუნვაში თავიდანვე განისაზღვრებოდა მათი ფიზიკური თვისებებით და, ამგვარად, ნუსხაუმის აზრით, ისინი კარგავდნენ იმ ძირითად თვისებას, რაც დამახასიათებელია ფულისათვის ზოგადად.

მაგრამ იბადება კითხვა, აღნიშნული თვისება მხოლოდ ფულადი ნიშნების თავისებურებას წარმოადგენს? ნუსხაუმი ამ კითხვას სვამს ფასიანი ქაღალდების მიმართ: საწარმდგენლო ფასიანი ქაღალდები და ობლიგაციები მიეკუთვნება შეცვლად ნივთებს, ასევე გამოხატულია ფულად ერთეულში, მაგრამ მათდამი დამოკიდებულება არ არის უშუალო, რამეთუ შესაბამისი დოკუმენტებით უშუალოდ დასტურდება მოთხოვნის უფლება და მხოლოდ ეს უფლება არის უშუალოდ გამოხატული ფულად ერთეულებში. ნუსხაუმის ამ მოსაზრებას არ ეთანხმება პროფესორი ლუნცი, რომელიც აღნიშნავს: ეს განსხვავება მეტად ხელოვნურია. განსაზღვრული აქციები, ობლიგაციები ერთმანეთისაგან განსხვავდება, ისევე როგორც ფულადი ნიშნები, განსაზღვრული ფულადი ერთეულისადმი რიცხობრივი და ციფრობრივი დამოკიდებულებით, რაც ანიჭებს როგორც აღნიშნულ ფასიან ქაღალდებს, ასევე ფულად ნიშნების დიდ ბრუნვაუნარიანობას, ზოგიერთი სახის ფასიანი ქაღალ-

დი თავისი ბრუნვაუნარიანობის ხარისხით ახლოს არის ფულად ნიშნებთან, რის გამოც ორივე მათგანის მიმოქცევის ტექნიკური წესი ერთმანეთის მსგავსია. ეს მსგავსება ფულად ნიშნებსა და აღნიშნულ ფასიან ქაღალდებს აერთიანებს ნივთების განსაკუთრებულ ჯგუფად, რომლებიც სამოქალაქო ბრუნვის თვალსაზრისით, მოკლებულია რაიმე ფიზიკურ თვისებებს; ფულისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ნიშნები, რომლებიც მას განასხვავებს სხვა ჩამოთვლილი ფასიანი ქაღალდებისაგან, ვლინდება მხოლოდ იმ ფუნქციის ანალიზის შედეგად, რომელსაც ფულადი ნიშნები ასრულებენ სამოქალაქო ბრუნვაში.¹

ფულის შესახებ „ნომინალისტური“ თეორიის ზემოთ აღნიშნული დებულებებიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ისინი ერთმანეთისაგან ძირითადად განსხვავდება ფულის ღირებულების პრობლემისა და ფულის მიმოქცევის სფეროში სახელმწიფოს სამართლებრივი რეგულირების საჭიროების საკითხებისადმი დამოკიდებულებით. მათი საერთო დამახასიათებელი თავისებურებაა ფულადი ერთეულის არსისა და ფულადი ვალდებულებების შინაარსის ერთგვაროვანი გაგება.

„ნომინალისტური“ თეორიისაგან მკვეთრად განსხვავდება „მეტალისტური“ თეორია. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ნომინალისტებისათვის ფულად ერთეულს თავისთავად არანაირი ფასეულობა არ გააჩნია: ეს არის მხოლოდ აბსტრაქტული ფულადი ერთეული, რომელშიც გამოხატულია ყველა საქონლის ფასი და მათ შორის იმ კეთილშობილი ლითონის ფასიც, რომელიც საფუძვლად უდევს ფულად სისტემას. მეტალისტებისათვის კი, პირიქით, ოქრო ან ვერცხლი ფულადი ნიშნების ფასეულობის გაზომვის ერთადერთი საშუალებაა. ფულადი ერთეული კი წარმოადგენს ნივთს, რომელსაც გააჩნია ღირებულება, გამოხატული განსაზღვრული რაოდენობის ოქროთი ან ვერცხლით.²

„მეტალისტური“ თეორიის თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო ბეკერი, რომელიც თვლიდა, რომ ფულადი ვალდებულების შინაარსს შეადგენს განსაზღვრული რაოდენობის კეთილშობილი, ლითონი სახელმწიფოს მიერ კანონიერი საგადამხდელი საშუალების ძალით აღჭურვილი მონ-

---

¹ Л. А. Лушц, Деньги и денежные обязательства в гражданском праве, М., 2004, ст. 44.

² Савиных Ф.К. Обязательственное право, пер. с немецкого, СПб., 2004.

ეტების სახით. თუკი გარიგება დაიღო იმ დროს, როდესაც ფულადი სისტემა დაფუძნებული იყო ვერცხლზე, მაშინ ოქროს მიმოქცევაზე გადასვლის შემდეგ (რაც გამოწვეულია ბრუნვიდან ვერცხლის მონეტების ამოღებით), მკაცრად რომ ვთქვათ, ღებვა ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობა. თუმცა ბეკერი აქ ითვალისწინებს თავისებურ კონვერსიას: ვალის საგანი, ნაცვლად ვერცხლის მონეტებისა, ხდება ამ მონეტების ოქროთი გამოხატული ღირებულება. ბეკერის თეორიას მისი ხელოვნურობისა და თანამედროვე ფულადი ანგარიშსწორებების პრინციპებთან წინააღმდეგობის გამო არ მოუხდენია რაიმე მნიშვნელოვანი ზეგავლენა იურიდიულ დოქტრინაზე თუ სასამართლო პრაქტიკაზე.

ფართო გავრცელება პოვა სავინის „კურსის“ თეორიამ. ფულის ცნებას სავინი უკავშირებს ქონების, ანუ როგორც პირის ბატონობას გარე სამყაროს ნაწილებზე ცნებასთან: Pecuniam habens habet omnem rem, quam vult habere – „ფულადი აღნიშნები არის ფასეულობების გაზომვის საშუალება, მაგრამ ისინი თავის თავში არ მოიცავენ იმ ღირებულებას, რომელსაც ზომავენ“. ფულის ეს თვისება დაფუძნებულია მის ღირებულების საყოველთაოდ აღიარების პრინციპზე. ფულის ნიშნები იქმნება მთავრობის გადაწყვეტილებით, საზოგადოებრივი აზრის გათვალისწინებით, ანუ საზოგადოებრივი აზრი წყვეტს არა მარტო იმას, თუ რა არის ფული, არამედ იმასაც, ამა თუ იმ საგანს რა ხარისხით აქვს ფულად გადაქცევისათვის საჭირო თვისებები. კეთილშობილი ლითონები თავისი ბუნებრივი თვისებების გათვალისწინებით წარმოადგენენ ფულის მასალას. სახელმწიფო განსაზღვრავს მონეტების სინჯსა და წონას მოჭრის დროს, მაგრამ ამით არ იცვლება მათი თვისებები. მონეტა რჩება ლითონის ზოდად, რომელსაც არტყია სახელმწიფოს შტამპი: „ein staatlich legaubigter Barren“.¹ ქალაქის ფულის ნიშნები კი გამოდის ნაღდი ფულის (მონეტების) წარმომადგენლად და შეადგენს სახელმწიფოს უპროცენტო სესხს.

ფულადი ვალდებულებების შინაარსის განსაზღვრისას სავინი ერთმანეთისაგან განასხვავებს: ა) მონეტის ნომინალურ ფასს, ანუ სახელმწიფოს მიერ მონეტისათვის მინიჭებულ ფასს; ბ) მონეტის მეტა-

---

¹ Савиньи Ф.К. Обязательственное право, пер. с немецкого, СПб., 2004, ст. 343-344.

ღურ ფასს, რომელიც განისაზღვრება მასში სუფთა ვერცხლის ან სუფთა ოქროს შემცველობით; გ) საკურსო ფასს, რომელიც რომელიმე სახის ფულად ნიშნებს ეძლევა მათ მიმართ საყოველთაო ნდობის შედეგად.¹

კურსის ფასის შეუცვლელ საფუძვლად სავინი მიიჩნევს მონეტაში კეთილშობილი ლითონის შემცველობას, იმისდა მიხედვით, თუ რომელი ლითონი უდევს საფუძვლად ფულად სისტემას – ოქრო თუ ვერცხლი. რა შეადგენს ფულადი ვალდებულების ნამდვილ საგანს? ეს საკითხი, სავინის აზრით, არ შეიძლება გადაწყდეს იმ ვალდებულებების წესებით, რომელთა საგანსაც შეადგენს გვაროვნული ნივთები, არამედ უნდა გადაწყდეს მხოლოდ მხარეთა იმ ნების განმარტებით, რომელიც შეიძლება გამოვლენილ იქნეს ფულადი ვალდებულებიდან, რადგანაც საკურსო ფასში გამოიხატება (ფულის კურსი) საზოგადოებრივი აზრის დამოკიდებულება ფულის მიმართ, ამიტომაც იგი უნდა იქნეს ფულადი ვალდებულების საგნის განმსაზღვრელიც: მოვალემ უნდა დაუბრუნოს კრედიტორს მისგან მიღებული ეკონომიკური ძალაუფლება.²

სავინისათვის, განსხვავებით ბეკერისგან, ლითონი წარმოადგენს არა ვალდებულებების შინაარსს, არამედ ფულის მსყიდველუნარიანობის განსაზღვრის საზომს, რომელიც ვალდებულების შინაარსია. სავინისათვის ფულადი ვალდებულება – Wertschuld არის განსაზღვრული ღირებულების მქონე ვალდებულება, რომელიც გამოხატულია განუსაზღვრელი რაოდენობის ფულად ერთეულში. მაშასადამე, სახელმწიფო ფულად მიმოქცევისთან დაკავშირებით განსაზღვრავს, თუ რომელი ფულადი ნიშნებით შეუძლია შეასრულოს მოვალემ კრედიტორის წინაშე ვალდებულება, ხოლო ამ ფულადი ნიშნების რაოდენობა კი განისაზღვრება თითოეულ ცალკეულ შემთხვევაში მათი მსყიდველუნარიანობის მიხედვით. ფულადი სისტემა აგებულია ნომინალისტიკურ პრინციპზე. ფულის ღირებულების მკვეთრი ცვალებადობის პირობებში ხდება ფულადი ვალდებულებების სრული ან ნაწილობრივი გაუქმება. კანონი და სასამართლოები იღებენ ზომებს მათ შესაფასებლად. მა-

¹ Саavinьн Ф.К. Обязательственное право, пер. с немецкого, СПб., 2004, ст. 345.

² იქვე, გვ.346.

გრამ ეს ვალორიზაცია არ არის დაფუძნებული ფულის კურსის შესახებ თეორიაზე.

პრაქტიკული მნიშვნელობის საკითხია, თუ რა ჩაითვლება ფულის ნიშნად. როგორც ცნობილია, ყველა ქვეყნის საჯარო სამართლის ერთ-ერთი ძირითად საფუძველს წარმოადგენს სახელმწიფოს სუვერენიტეტი ფულის მიმოქცევის სფეროში. სახელმწიფოს ყოველთვის გააჩნია ფულის მოჭრისა და ბრუნვაში გაშვების ექსკლუზიური უფლებამოსილება. მთავრობა განსაზღვრავს მის მიერ გამოშვებული ფულის ნიშნების გადახდისუნარიანობას განსაზღვრულ ფულად სისტემაში გაერთიანებით და ლებულობს მთელ რიგ ადმინისტრაციულ ღონისძიებებს, რომლებიც მიმართულია ფულის მსყიდველუნარიანობის გარკვეულ ღონეზე შესანარჩუნებლად. სახელმწიფოს მიერ გამოშვებულ ლითონის მონეტებსა და ქაღალდის კუპიურებს, რომლებსაც გააჩნიათ საყოველთაო საგადამხდელო მნიშვნელობა, „სახელმწიფო ფული“ ეწოდებათ. მათ მიეკუთვნება ასევე ის ფულადი ნიშნები, რომლებსაც უშვებენ საემისიო ბანკები სახელმწიფოს სპეციალური კონცესიის ძალით, ანუ საბანკო ბილეთები ანდა ბანკნოტები. მათ რიცხვს არ მიეკუთვნება უცხოური ვალუტა და სხვადასხვა სახის ფასიანი ქაღალდი (ჩეკები, თამასუქები, სასაქონლო ორდერები). თუკი უცხოური ვალუტის გამოყენებას ფართო ხასიათი აქვს, მაშინ შესაბამისი უცხოური ვალუტა ითვლება ფულის ნიშნად (მაგრამ არა „სახელმწიფო“ ფულად ნიშნად).

სახელმწიფო ფულის ძირითად სახეს წარმოადგენს ის ფულადი ნიშნები, რომლებსაც კანონით მინიჭებული აქვს საგადამხდელო ძალა. კანონიერი საგადამხდელო საშუალება ცვლის ვალდებულების ნებისმიერ საგანს იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ვალდებულების ნატურით შესრულება შეუძლებელია და არ ათავისუფლებს მოვალეს კრედიტორისათვის შესაბამისი ფულადი კომპენსაციის გადახდის მოვალეობისაგან. კანონიერი საგადამხდელო საშუალება წარმოადგენს ნებისმიერი სახის ფულადი ვალდებულების საგანს, თუკი მხარეთა შეთანხმებით განსაზღვრული სხვა რამ არ არის.

კანონიერი საგადამხდელო საშუალების თვისებას ფულადი ნიშანი ლებულობს კანონის ძალით: მხოლოდ ის ფაქტი, რომ სახელმწიფო ბრუნვაში უშვებს განსაზღვრულ ფულად ნიშნებს, არ წარმოშობს

კანონიერი გადახდის საშუალებას. ფულადი ნიშნის საგადამხდელო ძალას (გადახდისუნარიანობას) სახელმწიფო, როგორც წესი, ადგენს ნომინალის მიხედვით, ანუ განსაზღვრული რაოდენობის ფულადი ერთეულით (მაგალითად, 5 ლარი, 100 ლარი, 200 ევრო და ა.შ.). ამასთან, სახელმწიფოს უფლება აქვს ფულის ნიშნის მსყიდველუნარიანობა დაადგინოს სხვა რომელიმე სახის ფულის კურსთან შესაბამისობის მიხედვით.

ფულადი ნიშნებისათვის მინიჭებული ლეგალური საგადამხდელო საშუალების სტატუსის სამართლებრივი მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ კრედიტორის მიერ კანონიერი საგადამხდელო საშუალების, რომელიც წარმოადგენს ვალდებულების შესრულების საგანს, მიღებაზე უარის თქმა, იწვევს იმ სამართლებრივ შედეგებს, რაც დაკავშირებულია კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილებასთან (*mora creditoris*). ამით თანამედროვე სამართლის მიხედვით ამოიწურება კანონიერი საგადამხდელო საშუალების სამართლებრივი მნიშვნელობა. ასეთი სახის ფულის ნიშნების მიუღებლობა არ ითვლება სისხლისსამართლებრივ დანაშაულად და არ წარმოადგენს მოვალის ვალდებულების შეუსრულებლობისათვის პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების საფუძველს. მოვალეს ყოველთვის შეუძლია შეიტანოს ფულადი თანხა ნოტარიუსთან დებოზიტზე კრედიტორის სახელზე.

რომელიმე ფულადი ნიშნისათვის (ვერცხლი, ოქრო, სპილენძი, ქალაღლის კუბიურები) კანონიერი საგადამხდელო ძალის მინიჭება, მოვალეს შესაძლებლობას აძლევს ამოირჩიოს ნებისმიერი მათგანი ვალდებულების შესასრულებლად. თუმცა კი, ასეთი ამორჩევა სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ სახეზეა პასიური – ალტერნატიული ვალდებულება, რამეთუ ფულადი ვალდებულებების შესრულებისას ფულადი ნიშნები, რომლებსაც ნომინალის მიხედვით გააჩნიათ კანონიერი საგადამხდელო საშუალების ძალა, თავისი სხვადასხვა ფიზიკური თვისების მიუხედავად, სამართლებრივი თვალსაზრისით ერთმანეთისაგან არ განსხვავდება – წარმოადგენს ერთსა და იმავე სახის საგნებს.

ზოგიერთ შემთხვევაში შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ფულადი ნიშნების გადაცვლას. განსხვავებული სამართლებრივი მნიშვნელობა გააჩნია ბანკნოტების გადაცვლას. ბანკნოტი (საბანკო ბილეთი) არის ბანკის მიერ გამოშვებული საწარმდგენლო ფულადი ფასიანი ქალაღლი, ანუ

ლოკუმენტი, რომლის წარდგენისას ბანკი ვალდებულია გადაუხადოს მის წარმომდგენს განსაზღვრული სახის (მაგალითად, ოქროს მონეტები) ფულადი ნიშნების ოდენობა. კანონით გათვალისწინებული პირობების არსებობისას შესაძლებელია ასეთი ფასიანი ქაღალდის სხვა პირისათვის გადაცემა იმისათვის, რომ ბანკის მიმართ მოთხოვნა როდესმე მაინც იქნეს წაყენებული. ასეთ შემთხვევაში ეს ლოკუმენტი თვითონ ხდება უკვე ფულადი ნიშანი და ცვლის იმ საგანს, რომლის მისაღებადაც არის იგი მიმართული. ასეთი ფუნქციონალური შეცვლის შესაძლებლობა აიხსნება ფულის ეკონომიკური თვისებებით, რამეთუ ფული იძლევა მატერიალური სიკეთეების მიღების შესაძლებლობას. ამიტომაც ფულის მოთხოვნის ლოკუმენტები, რომლებიც აკმაყოფილებენ მათდამი წაყენებულ მოთხოვნებს, შეიძლება თვითონვე გადაიქცნენ ფულად ნიშნებად. ამგვარად, ბანკოტი ერთდროულად არის როგორც ფულადი ფასიანი ქაღალდი, ასევე ქაღალდის ფულადი ნიშანი (კუპონურა). მაგრამ ფასიანი ქაღალდის თვისება უკანა პლანზე იწევს; აქ მაინც მთავარი მნიშვნელობა ენიჭება მიმოქცევის საშუალების ფუნქციას. ეკონომიკური თვალსაზრისით, ბანკოტის მიღება არ წარმოშობს ბანკსა და მიმღებს შორის საკრედიტო ურთიერთობას, რამეთუ ეს უკანასკნელი, წარდგენილი ბანკოტის სანაცვლოდ, ღებულობს ნაღდ ფულს, რაც მას შესაძლებლობას აძლევს დაფაროს თავისი ვალები ფულის გადახდის გზით.

ბანკოტების გადაცემა სხვა სახის ფულად ნიშნებზე, შეიძლება შეჩერებულ იქნეს სახელმწიფოს აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ მისთვის კანონით მინიჭებული ფულის მიმოქცევის მოწესრიგების უფლების შესაბამისად. ასეთი გადაცვლის შეჩერება ხშირად ღებულობს უკადო მორატორიუმის ფორმას და ყოველთვის ხასიათდება ბანკოტისათვის კანონიერ საგადამხდელო ძალის მინიჭებით. აღნიშნული ორი მომენტის შერწყმას (გადაცვლის შეჩერება და კანონიერი საგადამხდელო ძალას), ქაღალდის ფულის იძულებითი კურსი ეწოდება.

აღნიშნული შემთხვევისაგან განსხვავდება სახელმწიფოს მიერ ბრუნვიდან ამოღებული ფულადი ნიშნების გადაცემა ახალ ფულად ნიშნებზე. გადაცვლას, როგორც წესი, წინ უსწრებს შესაბამისი ნიშნებისათვის კანონის მიერ საგადამხდელო ფუნქციის გაუქმება. ამის შემდეგ გაუქმებული ფულადი ნიშნების მფლობელები უფლებამოსილნი

არიან ჩააბარონ ეს ფული სახელმწიფოს ახალი ფულადი ნიშნების მისაღებად სახელმწიფოს მიერ დადგენილ ვადაში, რომლის გასვლის შემდეგაც ფული კარგავს საკასო კურსსაც და სამართლებრივი თვალსაზრისით, აღარ განიხილება როგორც ფული (დემონეტოზაცია). გადაცვლა ყოველთვის ხდება ნომინალის მიხედვით. სახელმწიფო, სამართლებრივი თვალსაზრისით, არ არის პასუხისმგებელი ფულადი ნიშნების გაუფასურებისათვის.¹

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 383-ე მუხლის თანახმად, ფულადი ვალდებულება გამოიხატება ეროვნულ ვალუტაში, მხარეებს შეუძლიათ ფულადი ვალდებულება დაადგინონ უცხოურ ვალუტაშიც, თუ კანონით ეს აკრძალული არ არის.

ფულადია ისეთი ვალდებულება, რომლის ობიექტია განსაზღვრული ოდენობის ფულადი თანხა. ფულად ვალდებულებებს არ მიეკუთვნება ისეთი გარიგებები, რომელთა საგანსაც წარმოადგენს ინდივიდუალურად განსაზღვრული ფულადი კუპიურა. ასეთ შემთხვევაში ფულადი კუპიურა გამოდის როგორც „საქონელი“. ფულად ვალდებულებებს არ მიეკუთვნება ასევე ვალუტების გადაცვლითი ურთიერთობები. ფულადი ვალდებულების ძირითად სახეს წარმოადგენს ვალი (განსაზღვრული ოდენობის ფულის ნიშნები). ფულის გადახდის ვალდებულება შეიძლება წარმოიშვას კანონიდან ან ხელშეკრულებიდან (მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 408-ე მუხლი დაზარალებულს უფლებას აძლევს მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება – მკურნალობის ხარჯები, ყოველთვიური სარჩო; ან სამოქალაქო კოდექსის 477-ე მუხლის თანახმად, ნასყიდობის ხელშეკრულებით მყიდველი ვალდებულია გადაუხადოს გამყიდველს შეთანხმებული ფასი. ფულად ვალდებულებას შეიძლება ჰქონდეს ძირითადი (მაგალითად, სესხის გადახდის მოვალეობა) ან დამატებითი ხასიათი (მაგალითად, ვალდებულების ნატურით შესრულების შეუძლებლობისას ფულადი კომპენსაცია). ფულადი ვალდებულებების ეს მეორე სახე გამომდინარეობს იქიდან, რომ ფული წარმოადგენს ყოველგვარი ფასეულობის განსაზღვრის საყოველთაო საშუალებას. აქედან გამომდინარეობს ნებისმიერი საგნის ფულადი კომპენსაციით შეცვლის ეკონომიკური შესაძლებლობა. ფულადი ვალდებულება, როგორც

¹ Савиных Ф.К. Обязательственное право, пер. с немецкого, СПб., 2004.

წესი, გამოიხატება ეროვნულ ვალუტაში. ვალუტა არის ამა თუ იმ ქვეყნის ფულადი ერთეული, რომელიც საფუძვლად უდევს ქვეყნის ფულად სისტემას. საქართველოში, ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე, ერთადერთი საგადამხდელო საშუალებაა ლარი. უცხოური ვალუტა საზღვარგარეთის ქვეყნების ფულადი ნიშნებია (მაგალითად, ევრო, აშშ-ს დოლარი, ინგლისური ფუნტი სტერლინგი და ა.შ.). უცხოური ვალუტა საქართველოში არ წარმოადგენს პირდაპირ საგადამხდელო საშუალებას. მაშასადამე, საქართველოში უცხო ქვეყნის ფულად ნიშნები არ ასრულებს გადახდის საყოველთაო საშუალების ფუნქციას და ჩვენი კანონმდებლობით არ გააჩნია საგადამხდელო ძალა. უცხოურ ვალუტად ითვლება ზოგადად ისეთი ვალუტა, რომელიც არ არის მოცემული ქვეყნის ფულის მიმოქცევაში. აქედან გამომდინარე, საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ის ნორმები, რომლებიც დაკავშირებულია ქვეყნის შიდა ფულის მიმოქცევასთან, არ გამოიყენება უცხოური ვალუტის მიმართ. მეორე მხრივ, ყოველგვარი უცხოური ვალუტა პოტენციურად ასრულებს საგადამხდელო ფუნქციას ე.წ. საერთაშორისო ანგარიშსწორებებში, ანუ სხვადასხვა ქვეყანაში მცხოვრებ პირთა შორის ანგარიშსწორების სფეროში. უცხოური ვალუტის ეს პოტენციური შესაძლებლობა გამომდინარეობს იქიდან, რომ საგარეო ვაჭრობის ანდა საზღვარგარეთული საკრედიტო ოპერაციებიდან წარმოშობილი ფულადი ვალდებულება ყოველთვის გამოიხატება იმ ვალუტაში, რომელიც გარიგების სულ ცოტა ერთი მხარისათვის მაინც იქნება უცხოური ვალუტა. აქედან გამომდინარე, ყველა ქვეყნის სასამართლო პრაქტიკა აღიარებს, რომ საქონლის ფასის გამოხატვა უცხოურ ვალუტაში ნასყიდობის ხელშეკრულებას არ გადააქცევს ფულად ვალდებულებად. აქედან გამომდინარეობს ასევე, რომ თამასუქი და ჩეკი შეიძლება გამოხატულ იქნეს უცხოური ვალუტით, მაგრამ ამით იგი არ კარგავს თამასუქის ან ჩეკის თვისებებს. საერთო წესის მიხედვით, უცხოურ ვალუტაში დადგენილი ფულადი ვალდებულების მიმართ (თუკი კანონით დაშვებულია) გამოიყენება ნორმები პროცენტის ან ნორმები ფულადი ვალდებულების შესრულების ადგილის შესახებ და მრავალი სხვა ნორმა, რომელიც ფულად ვალდებულებებს ეხება.

უცხოურ ვალუტაში დადგენილი ფულადი ვალდებულებებისაგან უნდა განვასხვაოთ უცხოური ვალუტის ნასყიდობის ხელშეკრულებე-

ბი, რომლებშიც ვალუტა ასრულებს არა ფულის ფუნქციას, არამედ გამოდის როგორც „საქონელი“. ასეთ გარიგებებს ეწოდებათ სავალუტო გარიგებები. ისინი მიმართულია არა უცხოური ფულადი ნიშნებით გადახდისაკენ, არამედ ამ ფულადი ნიშნების მიწოდებისაკენ. სავალუტო გარიგებების მიმართ გამოიყენება არა ფულადი ვალდებულებების მიმართ დადგენილი სპეციალური სამართლებრივი ნორმები, არამედ გვაროვნული ნიშნით განსაზღვრული ნივთების ნასყიდობის მომწესრიგებელი ნორმები. ამიტომაც ასეთი გარიგებების მიმართ შესრულების შეუძლებლობის საკითხი რეგულირდება იმ ნორმებით, რომლებიც გამოიყენება ისეთი გარიგებების მიმართ, რომელთა საგანიც გვაროვნული ნივთებია. მოვალის მიერ ვადის გადაცილება იწვევს არა პროცენტების დარიცხვას, როგორც ამას ადგილი აქვს ფულად ვალდებულებებში, არამედ წარმოშობს ზიანის ანაზღაურების უფლებას: კრედიტორს მოვალის მიერ ვადის გადაცილების შემთხვევაში შეუძლია უცხოური ფულადი ნიშნების შეძენის შესახებ გარიგება დადოს მესამე პირთან და ვადის გადამცილებელი მოვალისაგან მოითხოვოს კურსებს შორის (ანუ ხელშეკრულებით თავდაპირველად დადგენილ კურსსა და მესამე პირისაგან უცხოური ვალუტის შეძენისას კურსებს შორის) სხვაობის ანაზღაურება. უფრო მეტიც, საერთო სამართლის სისტემის ქვეყნებში კრედიტორი არათუ უფლებამოსილი, არამედ ვალდებულაცაა ასეთ შემთხვევაში მესამე პირთან დადოს გარიგება: აქ მოქმედებს საერთო წესი იმის შესახებ, რომ ხელშეკრულების მხარემ უნდა მიიღოს გონივრული ზომები იმ დანაკარგების შესამცირებლად, რაც გამოწვეულია ხელშეკრულების მეორე მხარის მიერ თავისი ვალდებულების დარღვევით.

მასასადამე, საქართველოში უცხოური ვალუტა, ანუ სხვა ქვეყნის ფულადი ნიშნები, არ წარმოადგენენ გადახდის საშუალებას, თუმცა ხელშეკრულების მხარეებს ფულადი ვალდებულება შეუძლიათ განსაზღვრონ უცხოურ ვალუტაში, მაგრამ გადახდა აუცილებლად უნდა მოხდეს ქართულ ეროვნულ ვალუტაში – ლარში, გადახდის დღისათვის ლარსა და შესაბამისი უცხოური ვალუტის კურსის შესაბამისად.

ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ ვალის ვალუტა და გადახდის ვალუტა. ვალის ვალუტა ის ფულადი ერთეულია, რომელშიც გამოიხ-

ატება ფულადი ვალდებულების თანხა. გადახდის ვალუტა ის ფულადი ნიშნებია, რომელიც წარმოადგენს ფულადი ვალდებულების შესრულების საშუალებას. ეს განსხვავება ძირითადად გამოიყენება უცხოურ ვალუტაში დადგენილი ფულადი ვალდებულებების მიმართ. მაშასადამე, იმის გამო, რომ კანონით საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ერთდერით საგადაშნდელი საშუალებად აღიარებულია ეროვნული ვალუტა – ლარი, შესაბამისად, გადახდის ვალუტაც ყოველთვის ლარია, ხოლო ვალის ვალუტა კი შეიძლება იყოს როგორც ლარი, ისე ნებისმიერი უცხო ქვეყნის ფულადი ნიშნები.

ფულადი ვალდებულება შეიძლება იყოს როგორც უპროცენტო, ისე პროცენტინი (მაგალითად, მოქალაქეებს შორის სესხი, როგორც წესი, არის უპროცენტო, საბანკო კრედიტი კი ყოველთვის პროცენტინია). იმ შემთხვევაში, თუ ფულადი ვალდებულება პროცენტინია, პროცენტის ზღვრული ოდენობა განისაზღვრება სპეციალური ნორმატიული აქტით.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი არ იძლევა პროცენტის რაიმე განმარტებას. პრაქტიკაში მიღებული განმარტებით პროცენტი ესაა პერიოდული საზღაური კაპიტალის სარგებლობისათვის, რომლის სიდიდეც განისაზღვრება ამ კაპიტალში არსებული წილით. პროცენტისგან განსხვავდება დივიდენდი. დივიდენდი არის მოგებიდან მიღებული წილი (მაგალითად, სააქციო საზოგადოებაში აქციონერს შეუძლია მიიღოს დივიდენდი თავისი წილი აქციების შესაბამისად). დივიდენდი შეიძლება მოთხოვნილ იქნეს მხოლოდ მაშინ, თუკი სახეზე იქნება რეალური მოგება. პროცენტის გადახდა კი არ არის დამოკიდებული მოგებაზე. საამისოდ საკმარისია კაპიტალით სარგებლობა. პროცენტი არის საზღაური კაპიტალით სარგებლობისათვის, იმის მიუხედავად, თუ როგორი იქნება ამ სარგებლობის შედეგები. საპროცენტო ვალდებულება ყოველთვის დამატებითი ვალდებულებაა. თუ ძირითადი ვალდებულება არ წარმოშობილა ანდა ბათილად იქნა ცნობილი, არც საპროცენტო ვალდებულება წარმოიშობა. მთავარი ვალდებულების გაქარწყლება იწვევს პროცენტის გადახდის ვალდებულების შეწყვეტას.¹

საპროცენტო ვალდებულება შეიძლება წარმოიშვას კანონის ან

¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი. წიგნი III, თბ., 2001, გვ. 333.

ხელშეკრულების საფუძველზე. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში ვხვდებით კანონისმიერი საპროცენტო ვალდებულების შემთხვევებს (მაგალითად, 403-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, „მოვალე, რომელიც ფულადი თანხის გადახდის ვადას გადააცილებს, ვალდებულია გადაცილებული დროისათვის გადაიხადოს კანონით განსაზღვრული პროცენტი, თუ კრედიტორს სხვა საფუძველიდან გამოძინარე, უფრო მეტის მოთხოვნა არ შეუძლია“. სამოქალაქო კოდექსი, მართალია, არ ადგენს კონკრეტულად პროცენტის ფარგლებს, მაგრამ ზღუდავს სამოქალაქო-სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეებს პროცენტის განსაზღვრის თავისუფლებაში. სამოქალაქო კოდექსი ნორმალური, სამართლიანი საპროცენტო განაკვეთის მომხრეა, ამიტომაც, თუკი პროცენტის ოდენობის განსაზღვრისას დაირღვევა გონივრული შესაბამისობის მოთხოვნა, მაშინ პროცენტზე შეთანხმება შეიძლება ბათილად გამოცხადდეს. ასე, მაგალითად, 625-ე მუხლის თანახმად, „სესხისათვის მხარეებმა შეიძლება გაითვალისწინონ პროცენტი, რაც გონივრულ შესაბამისობაში უნდა იყოს ეროვნული ბანკის ან ბანკთაშორისი საკრედიტო აუქციონის მიერ დადგენილ ზღვრულ ოდენობასთან. ამ წესის დარღვევით პროცენტის შესახებ დადებული შეთანხმება ბათილია“.

კანონმდებლის ეს მოსაზრება გამოძინარეობს იქიდან, რომ „ლაგამშიშვებულმა“ პროცენტმა შეიძლება საფრთხე შეუქმნას მხარეთა თანასწორობასა და სამოქალაქო ბრუნვის სტაბილურობას. ამიტომაცაა, რომ საპროცენტო ვალდებულებებში „სახელშეკრულებო თავისუფლების“ პრინციპი შეცვლილია „სახელშეკრულებო სამართლიანობის“ პრინციპით. თუ რა ჩაითვლება კონკრეტულად ზღვრულ საპროცენტო განაკვეთად, ეს განისაზღვრება ეროვნული ბანკის მიერ ან ბანკთაშორისი საკრედიტო აუქციონით.

იმ შემთხვევაში, თუკი გადახდა ხდება ვალდებულების გარეშე, ანუ მხარეთა შორის საერთოდ არ არსებობს ვალდებულებითი ურთიერთობა, ანდა შეიძლება არსებობდეს კიდევაც, მაგრამ შემძენის სასარგებლოდ გადახდილი სცილდებოდეს მოცემული ვალდებულების ფარგლებს, ასეთ შემთხვევაში დასაშვებია გადახდილის უკან გამოთხოვა უსაფუძვლო გამდიდრების შესახებ წესების შესაბამისად.

ფულადი ვალდებულების შესრულების ადგილთან მიმართებაში გარკვეული თავისებურებები შეინიშნება. ასე, მაგალითად, თუკი არაფუ-

ლადი ვალდებულების შესრულების ადგილი არ არის განსაზღვრული და არც ვალდებულებითი ურთიერთობის არსიდან გამომდინარეობს, მაშინ საგნის მიწოდება შემდეგნაირად უნდა მოხდეს: ინდივიდუალურად განსაზღვრული საგნის შემთხვევაში იმ ადგილას, სადაც იგი ვალდებულების წარმოშობის მომენტისათვის იმყოფებოდა; გვარეობით განსაზღვრული საგნის შემთხვევაში – იმ ადგილას, სადაც იმყოფება მოვალის საწარმო, თუ ასეთი არ არის, მაშინ მისი საცხოვრებელი ადგილის (იურიდიული მისამართის) მიხედვით.

სხვაგვარად წყდება საკითხი ფულადი ვალდებულების შესრულების ადგილთან დაკავშირებით. კერძოდ, შესრულების ადგილის საეჭვოობისას ფულადი ვალდებულება უნდა შესრულდეს კრედიტორის ადგილსამყოფელის (საცხოვრებელი ადგილის ან იურიდიული მისამართის) მიხედვით. შესრულების ადგილის საეჭვოობაში იგულისხმება ისეთი შემთხვევა, როდესაც შესრულების ადგილი არც კანონით და არც ხელშეკრულებითაა განსაზღვრული და არც გარემოებებიდან გამომდინარეობს.

კანონმდებლობა მოვალეს ანიჭებს დამატებით შესაძლებლობას, რომ ფულადი ვალდებულება შეასრულოს არა კრედიტორის საცხოვრებელი ადგილის ან იურიდიული მისამართის მიხედვით, არამედ თუ კრედიტორს აქვს ფულის ჩარიცხვისათვის გამიზნული საბანკო ანგარიში იმ ადგილას ან იმ ქვეყანაში, სადაც გადახდა უნდა მოხდეს, მაშინ მოვალეს შეუძლია ამ ანგარიშზე ჩარიცხვით შეასრულოს თავისი ფულადი ვალდებულება, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა კრედიტორი ამის წინააღმდეგია. მაგალითად, მოქალაქე ივანიძესა და მოქალაქე ნემსაძეს შორის დაიდო ფორთოხლის ნასყიდობის ხელშეკრულება, ხელშეკრულების მიხედვით ივანიძეს ნემსაძისათვის უნდა გადაეცა 10 ტონა ფორთოხალი, ხოლო ნემსაძეს კი უნდა გადაეხადა მისთვის 2000 ლარი. ნემსაძე ცხოვრობს თბილისში, ივანიძე – ქუთაისში. ხელშეკრულებით ფორთოხლის გადაცემა უნდა მომხდარიყო ოზურგეთში. ნემსაძემ შეიტყო, რომ ივანიძეს ოზურგეთში N ბანკში ჰქონდა ფულის ჩარიცხვისათვის გამიზნული ანგარიში. ნემსაძეს შეუძლია ბანკში ივანიძის ანგარიშზე ჩარიცხოს 2000 ლარი და შეასრულოს ფულადი ვალდებულება, თუკი ივანიძე ამის შესახებ თანხმობას განაცხადებს.

პრაქტიკაში არ არის გამორიცხული ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც მოვალეს ერთი და იმავე კრედიტორის მიმართ სხვადასხვა ვალდებულებიდან გამომდინარე ერთმანეთის მსგავსი რამდენიმე ვალდებულების შესრულება ეკისრება. შესრულების ერთგვაროვნება გულისხმობს შესრულების საგნის ერთგვაროვნებას (მაგალითად, A-ს B-სთვის გადასახდელი აქვს 200 ლარი ბინის ქირა, 300 ლარი – სესხი, 400 ლარი – ნასყიდობის ხელშეკრულებით ნაყიდი ნივთის საფასური). ამ ვალდებულებების სპეციფიკურობა იმაში მდგომარეობს, რომ მოვალის მიერ განხორციელებული შესრულება არ არის საკმარისი ყველა ვალდებულების დასაფარავად (მაგალითად, A-მ B-ს გადაუხადა 400 ლარი), ასეთ შემთხვევაში, თუ რომელი ვალდებულება ჩაითვალოს შესრულებულად, უნდა გადაწყდეს მოვალის შეხედულებისამებრ. ასეთი მიდგომა ემყარება იმ გარემოებას, რომ მოვალემ უკეთ იცის, რომელი ვალია მისთვის ყველაზე მძიმე, ანუ საექვო გარემოებებისას უპირატესობა ენიჭება სამართლებრივი ტვირთის მატარებელ მხარეს. მაშასადამე, იმ შემთხვევაში, თუკი მოვალის მხრიდან განხორციელებული შესრულება მთლიანად ვერ ფარავს ყველა ვალდებულებას, მაშინ დაიფარება ის ვალდებულება, რომელსაც მოვალე ამოარჩევს. თუ მოვალე არ გამოიყენებს კანონით მინიჭებულ ამორჩევის შესაძლებლობას, მაშინ დაიფარება ის ვალდებულება, რომლის შესრულების ვადაც უფრო ადრე დადგა (ჩვენს შემთხვევაში, ვთქვათ, ჯერ დგება ბინის ქირის გადახდის ვადა). არ არის გამორიცხული ისეთი შემთხვევაც, როცა ყველა შესრულების ვადა ერთდროულად დგება (ჩვენ მაგალითში, ბინის ქირაც, სესხიცა და ნასყიდობის საზღაურიც ერთად უნდა იქნეს გადახდილი). ასეთ შემთხვევებში დაიფარება ის ვალდებულება, რომელიც მოვალისათვის შესასრულებლად უფრო მძიმეა (მაგალითად, A-ს მიერ B-სთვის გადახდილი 400 ლარით შეწყდება ნასყიდობიდან გამომდინარე საზღაურის გადახდის ვალდებულება). პრაქტიკულად არ არის გამორიცხული ისეთი შემთხვევის არსებობაც, როდესაც ყველა მოთხოვნა თანაბრად მძიმეა. ასეთ შემთხვევაში მოქმედი სამოქალაქო კანონმდებლობა, უპირველეს ყოვლისა, იცავს არა მოვალის, არამედ კრედიტორის ინტერესებს, რაც იმაში გამოიხატება, რომ, პირველ რიგში, უნდა შესრულდეს ის ვალდებულება, რომელიც ყველაზე ნაკლებად არის უზრუნველყოფილი. მაგალითად, A-მ B-ს უნდა

გადაუხადოს სესხი 300 ლარის ოდენობით, რომელიც უზრუნველყოფილია გირაოთი და ნასყიდობის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ნაყიდი ნივთის საზღაური 300 ლარის ოდენობით, რომელიც არ არის უზრუნველყოფილი. ასეთ შემთხვევაში A-მ, პირველ რიგში, უნდა შეასრულოს ნასყიდობიდან გამომდინარე ფულადი ვალდებულება, რამეთუ კრედიტორის ინტერესები სესხთან მიმართებაში დაცულია გირაოთი, როგორც უზრუნველყოფის საშუალებით.

იმ შემთხვევაში, თუ მოვალემ ვერ შეასრულა მთლიანად ყველა ვადამოსული ფულადი ვალდებულება და კრედიტორმა მიმართა სასამართლოს, რათა მოვალისათვის დაეკისრებინა ვალდებულების იძულებითი შესრულება, ამ დროს, პირველ რიგში, დაიფარება სასამართლო ხარჯები, შემდგომში ძირითადი ვალი, დაბოლოს, ვალზე დარიცხული პროცენტები. მაგალითად, A-ს B-სთვის უნდა გადაეხადა სასამართლო გადაწყვეტილებით 5000 ლარი ძირითადი ვალი და 500 ლარი პროცენტი. სასამართლოში საქმისწარმოებისას A-ს დაეკისრა 500 ლარის ხარჯების გადახდა; გადაწყვეტილების აღსრულების მომენტიდან A-ს აღმოაჩნდა მხოლოდ 3000 ლარი. ასეთ შემთხვევაში 500 ლარი გადახდევინებულ იქნება სასამართლო ხარჯებისათვის, ხოლო დანარჩენ 2500 ლარს კი მიიღებს B კრედიტორი. იბადება კითხვა, რა ბედი ეწევა დანარჩენ ვალს – 2500 ძირითადი ვალი და 500 ლარი პროცენტი, როდესაც მოვალეს A-ს არანაირი სხვა ქონება არ გააჩნია გადაწყვეტილების აღსრულების მომენტიდან. ასეთი შემთხვევების მიმართ გამოიყენება სამოქალაქო კოდექსის 142-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის დებულება, რომლის თანახმადაც, სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილებით დადასტურებული მოთხოვნის ხანდაზმულობის ვადაა 10 წელი, მაშინაც კი, როცა ეს მოთხოვნა უფრო ნაკლებ ხანდაზმულობას ექვემდებარება.

პრაქტიკულად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ფულადი ვალდებულებების შესრულებასთან მიმართებაში ისეთ საკითხს, როგორიცაა ფულადი ვალდებულებების წარმოშობის მომენტიდან მისი შესრულების მომენტამდე ფულის კურსის (მსყიდველუნარიანობის) შეცვლა, ანუ ფულის მსყიდველუნარიანობაში მომხდარი ცვლილება იწვევს თუ არა პარალელურად გადასახდელი ფულადი ნიშნების რაოდენობაში ცვლილებას? მაგალითად, A-მ 3 წლის ვადით B-ს ასესხა 1000 დოლა-

რი. ხელშეკრულების დადების მომენტში შეიძლებოდა 1000 კილოგრამი შაქრის შექმნა, ხოლო სესხის დაბრუნების მომენტიდან დასრულების, ანუ სამი წლის შემდეგ კი შეიძლება მხოლოდ 500 კილოგრამი შაქრის შექმნა. B-მ რა ოდენობის თანხა უნდა დაუბრუნდეს უკან A-ს, 1000 ლარი თუ 2000 ლარი? მოვალე ვალდებულია ვალი დააბრუნოს ფულადი ნიშნების იმავე რაოდენობით, რომელიც შეესაბამება ვალდებულების წარმოშობის დროს (ანუ ჩვენს მაგალითში, B-მ უნდა დაუბრუნოს A-ს 1000 ლარი და არა 2000 ლარი). ფულადი ვალდებულების ამ პრინციპს ნომინალიზმის პრინციპი ეწოდება და იგი აღიარებულია ყველა განვითარებული ქვეყნის კანონმდებლობითა და სასამართლო პრაქტიკით. „ნომინალი“ გულისხმობს ფულზე აღნიშნული ფულადი ერთეულის რაოდენობას (10 ლარი, 50 ლარი და ა.შ.). და, ამდენად, ვალიც ამ ერთეულით უნდა დაბრუნდეს. მაშასადამე, ვალდებულების საგანია ფულადი ერთეულის ესა თუ ის რაოდენობა და არა ამ ერთეულთა მსყიდველობითუნარიანობა.

ნომინალიზმის პრინციპი შეიძლება ჩაითვალოს სამოქალაქო ბრუნვაში საჯარო წესრიგის გამოხატულებად. თუკი მხარეები ითვალისწინებენ ფულის კურსის შესაძლო ცვლილებებს, მათ შეუძლიათ სხვადასხვა დათქმით თავი დაიზღვიონ უარყოფითი შედეგებისაგან, თუ ამას არ ექნება ადგილი, ნომინალიზმი სამართლის ობიექტური ნებით, სავარაუდო პირობა იქნება და, შესაბამისად, მხარეებიც თავიანთ თავზე აიღებენ მისგან მოსალოდნელი უარყოფითი შედეგების რისკსაც: ვალის გადახდის მომენტში, თუკი გაზრდილია ფულის მსყიდველობითუნარიანობა, ეს კრედიტორის სასარგებლოდ მეტყველებს და მოვალეს არავითარი უფლება არა აქვს ვალის დაბრუნებისას თავის სასარგებლოდ დაეყრდნოს ამ გარემოებას. მაგალითად, ჩვენ მიერ განხილულ შემთხვევაში, თუკი 3 წლის შემდეგ 1000 ლარად მოდის არა 1000 კილოგრამი, არამედ 1500 კილოგრამი შაქარი, B ვალდებულია, A-ს დაუბრუნოს უკან 1000 ლარი და არა 650 ლარი. თუ ვალის გადახდის მომენტში შემცირებულია ფულის მსყიდველობითუნარიანობა, მაშინ ამ რისკის მატარებელი ავტომატურად ხდება კრედიტორი და მასაც არა აქვს უფლება ეს გარემოება გამოიყენოს მოვალის საწინააღმდეგოდ.¹ ჩვენს მაგალითში, თუკი 3 წლის შემდეგ

¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, თბ., 2001, გვ. 349.

1000 კილოგრამ შაქრის შესაძენად საჭიროა არა 1000 ლარი, არამედ 2000 ლარი, მოვალე B-მ A-ს უნდა დაუბრუნოს 1000 ლარი და არა 2000 ლარი.

ფულის მსყიდველობითუნარიანობის შეცვლისაგან განსხვავდება ისეთი შემთხვევები, როდესაც ხდება ვალუტის შეცვლა, ანუ ძველი ფულადი ერთეული იცვლება ახალი ფულადი ერთეულით (მაგალითად, კუპონი შეიცვალა ლარით). ამ შემთხვევაში დღის წესრიგში დგება, თუ რა კურსით არის ვალდებული გადაიხადოს მოვალემ ვალი. ფულის ნიშნების შეცვლისას გადაცვლით ურთიერთობებს საფუძვლად უნდა დაედოს საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი ის კურსი, რომელიც ვალუტის შეცვლის დღეს არსებობდა ფულის ამ ერთეულებს შორის. მაგალითად, A-ს B-სთვის უნდა გადაეხადა ათი მილიონი კუპონი. ვალდებულების შესრულებამდე ერთი წლით ადრე კუპონი შეიცვალა ლარით. კუპონის ლარით შეცვლის დროს მოქმედებდა, ვთქვათ, შემდეგი კურსი: ასი ათასი კუპონი უდრის 10 ლარს. ასეთ შემთხვევაში A-მ B-ს უნდა გადაუხადოს 1000 ლარი ერთი მილიონი კუპონი უდრის 100 ლარს).

რაც შეეხება უცხოური ვალუტის მიმართ ლარის გადაცვლით კურსს, იგი განისაზღვრება საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ. თუკი ეროვნული ბანკი არ გამოიყენებს ამ უფლებამოსილებას, მაშინ კურსი განისაზღვრება ბაზარზე თავისუფალი მოთხოვნისა და მიწოდების საფუძველზე.¹

---

¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი. წიგნი III. თბ., 2001, გვ. 350.

**ფულადი ვალდებულებები განვითარებული
ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობაში**

ფულადია ისეთი ვალდებულება, რომლის ობიექტია მოვალის მიერ კრედიტორის სასარგებლოდ განსაზღვრული რაოდენობის ფულადი თანხის გადახდა. ასე გაიგება ფულადი ვალდებულება განვითარებული ქვეყნების კანონმდებლობაში, სასამართლო პრაქტიკასა და დოქტრინაში.

ფული – ეს არის სამოქალაქო-სამართლებრივი ურთიერთობის სპეციფიკური ობიექტი. ფული ხელს უწყობს საქონლის გაცვლას. ფულადი ნიშნები უნდა იყოს მაქსიმალურად ბრუნვაუნარიანი, ხოლო ის ფულადი ნიშნები, რომელთაც დაკარგული აქვთ ეს თვისება, წარმოადგენს მხოლოდ კოლექციონერების ინტერესის სფეროს. ვალდებულების საგნის სწორედ ეს სპეციფიკურობა განაპირობებს იმას, რომ ფულადი ვალდებულებები ყველა განვითარებული ქვეყნის კანონმდებლობაში, დოქტრინასა თუ სასამართლო პრაქტიკაში გამოყოფილია ცალკე და რეგულირდება სპეციალური ნორმებით, რომლებიც გამოიყენება მხოლოდ ასეთი სახის ვალდებულებების მიმართ. გარდა ამისა, ფულადი ვალდებულებების მიმართ შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს სამოქალაქო და სავაჭრო სამართლის ზოგიერთი სხვა ნორმაც. ასე, მაგალითად, ფულადი ვალდებულება, როგორც წესი, გვაროვნული ნიშნით განისაზღვრება. მაგრამ, თუკი ვალდებულების საგანს წარმოადგენს განსაზღვრული ნომრის მქონე ფულადი კუპონის გადაცემა, მაშინ სახეზეა ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთის გადაცემის ვალდებულება. ფულადი ნიშნები, რომლებიც სამოქალაქო ბრუნვაში გამოიყენება როგორც გადახდის საშუალება, წარმოადგენს გვაროვნული ნიშნით განსაზღვრულ მოხმარებად და შეცვლად ნივთებს.

ფულადი ვალდებულებები წარმოიშობა იმავე საფუძვლებიდან, რომლიდანაც წარმოიშობა სხვა ვალდებულებები, რასთანაც დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ, თუკი ნებისმიერი სხვა ვალდებულება მისი დარღვევის შედეგად შეიძლება ტრანსფორმირებულ იქნეს ფულად ვალდებულებად, ფულადი კომპენსაციის დაკისრების გზით, ფულადი ვალდებულება კი მოვალის მიერ ვადის გადაცილების შემთხვევაშიც

მინც რჩება ფულადად, რამეთუ ვადის გადაცილებებისათვის პროცენტის თუ სხვა დამატებითი ხარჯების გადახდევინება წარმოადგენს დამატებით ფულად ვალდებულებას.

ფულადი ვალდებულების შინაარსს წარმოადგენს მოვალის ვალდებულება, გადასცეს კრედიტორს საკუთრებაში განსაზღვრული ოდენობის ფულადი ნიშნები (თანხა), როდესაც ვალდებულებების მოცულობა ზუსტად არის განსაზღვრული მისი წარმოშობის მომენტიანათვის (მაგალითად, ასი ევრო, ზუთასი ამერიკული დოლარი), ანდა ვალდებულების წარმოშობის მომენტიანათვის ფულადი ვალდებულების ოდენობა არითმეტიკულად, მართალია, ზუსტად არ არის განსაზღვრული, მაგრამ აღნიშნულია მისი გამოთვლის საშუალება (მაგალითად, ნივთის მიტანის დღეს ბაზარზე არსებული ფასის მიხედვით). ანალოგიურ ვალდებულებას შეიცავს საქართველოს სამოქალაქო კოდექსიც. მაგალითად, 477-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, თუ ნასყიდობის ხელშეკრულებაში ფასი პირდაპირ არ არის მითითებული, მხარეები შეიძლება შეთანხმდნენ მისი განსაზღვრის საშუალებებზე.

თუკი ის ფულადი ერთეული, რომელშიც გამოხატულია ვალდებულება, მოქმედების მთელი დროის მანძილზე ინარჩუნებს თავის სტაბილურობასა და მსყიდველუნარიანობას, მაშინ რაიმე სირთულე მხარეთა მოვალეობების მოცულობის განსაზღვრისას არ წარმოიშობა. მაგრამ, თუკი ვალდებულების წარმოშობის მომენტიდან ვალდებულების შეწყვეტის მომენტამდე ფულის ერთეული, რომელშიც გამოხატულია ვალდებულება დეველვაციის შედეგად, იცვლის ოქროს შემცველობას, ანუ იცვლება ფულის კურსი, მაშინ წარმოიშობა პრობლემა, რომელსაც დიდი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა გააჩნია: იცვლება თუ არა ამ შემთხვევაში ფულადი ვალდებულების მოცულობაც, ანუ რა ოდენობის ფულადი ნიშნები უნდა იქნეს გადაცემული. შესაბამისად საკითხი ასე დგება: თუ გადახდის ვადის დადგომამდე გაიზარდა ან შემცირდა ფულის ერთეული (კურსი), მაშინ მოვალე რა კურსით არის ვალდებული გადაიხადოს: იმ კურსით რომელიც ვალდებულების წარმოშობის დროს არსებობდა თუ იმ კურსით, რომელიც ვალდებულების შეწყვეტის დღისათვის არსებობს?

განვითარებული ქვეყნების კანონმდებლობითა და სასამართლო პრაქტიკის მიერ ეს საკითხი ერთმნიშვნელოვნად და ცალსახად არის

გადაწყვეტილი. ფულის კურსის ცვლილებას სამართალი იგნორირებას უკეთებს და მის მიმართ იყენებს ნომინალიზმის პრინციპს. პირველად ეს პრინციპი დადგენილ იქნა ინგლისური სამართლით ჯერ კიდევ 1604 წელს Gilbert v Brett-ის საქმეზე: ვალი გადახდილი უნდა ყოფილიყო ინგლისში „current and lawful money of England“-ის ფულადი ერთეულით. გადახდის ვადის დადგომამდე დედოფალ ელისაბედის განკარგულებით გაუარესდა მონეტის მეტალის (ლითონის) შემცველობა. თუმცა სასამართლომ კრედიტორი დაავალდებულა მიეღო გაუარესებული მონეტები ნომინალის მიხედვით, ანუ იმ კურსით, რომელიც მათ ვალდებულების წარმოშობის მომენტისათვის ჰქონდათ. ამან საფუძველი დაუდო ინგლისის სასამართლოების მიერ სხვა შემთხვევებშიც ანალოგიური გადაწყვეტილებების მიღებას. ასე, მაგალითად, 1797 წლის „Bank Restriction Act“-ის გამო 40% გაუფასურებული ფულადი მონეტები კრედიტორის მიერ მიღებული უნდა ყოფილიყო იმ ნომინალით, რაც ვალდებულების წარმოშობის დროს იქნა დადგენილი. ინგლისურ სამართალში „ნომინალიზმის“ პრინციპის თანახმად, ფულის ერთეულის ოქროს შემცველობის შეცვლის მიუხედავად, მოვალე მაინც ვალდებულია გადაიხადოს იმ რაოდენობის ფულადი თანხა, რომელიც შეადგენს ვალის ნომინალურ ოდენობას. აღნიშნულ საქმეზე სასამართლომ მიიჩნია, რომ სამართლის თვალსაზრისით ფუნტი არის ყოველთვის ფუნტი, მიუხედავად მისი ღირებულებისა.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში ნომინალიზმის პრინციპი ასევე დადგინდა სასამართლო პრაქტიკით ძირითადად იმ საქმეებზე, რომლებიც დაკავშირებული იყო სამოქალაქო ომით (1861-1865 წწ.) გამოწვეულ ინფლაციასთან. უფრო მოგვიანებით, 1933 წელს, ნომინალიზმის პრინციპი განმტკიცებულ იქნა ამერიკის კონგრესის ორივე პალატის მიერ დამტკიცებულ ფედერალურ კანონში. ამ კანონის თანახმად, ყოველგვარი ფულადი ვალდებულების შესრულება უნდა მოხდეს – დოლარი ტოლია დოლარის პრინციპის მიხედვით, მიუხედავად მისი კურსის გაუფასურებისა. 1977 წლის 28 ოქტომბრის აქტით ერთობლივი რეზოლუცია გაუქმებულ იქნა, თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ აშშ-ში უარი თქვენს ფულადი ვალდებულებების ნომინალიზმის კონცეფციაზე, რამეთუ მოქმედებს ის წესები, რომლებიც დადგენილია ადრე გამოტანილი სასამართლო გადაწყვეტილებებით.

საფრანგეთში ნომინალიზმის პრინციპი პირველად დადგინდა სესხის ხელშეკრულებასთან მიმართებაში. თუმცა მოგვიანებით სასამართლო პრაქტიკამ ეს პრინციპი გაავრცელა სხვა გარიგებების მიმართაც, მისცა რა აღნიშნულ ნორმას უნივერსალური ხასიათი.¹

გერმანიის სამოქალაქო სჯულდება და შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონი არ შეიცავს პირდაპირ მითითებებს ეროვნულ ვალუტაში გამოხატული ფულადი ვალდებულებების ნომინალიზმის პრინციპთან მიმართებაში, რაც იმის საფუძველი გახდა, რომ გერმანიის სასამართლოებმა უარი თქვეს მის გამოყენებაზე XX საუკუნის ოციან წლებში.

ჰოლანდიის უახლესი კანონმდებლობა, სახელდობრ კი, სამოქალაქო კოდექსის მე-ნ წიგნის III-ე მუხლი ითვალისწინებს, რომ ფულადი ვალდებულება უნდა შესრულდეს მისი ნომინალური ღირებულებით, თუკი კანონით, ხელშეკრულებით ან ჩვეულებით არ არის დადგენილი, რომ მოვალემ გადახდა განახორციელოს სხვა საშუალებით.²

გამორიცხული არ არის ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ფულადი ვალდებულებები გამოხატულია არა ეროვნულ, არამედ უცხოურ ვალუტაში, ხოლო გადახდა კი უნდა მოხდეს ეროვნულ ვალუტაში. ასეთ შემთხვევებში საჭიროა ერთმანეთისაგან განვასხვაოთ ვალის ვალუტა (Schuld wahrung) და გადახდის ვალუტა (Zahlungswahrung). ვალის ვალუტა ის ფულადი ერთეულია, რომელშიც გამოხატულია მისი ეკონომიკური ღირებულება (ანუ გამოითვლება ფულადი ვალდებულების თანხა), ხოლო გადახდის ვალუტა ის ფულადი ნიშნებია, რომელთა გადახდითაც წყდება ფულადი ვალდებულება (ანუ გადახდის ვალუტა ითვლება ვალდებულების შესრულების საშუალებად).

იმასთან დაკავშირებით, რომ შემოღებულ იქნა ერთიანი ვალუტის ერთეული – ევრო, იმ ქვეყნებს შორის, რომლებიც შეუერთდნენ ახალ სავალუტო სისტემას, სავაჭრო ურთიერთობებში ვალის ვალუტისა და გადახდის ვალუტის განსაზღვრის პრობლემამ დაკარგა თავისი პრაქტიკული აზრი, რადგან ასეთ ვალდებულებებში ვალის ვალუტა და გადახდის ვალუტა ერთმანეთს ემთხვევა.

ამასთან, ჯერ კიდევ მრავალ ქვეყანას გააჩნია განსხვავებული ფულადი სისტემები, რომელთა ფულადი ერთეულების სახელწოდებაც

¹ Французский гражданский Кодекс. пер. с французского, СПб., 2004.

² Гражданский кодекс Голландии. Науч. ред. Лауров Д. Г., СПб., 2005.

ერთმანეთს არ ემთხვევა, ამიტომაც დევალვაციის ან რევალვაციის შემთხვევაში მნიშვნელოვანია იმის განსაზღვრა, თუ რომელი ქვეყნის ვალუტა წარმოადგენს ვალის ვალუტას და რომელი ქვეყნის კი — გადახდის ვალუტას, რამეთუ ნომინალიზმის პრინციპი გამოიყენება სწორედ ვალის ვალუტის მიმართ, ხოლო გადახდის ვალუტის ღირებულების შეცვლა კი არანაირ გავლენას არ ახდენს ვალდებულების ეკონომიკურ შინაარსზე. თუკი ფულადი ვალდებულების მოცულობა განსაზღვრულია უცხოურ ვალუტაში, მოვალეს უფლება აქვს გადაიხადოს იმ ქვეყნის ვალუტით, სადაც ხდება გადახდა (გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 244-ე პარაგრაფის 1-ლი ნაწილი; შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის 84-ე მუხლი, ინგლისისა და აშშ-ის სასამართლო პრაქტიკა), გადახდის დღისათვის არსებული კურსის მიხედვით, თუ სხვა რამ არ არის დადგენილი.

როგორც ეროვნულ, ისე უცხოურ ვალუტაში გამოხატულ ფულად ვალდებულებებში, ფული ასრულებს გადახდის საშუალების ფუნქციას. საერთაშორისო სავაჭრო და საბანკო პრაქტიკაში ვალუტა ზოგჯერ განიხილება არა გადახდის საშუალება, არამედ, როგორც ნივთი (საქონელი) განსაზღვრული გეოგრაფული ნიშნით, რომლის შექნაც შეიძლება, ასეთი ურთიერთობების საფუძველს წარმოადგენს ვალუტის გადაცვლითი გარიგებები. ამიტომაც საჭიროა ერთმანეთისგან ფულადი ვალდებულებებისა და ვალუტის გადაცვლითი გარიგებების განსხვავება, რამეთუ ფულადი ვალდებულებებისაგან განსხვავებით, ვალუტის გაცვლითი გარიგებების მიმართ ნომინალიზმის პრინციპი არ გამოიყენება. ეს დებულება ასახულია საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წესდების XXV მუხლის მე-8 ნაწილში, რომლის შესაბამისად, ვალუტების გადაცვლითი გარიგებების დროს გაცვლითი კურსი უნდა იყოს ისეთი, რომ გარიგების მხარემ მიიღოს იგივე ღირებულება.

განვითარებული ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობამ და სასამართლო პრაქტიკამ, ასევე სამართლებრივმა დოქტრინამ, ნომინალიზმის პრინციპის არსებობის 300 წელზე მეტი ხნის ისტორიის მანძილზე შექმნეს მეტად მოქნილი სამართლებრივი კონსტრუქცია, რომლებიც ხელშეკრულების მხარეებს აძლევს შესაძლებლობას ზოგიერთ შემთხვევაში გადაუხვიონ ნომინალიზმის პრინციპს და სასამართლოებს აძლევს შესაძლებლობას თანამიმდევრობით განახორციელონ ცხოვრე-

ბაში აღნიშნული პრინციპი იმ გზით, რომ კრედიტორებს დააკისრონ მტკიცების ტვირთი ვალუტის გაუფასურების შემთხვევაში, ხოლო შრომითი ხელშეკრულებების მიმართ კი – მუშა-მოსამსახურეებს, იცავენ რა ფულადი ნიშნების არა მსყიდველუნარიანობას, არამედ გადახდისუნარიანობას და ამით ხელს უწყობენ მთავრობების მიერ განხორციელებულ დევალვაციურ პოლიტიკას.

საფრანგეთში, გერმანიასა და შვეიცარიაში ნომინალიზმის დადგენილი ნორმები, სასამართლოს პრაქტიკის მიერ გამოიყენება როგორც დისპოზიციური ნორმები. ინგლისისა და აშშ-ის სასამართლო პრაქტიკით აღიარებულია, რომ ნომინალიზმის პრინციპი წარმოადგენს ხელშეკრულებით ნაგულისხმებ პირობას და სხვაგვარი დათქმების არარსებობისას ყოველთვის გამოიყენება სადავო სამართლებრივი ურთიერთობების მიმართ.

განვითარებული ქვეყნების სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ სასამართლოები განუხრელად და თანამიმდევრულად მკაცრად იცავენ ნომინალიზმის პრინციპს ფულად ვალდებულებებთან მიმართებაში. ეს აიხსნება იმით, რომ ფულის მსყიდველობითუნარიანობის რყევა შედარებით არცთუ დიდი მოცულობისაა. ნომინალიზმის პრინციპის გამოყენება ხელს უწყობს სამოქალაქო და სავაჭრო ურთიერთობების სტაბილურობას, რაც იმაშიც გამოიხატება, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილენი ღებულობენ რა გადასახდელად გაუფასურებულ ვალუტას ნომინალის ოდენობით, თავიანთ ზარალს ინაზღაურებენ იმით, რომ სხვა გარიგებებით შეძენილი საქონლისათვის იხდიან ასეთივე გაუფასურებულ ფულის ერთეულს.

ამასთან, ისტორიული გამოცდილება ცხაყოფს, რომ სავალუტო სისტემების მნიშვნელოვანი რყევებისას, რასაც თან სდევს ფულის მსყიდველუნარიანობის მნიშვნელოვანი შემცირება დევალვაციის გამო, ნომინალიზმის პრინციპი არ გამოიყენება. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს გერმანიაში განხორციელებული რევალორიზაცია, როდესაც 1923 წელს განხორციელებული რეფორმით მოხდა კატასტროფულად გაუარესებული მარკის სტაბილურობის მიღწევა: 1000 მილიარდი მარკა გაუთანაბრდა 1 ოქროს მარკას. ასეთ შემთხვევებში ძალზე მიუღებელი გახდა გრძელვადიანი ვალდებულებითი ურთიერთობების მიმართ მხარეთა ინტერესები, ამიტომაც სასამართლოებმა უარი თქვეს ნომინალიზმის პრინციპის გამოყენებაზე და მოახდინეს საერთო პრინცი-

იპების დადგენის გარეშე ფულადი ვალების გადაფასება. ვალების გადაფასება ხდებოდა ყოველი კონკრეტული შემთხვევის მიმართ ცალ-ცალკე; თუმცა კი ვალების გადაფასების შესახებ არც ერთი გადაწყვეტილება არ იქნა მიღებული მუშა-მოსამსახურეთა ხელფასებთან მიმართებაში. შესაბამისად უმძიმესი ინფლაციის ტვირთი მუშა-მოსამსახურეებს დააწვათ მხრებზე.¹

ინგლისში Gilbert v. Brett-ის საქმეზე გადაწყვეტილების გამოტანის შემდეგ სასამართლოებს არასდროს ეჭვქვეშ არ დაუყენებიათ ნომინალიზმის პრინციპის გამოყენება. მაგრამ 1967 წელს ფუნტი სტერლინგის დეველვაციის შემდეგ The Teh Hu-ს საქმეზე სააპელაციო სასამართლოს მიერ გამოტანილ იქნა ნომინალიზმის პრინციპის გამოყენების შესახებ გადაწყვეტილება. თუმცა ამ საქმემ არ შექმნა მნიშვნელოვანი პრეცედენტი, რამეთუ ქვეყნის ფულად სისტემაში მიმდინარე რყევები არ იყო იმ სიდიდის, რომ სამართლებრივი რეგულირების საშუალებების შეცვლა გამოეწვია. ვალუტის კურსის შედარებითი სტაბილურობის აღდგენის შემდეგ სასამართლო პრაქტიკა დაბრუნდა აღრინდელ ჩარჩოებში და მკაცრად იცავს ფულადი ვალდებულებების ნომინალიზმის კონცეფციას.²

ნომინალიზმის პრინციპის დამდგენი ნორმების დისპოზიციური ხასიათი შესაძლებლობას აძლევს მხარეებს ზოგიერთ შემთხვევებში გამოიყენონ სამოქალაქო და სავაჭრო ბრუნვის მიერ შემუშავებული სამართლებრივი დაცვის საშუალებები, რომლებიც მიმართულია ვალუტის გაუფასურებისგან დასაცავად. იმისდა მიხედვით, ხელშეკრულებით წინასწარ იყო თუ არა გათვალისწინებული, სამართლებრივი დაცვის საშუალებები იყოფა ორ ჯგუფად: 1) სასამართლოს მიერ გამოიყენება მხარეთა წინასწარი შეთანხმების გამო (დამცავი დათქმები, ანგარიშსწორების ერთეულის ხელოვნური შეცვლა); 2) სასამართლოების მიერ გამოიყენება მხარეთა წინასწარი შეთანხმების გარეშე (ვადის გადაცილების დროს ვალუტის გაუფასურების შედეგად წარმოშობილი ზიანის ანაზღაურება და ა.შ.).

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ ნომინალიზმის პრინციპი შეიძლება ჩაითვალოს სამოქალაქო ბრუნვაში სავაჭრო წესრიგის გამოხატ-

¹ Луиц Л. А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве, М., 2004,

² Гражданское законодательство Великобритании, СПб., 2005.

ულეზად. თუკი მხარეები ითვალისწინებენ ფულის კურსის (მსყიდველობითუნარიანობის) შესაძლო ცვლილებებს, მათ შეუძლიათ ამ ცვლილებათა უარყოფითი შედეგებისაგან თავი დაიზღვიონ სხვადასხვა დათქმებით. თუ ამას არ ექნება ადგილი, ნომინალიზმი სამართლის ობიექტური ნებით სავარაუდო პირობა იქნება და, შესაბამისად, მხარეები თავიანთ თავზე აიღებენ მისგან მოსალოდნელი უარყოფითი შედეგების რისკსაც. ვალის გადახდის მომენტში, თუ გაზრდილია ფულის მსყიდველობითი უნარი, ეს კრედიტორის სასარგებლოდ მეტყველებს და მოვალეს არავითარი უფლება არა აქვს ვალის დაბრუნებისას თავის სასარგებლოდ დაეყრდნოს ამ გარემოებას. თუ ვალდებულების შესრულების მომენტში შემცირებულია ფულის მსყიდველობითი უნარი, მაშინ ამ რისკის მატარებელი ავტომატურად ხდება კრედიტორი და მასაც არა აქვს უფლება ეს გარემოება გამოიყენოს მოვალის საწინააღმდეგოდ. ნომინალიზმის პრინციპი ხშირად მძიმე მდგომარეობაში აყენებს კრედიტორს და ერთგვარ შეღავათებს უქმნის მოვალეს.

თავის დროზე განვითარებული ქვეყნების კანონმდებლობაში ფართო გამოყენება პოვა ე.წ. „ოქროს დათქმამ“, რომლის მასტაბილიზებელი ზემოქმედება იმაში გამოიხატებოდა, რომ ფულადი ვალდებულების მოცულობა გამოიხატებოდა ან განსაზღვრული წონისა და სინჯის ოქროს მონეტებში, ანდა ქაღალდის ფულად კუპიურებში, მაგრამ განსაზღვრული რაოდენობის ოქროს ეკვივალენტურად. „ოქროს დათქმის“ ყველა მრავალრიცხოვანი შემთხვევა შეიძლება დაიყოს ორ სახედ: 1) დებულება, რომლითაც განსაზღვრული ფულადი მონეტა წარმოადგენს „გადახდის ვალუტას“ (clause monnaie or); 2) დებულება, რომლითაც განსაზღვრული ოქროს მონეტა ანდა განსაზღვრული ოდენობის ოქრო წარმოადგენს „ვალის ვალუტას“, ანუ ვალის გამოთვლის ერთეულს. ასეთ შემთხვევაში გადასახდელი ფულადი ნიშნების (კუპიურების) ოდენობა ვალდებულების შესრულების მომენტში უნდა განისაზღვროს ამ მომენტისათვის განსაზღვრული რაოდენობის ოქროს ღირებულებით. მოძღვრება „ოქროს დათქმის“ შესახებ შეიძლება დაყვანილ იქნეს შემდეგ საკითხებად: 1) როდის ითვლება ოქროს დათქმა არსებულად და რა ფორმით უნდა იყოს იგი გამოხატული; 2) ოქროს დათქმის განმარტება, ანუ მისი კვალიფიკაცია, როგორც ოქროს მონეტით გადახდის შესახებ პირობა თუ როგორც გადახდის გამოთვლა

ოქროს მონეტით ან ოქროს გარკვეული რაოდენობით; 3) ოქროს დათქმის მოქმედების საკითხი სხვადასხვა ქვეყნის კანონმდებლობაში.

ფულად ვალდებულებაში „ოქროს დათქმის“ პრინციპის არსებობის საკითხი რთულდება მისი გამოხატვის ფორმების მრავალრიცხოვნობის გამო. კონტინენტურ ევროპაში ყველაზე გავრცელებული იყო ისეთი გამონათქვამები, როგორცაა „500 ოქროს ფრანკი“, „ოქროთი გადასახდელი 500 ფრანკი“ და ა.შ. მსგავს შემთხვევებში პრაქტიკა ჩვეულებრივ აღიარებდა ოქროს დათქმის არსებობას, მაგალითად, ჰააგის საერთაშორისო მუდმივმოქმედი ტრიბუნალის მიერ საფრანგეთში განთავსებული ბრაზილიური და სერბიული სესხების შესახებ 1929 წლის 12 ივლისის გადაწყვეტილებები.

გერმანული სასამართლო პრაქტიკა გერმანელი კრედიტორების ინტერესების დასაცავად საგარეო ვაჭრობის გარიგებების მიმართ აღიარებდა ოქროს დათქმის პრინციპს, გამოძღინარე კეთილსინდისიერების პოზიციებიდან.

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ დიდი მნიშვნელობა შეიძინა ფულად ვალდებულებებთან მიმართებაში ოქროს დათქმის შესახებ საკითხის კვალიფიკაციამ (როგორც ვალის ვალუტა თუ როგორც გადახდის ვალუტა). პირველი მსოფლიო ომის დაწყების შემდეგ ოქროს მონეტები ბრუნვიდან გაქრა. ყველა ქვეყანაში სავალუტო ურთიერთობების მოწესიგება დავალებული ჰქონდა მათ ცენტრალურ ბანკს და მოქმედებდა პრინციპი, რომ ოქრო შეიძლება მიყიდულიყო მხოლოდ ამ ბანკისათვის ან ოქრო შეიძლება შესყიდულიყო მხოლოდ ამ ბანკისაგან. ყველაფერმა ამან გამოიწვია ოქროთი გადახდის ფაქტობრივი და სამართლებრივი შეუძლებლობა. ოქროს მონეტებით გადახდის დათქმის შესრულება შეუძლებელი გახდა. აქედან გამოძღინარე, სასამართლო პრაქტიკა მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ, თუკი არაეფექტურია ოქროთი გადახდა, მაშინ გადახდა უნდა მოხდეს ბრუნვაში არსებული ქალაქის ფულადი ნიშნებით ოქროს მონეტების ღირებულების ოდენობით. ოქროს დათქმის ასეთი განმარტება მოგვიანებით აღიარებულ იქნა ყველა განვითარებული ქვეყნის სასამართლო პრაქტიკით. განვითარებული ქვეყნების სასამართლო პრაქტიკის შესწავლა ცხადყოფს ოქროს დათქმასთან მიმართებაში, რომ შიდასახელმწიფოებრივი სამართლით მოწესრიგებული სამოქალაქო-სამართლებრივი ვალდებულე-

ბების მიმართ, ოქროს დათქმა არ წარმოადგენს ვალის ვალუტის გაუფასურებისაგან კრედიტორის ინტერესების დაცვის საიმედო საშუალებას. ის ძირითადად გამოიყენებოდა სახელმწიფოთაშორისი ვალდებულებების მოსაწესრიგებლად.

XX საუკუნის დასაწყისში ოქროს მონეტების ბრუნვიდან ამოღებამ, ასევე 70-იან წლებში სავალუტო-საფინანსო კრიზისის გაღრმავებამ, ოქროზე ფიქსირებული ფასების გაუქმებამ და მონეტარულ ლითონზე საბაზრო ფასების მკვეთრმა რყევამ განაპირობა ის, რომ ოქროს დათქმამ, როგორც დაცვის საშუალებამ, თავისი მნიშვნელობა დაკარგა.

ოქროს დათქმასთან ერთად სავაჭრო და სამოქალაქო ბრუნვის მიერ შემუშავებულ იქნა დათქმების ახალი სახე – სავალუტო დათქმა. სავალუტო დათქმა – ეს არის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობა, რომელიც მიუთითებს, თუ რომელი ვალუტა არის ვალის ვალუტა, რომელი ვალუტაა გადახდის ვალუტა და როგორი უნდა იყოს აღნიშნული ვალუტების კურსის თანაფარდობა გადახდის განხორციელების მომენტისათვის. პერიოდულად მიმდინარე სავალუტო-ფინანსური კრიზისების გამო არც ერთი ვალუტა არ წარმოადგენს ფულადი ვალდებულებების ღირებულების დაცვის მყარ გარანტირებულ საშუალებას და ამიტომაც მხოლოდ ვალუტის დათქმების გამოყენება არ იძლევა სასურველ შედეგს.

XX საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისიდან სახელშეკრულებო ურთიერთობებში გავრცელება პოვა საინდექსო დათქმებმა, რომელიც, როგორც წესი. გამოიყენებოდა გრძელვადიან ვალდებულებით ურთიერთობებში ვალუტის ინფლაციისგან დაცვის საშუალებებად. საინდექსო დათქმით გათვალისწინებულია, რომ მოვალის მთავარი ვალდებულება იცვლება ვალდებულების არსებობის განმავლობაში ხელშეკრულებაში აღნიშნული ინდექსის შესაბამისად. საინდექსო დათქმებმა დიდი გამოყენება პოვეს შრომით ხელშეკრულებებში, რომლებშიც დაფიქსირებული იყო ე.წ. „სიცოცხლის ღირებულების“ ინდექსები („საარსებო მინიმუმი“). მათ პროპორციულ შეცვლას შესაბამისად უნდა მოჰყოლოდა ხელფასის შეცვლაც.

კონტინენტური სამართლის სისტემის ქვეყნებში ფართო გამოყენება პოვა გადასახდელი თანხის ოდენობის გამოთვლამ საქონლის ფასების ინდექსის მიხედვით. ის გამოიყენებოდა ძირითადად ისეთი ხელშეკ-

რულებების მიმართ, რომელიც იღებოდა ელექტროენერჯის, გაზით მომარაგებისა და კომუნალური მომსახურების გაწევის სფეროში. ეს მეთოდი არ გამოიყენებოდა ჩეკებისა და თამასუქების მიმართ.

საინდექსო დათქმების საკითხი სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებულად არის მოწესრიგებული. საფრანგეთში 30-იანი წლების დასაწყისში საინდექსო დათქმები ჩაითვალა ნამდვილად, მაგრამ შემდგომში სასამართლოების მიერ ხდებოდა საწინააღმდეგო შინაარსის მქონე გადაწყვეტილებების გამოტანა და შესაბამისად საკანონმდებლო წესით აკრძალა საინდექსო დათქმების გამოყენება ფულადი ვალდებულების ღირებულების სტაბილიზების მიზნით, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა გამოსათვლელ ინდექსსა და ხელშეკრულების საგანს შორის არსებობს პირდაპირი კავშირი. ეს აკრძალვა არ ვრცელდებოდა შრომითი ხელშეკრულებების მიმართ.¹

1947-1948 წლებში გერმანიაში საინდექსო დათქმები სპეციალური ნორმებით ბათილად იქნა ცნობილი, მაგრამ შემდგომში სასამართლოების მიერ ეს ნორმები შეზღუდულად იქნა განმარტებული, რის შედეგადაც საინდექსო დათქმები გამოიყენება ურთიერთობათა ფართო წრის მიმართ.²

სხვა ქვეყნებში, თუკი ამის შესახებ არ იყო პირდაპირი აკრძალვა, საინდექსო დათქმები გამოიყენებოდა როგორც ღირებულების საშუალება. ინგლისსა და ამერიკაში საინდექსო დათქმების ნამდვილობა პირდაპირ იყო აღიარებული სასამართლო პრაქტიკის მიერ.

ვალუტის გაუფასურებისაგან დასაცავად, გარდა დათქმებისა, მხარეებს შეეძლოთ გაეთვალისწინებინათ ხელშეკრულებაში ვალის ვალუტის სახით ანგარიშსწორების ხელოვნური ერთეულის გამოყენების პირობა. ამ ერთეულებში ხდებოდა ვალდებულების მოცულობის გამოთვლა, ხოლო გადახდის ვადის დადგომისას ვალდებულების შესრულება ხორციელდებოდა ხელშეკრულებით გათვალისწინებული რომელიმე ვალუტით. ანგარიშსწორების ხელოვნური ერთეულის გამოყენების იდეა ცნობილი იყო ჯერ კიდევ XIV საუკუნეში, როდესაც იტალიელი ვაჭრები თამასუქებს (ტრატას) გამოწერდნენ ხოლმე ერთეულებში, რომელიც სიმბოლოურად გამოხატავდა განსაზღვრული რაოდენობის ოქროს. ოქროს

¹ Л. А. Лушц. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве, М., 2004.
² Гражданское и торговое право зарубежных стран. М., 2004.

ბაზრის სტაბილურობისას ფართოდ იყო გავრცელებული ოქროზე დაფუძნებული ერთეულები, როგორც იყო ჰუანკარეს ფრანკი და ეერმინალის ფრანკი. XX საუკუნის 50-იან წლებში გამოჩნდა ახალი ტიპის ხელოვნური ერთეულები, რომელთა ღირებულებაც არ იყო დაკავშირებული ოქროსთან. ეს ე.წ. რთული ერთეულები, რომელთა შემადგენლობაშიც შედის რამდენიმე სხვადასხვა ვალუტა სხვადასხვა პროპორციით, ქმნის ე.წ. კალათას. საერთო ბაზრის მქონე ქვეყნებს შორის გამოიყენებოდა ეროვნული ვალუტის ერთეული, რომელიც დაფუძნებული იყო ევროპის ეკონომიკური საბჭოს წევრი სახელმწიფოების ვალუტაზე და ერქვა ეკიუ (დღესდღეობით – ევრო). საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ფარგლებში გავრცელებულია ისეთი რთული ერთეული, როგორიცაა სდპ, რომლის კალათაც თავდაპირველად შედგებოდა 16 ვალუტისაგან, ხოლო 1981 წლიდან მათი რაოდენობა ხუთამდის შემცირდა.¹

ფულადი ვალდებულების წარმოშობის მომენტიდან მისი შესრულების მომენტამდე ვალის ვალუტის გაუფასურების შედეგად წარმოშობილი ზიანი, ნომინალიზმის პრინციპის თანახმად, ანაზღაურებას არ ექვემდებარება. ფულადი ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცილებით წარმოშობილი ზიანის ანაზღაურების საკითხი მჭიდროდაა დაკავშირებული პროცენტების დარიცხვის ნორმებთან.

ფულად ვალდებულებას შეიძლება დაერიცხოს პროცენტები, რომელთა ოდენობაც ღვინდება ხელშეკრულებით (სახელშეკრულებო პროცენტი) ანდა კანონით (კანონისმიერი პროცენტი). გერმანიაში ეს არის სამოქალაქო გარიგებების მიმართ წლიური 4%, ხოლო სავაჭრო გარიგებების მიმართ კი – 5% (გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 246-ე და 252-ე პარაგრაფები). განვითარებული ქვეყნების კანონმდებლობაში დიდი ყურადღება ეთმობა ისეთ საკითხს, როგორიცაა ფულადი ვალდებულებების მიმართ მოვალის მიერ ვადის გადაცილება. შეუძლია თუ არა კრედიტორს მოითხოვოს ასეთი გადაცილების შემთხვევაში გადაცილების მომენტიდან ვალის ვალუტის გაუფასურებით მიყენებული ზიანის ანაზღაურება? ამ საკითხების გადაწყვეტა დამოკიდებულია იმაზე, ფულადი ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცილებისას დასაშვებია თუ არა პროცენტების (კანონისმიერი ან სახელშეკრულებო) ზევით ზიანის

¹ Гражданское и торговое право зарубежных государств, том I, М., 2004.

ანაზღაურება, თუ ასანაზღაურებელი ზიანის მოცულობა შემოიფარგლება მხოლოდ პროცენტების დარიცხვით. ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად, პირველ რიგში, უნდა დადგინდეს „პროცენტებისა“ და „ზიანის ანაზღაურების“ ცნებების თანაფარდობა. პროცენტი არის პერიოდული საზღაური კაპიტალის სარგებლობისათვის, რომლის სიდიდეც განისაზღვრება ამ კაპიტალში არსებული წილით, პროცენტის გადახდის ვალდებულება დგინდება კაპიტალის დაბრუნების ვალდებულებასთან ერთად და ამიტომაც, ის ვინც იხდის პროცენტებს, ამით არ ფარავს კაპიტალის გადახდის ვალდებულებას. პროცენტების გადახდის მოვალეობა წარმოიშობა კანონიდან ან ხელშეკრულებიდან. მოვალემ პროცენტი უნდა გადაიხადოს იმისდა მიუხედავად, მიიღო თუ არა კაპიტალით სარგებლობიდან რეალური მოგება. ამგვარად, პროცენტების გადახდის ვალდებულება შეიძლება წარმოიშვას ისეთი საფუძვლებიდან, რომელიც საერთოდაც არ წარმოშობს ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებას, მაგრამ ის საფუძვლები, რომლებიც ფულადი ვალდებულებების მიმართ ადგენენ ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებას, წარმოშობს ასევე პროცენტის გადახდის მოვალეობასაც (საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1153-ე მუხლი, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 288-ე პარაგრაფი). შესაბამისად, კონტინენტური სამართლის სისტემის ქვეყნების სასამართლო პრაქტიკა, განსხვავებით საერთო სამართლის ქვეყნების სასამართლო პრაქტიკისაგან, მოვალის მიერ ფულადი ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცილებისათვის დაკისრებულ პროცენტებს არ მიიჩნევენ ზიანის ანაზღაურების ფორმად, რამეთუ კრედიტორს ასეთ შემთხვევაში პროცენტის მოთხოვნის უფლება ყოველთვის გააჩნია, მიუხედავად იმისა, მიადგა თუ არა მას რეალურად ზიანი. მაშასადამე, პროცენტის გადახდის ვალდებულება ყოველთვის რჩება სხვისი კაპიტალით სარგებლობისათვის გადასახდელ გასამრჯელოდ. თუმცა კი ამით არ წყდება ისეთი საკითხი, როგორიცაა მოვალის მიერ ფულადი ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცილებისას პროცენტი გადაიხდებინება ზიანის სანაცვლოდ, თუ პროცენტი ითვლება ზიანის ანაზღაურების საერთო ანგარიშში. განვითარებული ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობა ამ საკითხს არაერთგვაროვნად აწესრიგებს. ასე, მაგალითად, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდებისა და შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის მიხედვით, პროცენტები ითვლება ზიანის ანაზღაურების საერ-

თო ანგარიშში, ხოლო ფრანგული და ინგლისურ-ამერიკული სამართლის მიხედვით პროცენტის გადახდა ზდება ზიანის ანაზღაურების სანაცვლოდ.

გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 288-ე პარაგრაფისა და შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის 106-ე მუხლის თანახმად, მოვალის მიერ ფულადი ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცილების შემთხვევაში, კრედიტორს ყოველგვარი დამატებითი მტკიცებულებების წარმოდგენის გარეშე შეუძლია მოითხოვოს პროცენტების გადახდა, ხოლო ის ზიანი, რომელიც ვერ იფარება გადახდილი პროცენტებით, შეიძლება ანაზღაურებულ იქნეს საერთო საფუძვლებით, რომელიც დადგენილია ზოგადად მოვალის მიერ ვადის გადაცილებისათვის.

საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1153-ე მუხლის თანახმად, „განსაზღვრული ოდენობის ფულადი თანხის გადახდის ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცილებიდან წარმოშობილი ზიანი შეიძლება ანაზღაურებული იყოს მხოლოდ კანონით დადგენილი პროცენტების გადახდით.“ ეს წესი არ მოქმედებს სავაჭრო და დავალების (მინდობილობის) ურთიერთობების მიმართ. რაც შეეხება სავაჭრო ურთიერთობებს, აქ პროცენტის ოდენობა შეიძლება განისაზღვროს მხარეთა შეთანხმებით. იმავე მუხლის მეოთხე აბზაცში აღნიშნულია: „თუკი კრედიტორს მოვალის მიერ შესრულების ვადის განზრახ გადაცილების გამო მიადგა ზიანი, რომელიც არ არის დამოკიდებული ამ გადაცილებაზე, მაშინ კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს როგორც პროცენტის გადახდევინება, ისე მიყენებული ზიანის ანაზღაურება საერთო საფუძვლებით.“¹ ამგვარად, მოვალის მიერ შესრულების ვადის გაუფრთხილებლობით გადაცილებისას კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს პროცენტის გადახდა და არ შეუძლია ამის ზევით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნაც, კერძოდ, არ შეუძლია მოითხოვოს ვალის ვალუტის გაუფასურებიდან წარმოშობილი ზიანი. ფრანგული სამოქალაქო კოდექსის ეს დებულება, ფულადი ვალდებულებების ნომინალურ ხასიათის საკითხთან დაკავშირებით, წარმოადგენს „ფულის ნომინალური ღირებულების“ დოქტრინის გადმონაშთს (valor impositus): ამ დოქტრინის მიხედვით „ფულის გაუფასურების ყველა შედეგი

¹ Французский гражданский кодекс. пер. с французского, СПб., 2004.

შეიძლება გამოსწორებულ იქნეს მხოლოდ კანონმდებლის და არა მოსამართლის მიერ“.

აღნიშნული პრინციპის უცხოურ ვალუტაში გამოხატული ვალდებულებების მიმართ გამოყენების შესახებ ფრანგულ სასამართლო პრაქტიკაში არ არის შემუშავებული რაიმე მყარი მიმართულება. პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სასამართლო პრაქტიკა, მართალია, პირდაპირ არ უშვებს ზიანის ანაზღაურებას, მაგრამ არაპირდაპირ ასეთი ანაზღაურება მაინც ხდება ვალის ვალუტის ადგილობრივ ვალუტაზე გადაცვლით გადაცვლის დღისათვის არსებული კურსით, ანდა უფრო მოგვიანებით არსებული კურსით, იმისდა მიხედვით, თუ კრედიტორის ინტერესების დაკმაყოფილება როდის შეიძლება მოხდეს უფრო სრულად.

ინგლისურ-ამერიკელი სასამართლო პრაქტიკაც მთლიანად იზიარებს ფრანგული სასამართლო პრაქტიკის შეხედულებებს ფულადი ვალდებულებების შესრულების ვადის გადაცილების სამართლებრივი შედეგების მიმართ და მიუთითებს, რომ ფულის გადაუხდელობისათვის ზიანის ანაზღაურება შეიძლება მოხდეს მხოლოდ პროცენტების გადახდით.¹

საფრანგეთში სპეციალური კანონმდებლობით დადგენილია სამოქალაქო გარიგებების მიმართ 4%, სავაჭრო გარიგებების მიმართ – 5%. შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონის მე-3 მუხლის თანახმად, პროცენტი განისაზღვრება სესხის სახისა და ადგილის მიხედვით, ინგლისური და აშშ-ს სამართლისათვის უცხოა კანონით დადგენილი პროცენტების ცნება. გადასახდელი პროცენტების ოდენობა განისაზღვრება სასამართლოს მიერ.

განვითარებული ქვეყნების კანონმდებლობით მოქალაქეებს შორის ურთიერთობებში აკრძალული და დაუშვებელია პროცენტის პროცენტის გადახდევინება. მაგრამ ბანკებსა და სხვა საკრედიტო დაწესებულებებზე ეს აკრძალვა არ მოქმედებს.

ფულადი ვალდებულებების შესრულების ვადის გადაცილების შემთხვევაში ხდება ზემოთ აღნიშნული ოდენობით პროცენტების გადახდევინება, რომელიც ითვლება ზიანის ანაზღაურების ანგარიშში. კრედ-

---

¹ Луиц Л. А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве, СПб., 2004, ст. 198.

იტორს უფლება აქვს მოითხოვოს ვადის გადაცილებით გამოწვეული იმ ზიანის ანაზღაურებაც, რომელიც ვერ დაიფარა პროცენტით.

1929 წლის ეკონომიკური კრიზისის შედეგად განსახილველმა ქვეყნებმა, თავიანთი ფულადი სისტემების დაცვის მიზნით, შეძილეს სავალუტო შეზღუდვები, რომელიც არსებითად წარმოადგენდა იმ ღონისძიებათა ერთობლიობას, რაც ხორციელდებოდა საკანონმდებლო ან ადმინისტრაციული წესით და მიმართული იყო ქვეყნის საგადაამხდლო ბალანსის გაწონასწორებისაკენ, ვალუტის სტაბილური კურსის შენარჩუნებისაკენ. სავალუტო შეზღუდვების შემოღებით დადგენილ იქნა საზღვარგარეთ გადახდების წარმოების წესი, ანდა საზღვარგარეთ გადახდები საერთოდ აიკრძალა, ხოლო უცხოელი კრედიტორების კუთვნილი თანხები ირიცხებოდა ბლოკირებულ ანგარიშებზე, საიდანაც უცხოელ კრედიტორებს შეეძლოთ თავიანთი კუთვნილი თანხების განკარგვა და გამოყენება მხოლოდ ანგარიშის ადგილსამყოფელი ქვეყნის ტერიტორიაზე. სავალუტო შეზღუდვების შესახებ კანონების მიღებამ გამოიწვია ფულადი ვალდებულებების შესრულების ობიექტური შეუძლებლობა. სამოქალაქო სამართლის ტრადიცია იმაში მდგომარეობდა, რომ ბრუნვაში არსებული ფულადი ნიშნების გადახდევინება ყოველთვის შესაძლებელია, ხოლო განსახილველი ყველა ქვეყნის სასამართლო პრაქტიკა კი გამოდიოდა იმ წესიდან, რომ მოვალე პასუხს აგებს ფულადი ვალდებულების შესასრულებლად საჭირო რაოდენობის ფულადი სახსრების არსებობისათვის და მათი არარსებობა არ ათავისუფლებს მოვალის გადახდევინებისაგან, ანუ ფულადი ვალდებულების შესრულების სუბიექტური შეუძლებლობა არ წარმოადგენს ასეთი ვალდებულების შეწყვეტისათვის საკმარის საფუძველს, თავდაპირველად, საზღვარგარეთ გადახდის შესახებ ნებართვის მიუღებლობას სასამართლოები არ განიხილავდნენ როგორც პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების საფუძველს და არ ცნობდნენ რა სავალუტო შეზღუდვების კანონების ექსტერიტორიულ მოქმედებას, გამოჰქონდათ გადაწყვეტილებები, რომლითაც სხვა სახელმწიფოს (რომელსაც მიღებული ჰქონდა სავალუტო შეზღუდვების კანონი) მოქალაქე მოპასუხეს აკისრებდა ფულის გადახდის ვალდებულებას. პრაქტიკულად კი მოპასუხის ქვეყნის ტერიტორიაზე უცხოური სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების აღსრულება შეუძლებელი ხდებოდა, რამეთუ ეწინააღმდეგებოდა ადგილობრივ

სავალუტო კანონმდებლობას. სავალუტო შეზღუდვების შემოღებამ გამოიწვია სავაჭრო ბრუნვის დეზორგანიზაცია. სავალუტო შეზღუდვების პირობებში ფულადი ვალდებულებების ჯეროვანი შესრულების პრობლემა გადაიჭრა ჯერ ორმხრივი, შემდგომში კი მრავალმხრივი სახელმწიფოთაშორისი შეთანხმებებითა და ხელშეკრულებებით ანგარიშსწორების კლირინგული სისტემების დადგენის შესახებ. მისი არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ სახელმწიფოები თავიანთ ცენტრალურ ბანკებს ან სხვა დაწესებულებებს ანიჭებდნენ საზღვარგარეთ ფულადი ანგარიშსწორების წარმოების განხორციელებას. ბანკები ხსნიდნენ და აწარმოებდნენ ორმხრივ ანგარიშებს, ახორციელებდნენ შემხვედრი მოთხოვნებისა და ვალდებულებების ჩათვლას ოქროსა და ვალუტის საზღვარგარეთ რეალური გატანის გარეშე, ანუ ძირითადად ახორციელებდნენ უნაღლო ანგარიშსწორებას. სავალუტო შეზღუდვების გაუქმებასთან ერთად, კლირინგულმა შეთანხმებებმა თავისი მნიშვნელობა დაკარგა.

სავალუტო შეზღუდვების პირობებში ფულადი ვალდებულებების შესრულების პრობლემა დღესდღეობითაც აქტუალურია, რამეთუ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წესდების VII მუხლი სავალუტო შეზღუდვების შემოღებას დასაშვებად მიიჩნევს. როგორც პრაქტიკა ცხადყოფს, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წევრი ქვეყნები სავალუტო-ფინანსური კრიზისის გამწვავების დროს ფონდის თანხმობით იღებენ სავალუტო შეზღუდვებს. თანამედროვე პირობებში სასამართლო პრაქტიკის მიერ აღიარებულ იქნა სავალუტო შეზღუდვების შესახებ კანონმდებლობის ექსტერიტორიული ქმედება. თუკი ხელშეკრულება ექვემდებარება იმ უცხო ქვეყნის სამართალს, რომელსაც შემოღებული აქვს სავალუტო შეზღუდვები, მაშინ სავალუტო შეზღუდვები აუცილებლად მიიღება მხედველობაში, თუკი იგი შემოღებულ იქნა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წევრი სახელმწიფოს მიერ ფონდის თანხმობით და გამოიყენება არა როგორც ზემოქმედებისა და დისკრიმინაციის ინსტრუმენტი, არამედ, როგორც ქვეყნის ეკონომიკის დაცვის საშუალება. მოვალის ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად განხორციელებული გადახდა, მათ შორის ბლოკირებულ ანგარიშზე ფულადი თანხის ჩარიცხვა განიხილება როგორც ვალდებულების ჯეროვანი შესრულება და ათავისუფლებს მოვალეს ვალდებულების შეუსრულებლობისათვის გათვალისწინებულ პასუხისმგებლობისაგან.

შარი ვალდებულების შესრულებაზე

ხელშეკრულებათა ყველაზე გავრცელებული სახეა ორმხრივი ხელშეკრულება, რომელშიაც თითოეულ მხარეს გააჩნია უფლებებიცა და მოვალეობებიც, ე.ი. თითოეული მხარე კრედიტორიცაა და მოვალეც. ეკონომიკური თვალსაზრისით, სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილე გადასცემს რა რაიმე ქონებრივ სიკეთეს კონტრაგენტს მისგან სამაგიერო ქონებრივი სიკეთის მიღების სანაცვლოდ (do ut des), როგორც წესი, დაინტერესებულია იმით, რომ ასეთ ეკონომიკურ გაცვლებს შორის დრო იყოს მინიმალური. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, შესრულების დროის მიმართ მათი პრეტენზიებიც არსებითად არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ხშირად ორივე მხარე ვალდებულია შესრულება განახორციელოს ერთდროულად. შესრულების ერთდროულობა, ცხადია, არ ნიშნავს იმას, რომ შესრულების გამომხატველი მოქმედება ყოველთვის ერთდროულად განხორციელდება. თუ რომელმა მხარემ უნდა გადადგას პირველი ნაბიჯი, ეს ურთიერთობათა ბუნებიდან და ბრუნვის ტრადიციებიდან შეიძლება გახდეს ცნობილი. მაგალითად, როდესაც ვინმე ბაზარში პროდუქტს ყიდულობს, შესრულების ერთდროულობა არ იცვლება იმით, რომ ჯერ გამყიდველი გადასცემს ნივთს და შემდეგ მყიდველი გადაიხდის საფასურს. ერთდროულობა შესრულების ვალდებულების ერთდროულობაა და მას არ აუქმებს ის ფაქტი, რომ ერთ-ერთი მხარე საპასუხო შესრულებას ცოტა მოგვიანებით ასრულებს.

ორმხრივ ხელშეკრულებებში შესასრულებელი ვალდებულებების ობიექტები ერთმანეთთან გარკვეულ ურთიერთკავშირში იმყოფებიან, რამეთუ ასეთი ხელშეკრულებების ეკონომიკური არსი მდგომარეობს მატერიალური ფასეულობების გაცვლაში. სავაჭრო სამართალში განსხვავებენ ურთიერთკავშირს გამყიდველის მიერ (საქონელი) ხელშეკრულების შესრულების ნაწილსა და მყიდველის მიერ (ფასი) შესრულების ნაწილებს შორის, რომელიც სხვადასხვაგვარად შეიძლება დამყარდეს მაგალითად, ა) საქონლის (ქონების) გადაცემა წინ

¹ Цитович П.П. „Очерк основных понятий торгового права“, М., 2001, ст. 225.

უსწრებს მისი ღირებულების (ფასის) გადახდას (postnumerando); ბ) ღირებულების (ფასის) მთლიანად ან ნაწილობრივ (ბე) გადახდა წინ უსწრებს საქონლის (ქონების) გადაცემას (praenumerando).

თუმცა პრობლემატურია საკითხი იმის შესახებ, კონტრაგენტებიდან პირველად რომელმა უნდა შეასრულოს თავისი ვალდებულება, თუკი ხელშეკრულებით გათვალისწინებული არ არის? ამასთან დაკავშირებით, იურიდიულ ლიტერატურაში გაბატონებულია მოსაზრება, რომ ნასყიდობის ხელშეკრულებაში ჯერ გამყიდველმა უნდა შეასრულოს თავისი მოვალეობა (გადასცეს ნივთი) და შემდეგ მყიდველმა უნდა გადაიხადოს მისი ღირებულება ქონების გადაცემისთანავე.¹

ასეთი მიდგომა განპირობებულია იმით, თუ რა ინტერესია ჩადებული ქონების სამოქალაქო და სავაჭრო ბრუნვაში. ქონება ფულისაგან განსხვავებით არ წარმოადგენს გაცვლის საყოველთაო ეკვივალენტს. მისი რეალიზაციისათვის საჭიროა იმ მყიდველის მოძებნა, ვისაც ეს ქონება სჭირდება. გამყიდველი კონკურენციის კანონების ძალით დანტერესებულია იმით, რომ გაყიდოს თავისი საქონელი, ამიტომაც გამართლებულია, რომ მას დაეკისროს ორმხრივი ვალდებულების შესასრულებლად პირველი ნაბიჯის გადადგმა, ანუ მყიდველისათვის საქონლის გადაცემა. თუმცა ყველა ორმხრივ ხელშეკრულებაში აღნიშნული პრეზუმფცია არ შეიძლება ერთმნიშვნელოვნად იქნეს გამოყენებული; მაგალითად, გაცვლის ხელშეკრულებაში, რომელშიც თითოეული მხარე მიზნად ისახავს საქონლის (ქონების) რეალიზაციას.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 369-ე მუხლის თანახმად, იმ პირს, რომელსაც ვალდებულება აკისრია ორმხრივი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, შეუძლია უარი თქვას ვალდებულების შესრულებაზე საპასუხო მოქმედების განხორციელებამდე, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა იგი ვალდებული იყო თავისი ვალდებულება წინასწარ შეესრულებინა.

ვალდებულებათა შესრულების ერთდროულობა გამომდინარეობს სინალაგმატური, ანუ ორმხრივ მავალდებულებელი ხელშეკრულებიდან. „სინალაგმატური ვალდებულება ხასიათდება ურთიერთკავშირის გენეტიკური და ფუნქციონალური ასპექტების ერთიანობით. კონტრაქტი

¹ Шершеневич Г.Ф. „Курс торгового права“. М., 2003.

ძალაში შედის, თუკი ვალდებულება ურთიერთობის ორივე მხარეს ერთდროულად წარმოეშობა და თითოეული მხარე ვალდებულია შეასრულოს მანამ, სანამ შემხვედრი ვალდებულების შესრულება შესაძლებელია, ასე რომ, მეორე მხარისაგან შესრულების მოთხოვნა შეიძლება მხოლოდ მაშინ, თუკი შესრულებულია თავისი ვალდებულება (ანდა უკიდურეს შემთხვევაში შედგომილი მაინც არის საკუთარი მოვალეობის შესრულებას)¹.

ჯერ კიდევ რომის სამართალში ორმხრივ ხელშეკრულებაში მონაწილე მხარის ინტერესების დასაცავად გამოიყენებოდა წინასწარი შესრულების მოთხოვნის საწინააღმდეგო შესაგებელი (*exceptio non adimpleti contractus*), რომელიც მიმართული იყო ვადაძლე შესრულების მომთხოვნი მხარის წინააღმდეგ, რომელსაც არ ჰქონდა შესრულებული თავისი ვალდებულება.²

წინასწარი შესრულების წინააღმდეგ ასეთი შესაგებელი უმრავლეს შემთხვევებში დაფუძნებულია ადამიანური ურთიერთობების მუდმივ კავშირზე, რომლის ძალითაც ხშირად ორი ნივთი, მართალია, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელია, მაგრამ ერთმანეთს განაპირობებს და სწორედ ამიტომ გააჩნიათ გარკვეული ღირებულება. ე.ი. ერთ მხარეს შეუძლია მოითხოვოს მის მიერ თავისი ვალდებულების შესრულების ერთდროულად მეორე მხარეამაც შეასრულოს თავისი ვალდებულება, რათა თავიდან იქნეს აცილებული ერთმანეთთან ურთიერთდაკავშირებული ნივთების ძალადობრივი ხელოვნური განცალკევება და მათი ღირებულების შემცირება.³

რომის სამართალში, მას შემდეგ რაც ნასყიდობა ორი დამოუკიდებელი დაპირებიდან გადაიქცა კონსესუალურ ხელშეკრულებად, მოსარჩელე ვალდებული იყო მოპასუხის შესაგებლის შემთხვევაში დაემტკიცებინა, რომ მან (მოსარჩელემ) თავისი ვალდებულება უკვე შეასრულა ანდა ახლა სთავაზობს შესრულებას – *offeripretium ab emptore debet cum ex empirio agitur*. ამასთან, მტკიცების ტვირთი დაკისრებული ჰქონდა მოსარჩელეს⁴.

ანალოგიური მიდგომაა შენარჩუნებული თანამედროვე განვითარებუ-

¹ Бернштейн Ф. Колер И. „Гражданское право Германии“. СПб, 1910. ст. 88.

² Гримм Д.Д. „Лекций по догме римского права“, М., 2003, ст. 333.

ლი ქვეყნების კანონმდებლობაში. საერთაშორისო კომერციული ხელშეკრულებების პრინციპებში (უნიდრუა-ს პრინციპები) მუხლი 7.1.3 ადგენს, რომ „თუკი მხარეებმა თავიანთი ვალდებულებები უნდა შეასრულონ ერთდროულად, ნებისმიერ მათგანს შეუძლია შეაჩეროს შესრულება მანამ, სანამ მეორე მხარე არ შესთავაზებს თავის შესრულებას.¹ ევროპის სახელშეკრულებო სამართლის პრინციპების 9:201 მუხლი ადგენს, რომ მხარეს, რომელმაც ვალდებულება უნდა შეასრულოს მეორე მხარესთან ერთდროულად ანდა მის მიერ ვალდებულების შესრულების შემდეგ, უფლება აქვს შეაჩეროს შესრულება მანამ, სანამ მეორე მხარე არ შეასრულებს ანდა არ შესთავაზებს შესრულებას. ორმხრივი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, თავისი ვალდებულების შესრულების შეჩერების უფლება დადგენილია ან პოზიტიური სამართლით (გერმანია, საბერძნეთი, იტალია, პოლანდია, პორტუგალია) ანდა სასამართლო პრაქტიკის მიერ (საფრანგეთი, ბელგია, ესპანეთი, დანია, ავსტრია)².

გერმანულ სამოქალაქო სამართალში საპასუხო მოქმედების განხორციელებამდე შესრულებაზე უარის პრინციპი – *exceptio non adimpleti contractus* – ცოტა სხვაგვარი სახითაა წარმოდგენილი. კერძოდ, გერმანიის სამოქალაქო სჯულების 322-ე პარაგრაფის თანახმად, თუკი ორმხრივი ხელშეკრულების მხარე წარადგენს სარჩელს მეორე მხარის მიმართ ვალდებულების შესრულების თაობაზე, ხოლო მოპასუხე კი წარადგენს შესაგებელს უარი თქვას შესრულებაზე მოსარჩელის მხრიდან საპასუხო შესრულებამდე, ასეთი განცხადების ერთდერთი შედეგი იქნება ის, რომ მეორე მხარეს უნდა დაეკისროს ერთდროულად შესრულება.

მაშასადამე, ერთდროულობა გულისხმობს შესრულების ვალდებულების ერთდროულობას და მას არ აუქმებს ის ფაქტი, რომ ერთი მხარე საპასუხო შესრულებას ცოტა მოგვიანებით ასრულებს.

უნიდრუა-ს პრინციპები მუხლი 6.1.4 პუნქტი 1-ლი ადგენს, რომ ორმხრივ ვალდებულებით ურთიერთობებში მხარეებმა თავიანთი ვალდებულებები უნდა შეასრულონ ერთდროულად, თუკი გარემოებები სხვა

¹ Принципы Международных коммерческих договоров пер. с английск. А.С. Комарова, М., 1996. с. 134.

² Principles of European Contract Law. Parts I and II / Ed. by. O. Lando. H. Beale. The Hague, London, Boston, 2000.

რამეს არ მიუთითებენ. მაშასადამე, ორმხრივ ხელშეკრულებებში მწვავედ დგას საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელმა მხარემ უნდა შეასრულოს პირველად ვალდებულება. თუმცა კი უნდა აღვნიშნოთ, რომ არც საერთაშორისო უნიფიცირების დონეზეა ეს საკითხი უნივერსალურად გადაწყვეტილი. ამ პრინციპის ძირითადი არსი იმაშია, რომ მხარეებმა ყურადღება გაამახვილონ შესრულების დროის შესახებ და ხელშეკრულებაში და შეიტანონ ამის შესახებ პირობა. თუმცა კი უნიდრუას პრინციპების აღნიშნული მუხლის მე-2 პუნქტი გარკვეულ ზოგად წესს მაინც ადგენს აღნიშნული პრობლემის გადასაჭრელად. კერძოდ, თუკი ერთი მხარისათვის ვალდებულების შესასრულებლად საჭიროა გარკვეული დრო, მაშინ მან ვალდებულება პირველმა უნდა შეასრულოს, თუკი სხვა რამ არ არის გარემოებებით გათვალისწინებული. ევროპულ სამართალში ამის მაგალითად მოჰყავთ ნარდობის ხელშეკრულება (ჯერ მენარდე ასრულებს სამუშაოს და შემდეგ შემკვეთი იხდის შესრულებული სამუშაოს ღირებულებას), მომსახურების ხელშეკრულებები, ანუ გავრცელებულია ჩვეულება, რომ „ჯერ სამუშაო და მერე გადახდა“.¹

ევროპული სახელშეკრულებო სამართლის პრინციპები (მუხლი 7:104) ასევე ადგენენ ზოგად წესს, რომლის თანახმადაც, „იმ ზომით, რომელშიც მხარეთა მიერ ვალდებულებების შესრულება უნდა მოხდეს ერთდროულად, მხარეები ვალდებულნი არიან შესრულება განახორციელონ ერთდროულად, თუკი გარემოებებით სხვა რამ არ არის დადგენილი. ამ ზოგადი წესის არსებობის საჭიროება აიხსნება იმით, რომ ის შესაძლებელს ხდის თავიდან აცილებულ იქნეს მეორე მხარის მიერ შეუსრულებლობის დამატებითი რისკი“.²

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 369-ე მუხლი ადგენს შემხვედრი ვალდებულებების შესრულების ზოგად წესს. შემხვედრი ეწოდება ერთ-ერთი მხარის მიერ თავისი ვალდებულების შესრულებას, რომელიც ხელშეკრულების თანახმად, განპირობებულია მეორე მხარის მიერ თავისი ვალდებულების შესრულებით. მაშასადამე, შემხვედრია ისეთი

---

¹ Принципы международных коммерческих договоров пер. с англ. А. С. Комарова, М., 1996 ст. 134.

² იქვე, გვ 135.

შესრულება, რომელიც ვალდებულმა მხარემ უნდა განახორციელოს კონტრაგენტიდან შესრულების მიღების შემდეგ. განსახილველი ნორმის ძირითადი მიზანია შემხვედრი შესრულების უფლების მქონე სუბიექტისათვის თავისი ვალდებულების შესრულებაზე თავის შეკავების ანდა საერთოდ შესრულებაზე უარის თქმის უფლების მინიჭება იმ შემთხვევაში, როდესაც კონტრაგენტი არ ასრულებს საპასუხო შესრულებას, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა იგი ვალდებული იყო თავისი ვალდებულება წინასწარ შეესრულებინა.

შესრულებაზე უარის თქმით ანდა შესრულების შეჩერებით კრედიტორი თავიდან იცილებს მისთვის მეორე მხარის მიერ მოსალოდნელი ზიანის მიყენების შესაძლებლობას. ასეთ სიტუაციაში კონტრაგენტის გამოუსწორებლობის ალბათობა ძალიან მაღალია, რამეთუ, რადგან იგი არ ასრულებს თავის ვალდებულებას დათქმულ ვადაში, სრულიად შესაძლებელია, რომ ის არ შეასრულებს მაშინაც კი, როცა კრედიტორისაგან შესრულებას მიიღებს. გარდა ამისა, კრედიტორის მიერ შესრულების შეჩერებას ან უარის თქმას შეიძლება ჰქონდეს კონტრაგენტზე მასტიმულირებელი ეფექტიც: სანამ იგი არ განახორციელებს თავისი ვალდებულების შესრულებას, ვერ მიიღებს იმ შემხვედრ დაკმაყოფილებას, რომლის მიღებაშიც იგი დაინტერესებულია (წინააღმდეგ შემთხვევაში არც კი დადებდა შესაბამის ხელშეკრულებას). შემხვედრი ვალდებულების შესრულებისათვის დამახასიათებელია ისიც, რომ ასეთ შესრულებაზე ვალდებულ პირს შეუძლია შეასრულოს იგი მეორე მხარის მიერ მის სასარგებლოდ ვალდებულების წინასწარი შესრულების მიუხედავად, მაგრამ კანონის ძალით უფლება აქვს ეს არ განახორციელოს.

ვალდებულების შესრულებაზე უარის თქმის სამართლებრივი ბუნება ქართულ სამოქალაქო სამართლის მეცნიერებაში არასაკმარისადაა შესწავლილი. ჩვენი აზრით, ვალდებულების შესრულებაზე უარი გამოიხატება შესაბამისი პირის ნების გამოვლენაში, რამეთუ ის არ შეიძლება, რომ დაფუძნებული არ იყოს პირის ნებაზე, რომელიც ასეთი უარის თქმით მიზნად ისახავს გარკვეული მიზნის მიღწევას. მაშასადამე, ვალდებულების შესრულებაზე უარის მთქმელი პირის მოქმედებები ვლინდება გარკვეული ნების გამოვლენაში (ქმედებაში), რომელსაც აქვს უარყოფითი ფორმა, ანუ თავის შეკავება თავისი

ვალდებულების შესრულებისაგან. თუმცა იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრებაც, რომ შემხვედრი ვალდებულების შესრულების შეჩერება ანდა საერთოდ უარის თქმა შესრულებაზე, განიხილება არა როგორც ნების გამოვლენა, არამედ როგორც თვითდაზმარების (თვითდაცვის) ნაირსახეობა.¹ მაშასადამე, შემხვედრი ვალდებულების შესრულებაზე უარი ანდა შესრულების შეჩერება წარმოადგენს უფლებამოსილი პირის ცალმხრივ ნების გამოვლენას, რომელსაც არ სჭირდება მეორე მხარის თანხმობა, თუმცა გამოვლენილი ნება მას უნდა მიუვიდეს კანონით დადგენილი წესით. კერძოდ, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 51-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, ნების გამოვლენა, რომელიც მოითხოვს მეორე მხარის მიერ მის მიღებას, ნამდვილად ჩაითვლება იმ მომენტიდან, როდესაც იგი მეორე მხარეს მიუვა.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 369-ე მუხლი არაფერს ამბობს, თუ რა ფორმით უნდა განახორციელოს უფლებამოსილმა პირმა შემხვედრ შესრულებაზე უარი საპასუხო მოქმედების განხორციელებამდე. ცხადია, პრაქტიკაში უფლებამოსილ პირს შეუძლია არ განახორციელოს არანაირი ქმედება თავისი ვალდებულების შესასრულებლად და დაეყრდნოს კანონით მინიჭებულ შესრულებაზე უარის თქმის უფლებას. ამასთან, ასეთი ქმედება შეიძლება განხორციელდეს დუმილითაც. ჩვენი აზრით, გამომდინარე საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-8 მუხლის მე-3 ნაწილის მოთხოვნიდან (სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილენი ვალდებულნი არიან კეთილსინდისიერად განახორციელონ თავიანთი უფლებები და მოვალეობები), უფლებამოსილი პირი ვალდებულია შეატყობინოს კონტრაგენტს ვალდებულების შესრულებაზე უარის თქმის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების თაობაზე ზეპირი ან წერილობითი ფორმით.

ორმხრივი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, პირის უფლება, უარი თქვას ვალდებულების შესრულებაზე ანდა შეაჩეროს მისი შესრულება საპასუხო მოქმედების განხორციელებაზე, შეიძლება რეალიზებულ იქნეს ორიდან ერთ-ერთი საფუძვლის არსებობისას. პირველი საფუძველი ესაა მეორე მხარის მიერ თავისი ვალდებულების წინასწარ შეუს-

¹ Вершинин А.П. „Выбор способа защиты гражданских прав“. СПб, 2000.

რულებლობა. მეორე საფუძველი — ესაა იმ გარემოებების არსებობა, რომლებიც ნათლად ადასტურებენ, რომ წინასწარი შესრულება ვერ განხორციელდება დათქმულ ვადაში. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-500 მუხლის თანახმად, თუ მყიდველი დროულად არ მიიღებს ნივთს ან თავის დროზე არ გადაიხდის მის ფასს, გამყიდველი ვალდებულია შეინახოს ნივთი. გამყიდველს უფლება აქვს დაიტოვოს ნივთი ან დააკავოს გზაში მანამ, სანამ მყიდველი არ აუნაზღაურებს შესაბამის ხარჯებს. ანდა სკ 776-ე მუხლის თანახმად, კუთვნილი საზღაურის მიღებამდე და შენახვისათვის გაწეული ხარჯების ანაზღაურებამდე შემნახველს შეუძლია უარი თქვას მიბარებული ნივთის დაბრუნებაზე.

გამყიდველის უფლება, დააკავოს ნივთი გზაში, სანამ მყიდველი არ აუნაზღაურებს შესაბამის ხარჯებს, ცნობილია *in transitu droit* ანდა *droit de suite*-ს სახელწოდებით.

ჩვენი აზრით, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 369-ე მუხლით მინიჭებული უფლება მე-500 მუხლით გათვალისწინებულ გამყიდველის ნივთის დაკავების უფლების მიმართ არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს, რამეთუ შესრულებაზე უარის თქმის უფლება შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ შესრულების განხორციელებამდე და არა შესრულების განხორციელების შემდეგ. ამიტომაც, თუკი გამყიდველმა უკვე გაუგზავნა ნივთი მყიდველს, მან ამით თავისი ვალდებულება უკვე შეასრულა და თუკი შესაბამისად მყიდველი არ ასრულებს თავის ვალდებულებას, მაშინ გამყიდველის უფლებები შეიძლება დაცულ იქნეს შესრულების უზრუნველყოფის ისეთი სპეციალური საშუალებით, როგორცაა დაკავების უფლება. ეს უფლება გამოიყენება იმ შემთხვევაშიც, როდესაც გამყიდველის პირდაპირ მფლობელობაშია ნივთი, რომელზეც საკუთრების უფლება გააჩნია მყიდველს (ანუ მყიდველი დროულად არ მიიღებს ნივთს).

რაც შეეხება სამოქალაქო კოდექსის 776-ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევას, მის მიმართ, ვფიქრობთ, რომ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სკ 369-ე მუხლით გათვალისწინებული უფლება.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 405-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, თუ ხელშეკრულების ერთი მხარე არღვევს ორმხრივი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ვალდებულებას, მაშინ ხელშეკრულების

მეორე მხარეს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე ვალდებულების შესრულებისათვის მის მიერ დამატებით განსაზღვრული ვადის გასვლის შემდეგ. თუ ვალდებულების დარღვევის ხასიათიდან გამომდინარე, არ გამოიყენება დამატებითი ვადა, მაშინ დამატებითი ვადის განსაზღვრას უთანაბრდება გაფრთხილება. თუკი ვალდებულება მხოლოდ ნაწილობრივ დაირღვა, მაშინ კრედიტორს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ვალდებულების დარჩენილი ნაწილის შესრულებამ მისთვის ინტერესი დაკარგა. სკ 405-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტის თანახმად, არ არის აუცილებელი დამატებითი ვადის დაწესება ან გაფრთხილება, თუ ვალდებულება არ შეასრულა ხელშეკრულებით განსაზღვრულ ვადაში, ხოლო კრედიტორმა ურთიერთობის გაგრძელება ხელშეკრულებით დაუკავშირა ვალდებულების დროულ შესრულებას.

მაშასადამე, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის ორმხრივი ხელშეკრულების მხარეს უფლებას აძლევს უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, თუკი მეორე მხარე დათქმულ ვადაში არ ასრულებს თავის ვალდებულებას, ანუ არსებობს გარემოებები, რომლებიც თვალნათლივ მოწმობენ, რომ თავდაპირველი შესრულება ვერ განხორციელდება დათქმულ ვადაში. აღნიშნული საფუძვლის მიმართ იურიდიულ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ასეთი გარემოებები შეფასების საგანს, ანუ შეფასების სიტუაცია წარმოადგენს. მართლაც, კონკრეტული გარემოებების არსებობისას იმის ალბათობა, რომ შემხვედრი ვალდებულება ვერ შესრულდება დათქმულ ვადაში, სხვადასხვა პირების მიერ სხვადასხვაგვარად შეიძლება იქნეს შეფასებული. ამიტომაც დავის შემთხვევაში ეს საკითხი გადაწყდება სასამართლოს მიერ.

ევროპის სახელშეკრულებო სამართლის პრინციპები, მუხლი 9:201 უფლებას ანიჭებენ ორმხრივი ხელშეკრულების მხარეს შეაჩეროს თავისი ვალდებულების შესრულება თუკი ცხადია, რომ მეორე მხარე ვერ შეასრულებს თავის ვალდებულებას დათქმულ ვადაში.¹

საერთაშორისო ნასყიდობის შესახებ ვენის კონვენციის 71-ე მუხლი განსაზღვრავს, რომ მხარეს უფლება აქვს შეაჩეროს თავისი ვალდებულებების შესრულება, თუკი ხელშეკრულების დადების შემ-

¹ Principles of European Contract Law. Parts I and II / Ed by O. Lando H. Beale. The Hague, London, Boston, 2000.

დეც ცხადი ხდება, რომ ხელშეკრულების მეორე მხარე ვერ შეასრულებს თავის ვალდებულებებს მთლიანად ან ნაწილობრივ იმის გამო, რომ:

ა) იგი გადახდისუუნარო გახდა.

ბ) არ განახორციელებს ვალდებულებების შესასრულებლად საჭირო მოქმედებებს.

ამასთან, გამყიდველმა უნდა შეატყობინოს ამის შესახებ მყიდველს, თუკი მყიდველი წარადგენს შესაბამის გარანტიებს თავისი ვალდებულებების შესასრულებლად, მაშინ გამყიდველმა უნდა გააგრძელოს თავისი ვალდებულების შესრულება.¹

განვითარებული ქვეყნების კანონმდებლობაში გვხვდება სპეციალური ნორმები, რომლებიც მსგავს სიტუაციებს არეგულირებენ. ასე, მაგალითად, გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 321-ე პარაგრაფის თანახმად, ორმხრივი ხელშეკრულების მხარეს, რომელმაც თავდაპირველმა უნდა შეასრულოს ვალდებულება, შეუძლია უარი თქვას შესრულებაზე, თუკი ხელშეკრულების დადების შემდეგ მეორე მხარის ქონებრივი მდგომარეობის მნიშვნელოვნად გაუარესების შედეგად ეს უკანასკნელი ვერ შეასრულებს შემხვედრ ვალდებულებას ანდა არ წარუდგენს შესრულების უზრუნველყოფის საშუალებებს.² ასეთივე მიდგომაა განმტკიცებული ავსტრიისა და საბერძნეთის სამოქალაქო კოდექსებში, ასევე ევროპის სახელშეკრულებო სამართლის პრინციპების 9:102 მუხლის მე-2 პუნქტში. მაშასადამე, მყიდველის გადახდისუუნარობა სპეციალურადაა გამოყოფილი განვითარებული ქვეყნების კანონმდებლობაში როგორც შემხვედრი ვალდებულების შესრულებაზე უარის თქმის საფუძველი. ანალოგიური დებულებაა მოცემული საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 628-ე მუხლშიც, რომლის თანახმადაც, სესხის შეპირებისას დამპირებელს შეუძლია უარი თქვას სესხის მიცემაზე, თუკი მეორე მხარის ქონებრივი მდგომარეობა იმდენად გაუარესდა, რომ შეიძლება საფრთხე შეექმნას ვალის დაბრუნებას.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებული ვალდებულების შესრულებაზე უარის თქმის უფლება არ შეიძლება გამოყ-

¹ Венская конвенция „О договорах международной купли-продажи“, М., 1980.

² Жалнишкний А., Рерихт А., „Введение в немецкое право“, М., 2001.

ენებულ იქნეს იმ შემთხვევაში, როდესაც კრედიტორს თავისი ვალდებულება წინასწარ უნდა შეესრულებინა. ამიტომაც, თუკი პირი წინასწარ არ ასრულებს მასზე დაკისრებულ ვალდებულების, მან უნდა აუნაზღაუროს კონტრაგენტს ამით მიყენებული ზიანი. ამასთან უნდა ითქვას, რომ ზიანის ანაზღაურება არ წარმოადგენს ვალდებულებას დარღვევისათვის პასუხისმგებლობის ერთადერთ საშუალებას. ამიტომაც ასეთ პირს კონკრეტულ შემთხვევებში ხელშეკრულების პირობების ანდა კანონის შესაბამისად შეიძლება დაეკისროს სხვა მისთვის არახელსაყრელი შედეგებიც, როგორიცაა: პირგასამტეხლო, სხვისი ფულადი სახსრების სარგებლობისათვის პროცენტები, მეორე მხარის უფლება, – უარი თქვას ხელშეკრულებაზე.

ზოგჯერ სხვადასხვა გარემოებათა გამო, კერძოდ, ვალდებულებითი ურთიერთობის ხასიათიდან გამომდინარე, შეუძლებელია ორმხრივი ხელშეკრულების ერთდროული შესრულება. შესრულება ჯერ ერთმა მხარემ უნდა განახორციელოს და მხოლოდ ამის შემდეგ გახდება შესრულებაზე ვალდებული მეორე მხარე, მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 553-ე მუხლის პირველი წინადადების მიხედვით, ქირა გადახდილი უნდა იქნეს ქირაენობის ხელშეკრულების ვადის დამთავრებისას. ამდენად, შესრულების არაერთდროულობა ორმხრივ ვალდებულებებში შეიძლება გამომდინარეობდეს კანონიდან, ხელშეკრულებიდან და ასევე სხვა გარემოებათაგანაც.

OBLIGATION FULFILLMENT

The collapse of the soviet legal system and transition to free market economy in particular contributed to formation of private law relations. The expression of it is the adoption of the new Georgian Civil Code in which the notion of private law, essence and autonomy of will in general are expounded in a strange for the hitherto existing legal system form. The civil law was brought into conformity with the structures of a democratic constitutional state and developed market economy structures.

Such civil law institution of major importance as obligation fulfillment is considered in the book. It is obligation fulfillment and not the responsibility for its non-fulfillment represents a corner stone of a normal civil circulation's development.

Besides, the following issues are also considered:

1) **Subjects of obligation fulfillment.** Attention is focused on obligation subjects and obligation fulfillment subjects. A debtor and a creditor are always obligation subjects. Obligation fulfillment subjects may not necessarily be obligation subjects, that is if an obligation is fulfilled by another person instead of the debtor and the fulfillment is received not by the creditor but by someone else. Separate problem issues related to obligation fulfillment by a third person are considered in detail.

2) **Place of obligation fulfillment.** It is pointed out in the monograph that the place of obligation fulfillment is the place where the debtor fulfills the last activity related to obligation fulfillment. It is scientifically grounded that the place of obligation fulfillment and the result place are not identical notions. The diversity of fulfillment places is considered in

detail, such as: the debtor's place of residence, the creditor's place of residence, the place of delivery, the place of forwarding, the fulfillment place envisaged by the contract, the fulfillment place envisaged by the law, the implied fulfillment place, fulfillment place change.

3) Time of obligation fulfillment. The author points out that the time of obligation fulfillment has double significance: it is significant for the creditor from the viewpoint of the moment from which he has the right to demand fulfillment, and for the debtor it is significant from the viewpoint of the moment from which he is obliged to implement fulfillment. Also considered are the envisaged by the law fulfillment time constraints, the fulfillment time constraints envisaged by the deal, time constraints arising from the circumstances, immediate fulfillment, preschedule fulfillment, simultaneous fulfillment, obligation fulfillment under the existing conditional deal.

4) Subject of obligation fulfillment. Individual and family things are differentiated, peculiarities of their implementation. Alternative, optional, cumulative obligations are considered. The right of fulfillment selection, changing of fulfillment subject, partial obligation fulfillment.

5) Quality of obligation fulfillment. The fulfillment quality envisaged by the contract, the fulfillment place determined by the standard are differentiated. Also the cases when fulfillment quality is not envisaged by the contract.

6) Much attention is paid to peculiarities of fulfillment of money obligations. Debt currency and currency of payment, interest and dividend are differentiated; the order of fulfillment of money obligations. The measures on steady protection of nominalism and anatocism principles are also given.

7) Giving up of obligation fulfillment in case of existence of counter obligations is also considered, differentiated are the use of this right and such mean of securing obligation fulfillment as the right of detention.

The book's scientific value is stipulated by the circumstance that it is compiled using the comparative-legal method. In particular, there con-

sidered the civil law norms of Germany, France, Switzerland, Austria, England, the United States of America and Holland that regulate obligation fulfillment issues. The author also comments on the principles of European contract law and the principles of international commercial contracts (UNIDRUA principles).

The conclusions and considerations given in the monograph will be of great help to both practitioners and theorists taking interest in the above-mentioned issue.

ლიტერატურა

1. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, თბ., 1997.
2. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, თბ., 2001.
3. ზ. ახვლედიანი, ვალდებულებითი სამართალი, თბ., 2001.
4. ზ. ძლიერიშვილი, ვალდებულებითი სამართალი (პრაქტიკული ამოცანები), თბ., 2002.
5. შ. ჩიკვაშვილი, მორალური ზიანი სამოქალაქო სამართალში, თბ., 2003.
6. Брагинский М. И., Витрянский В. В. „Договорное право. книга первая. Общие положения“, М., 2000.
7. Сарбаш С. В. „Исполнение взаимных обязательств“, М, 2004.
8. Лунц Л.А. „Деньги и денежные обязательства в гражданском праве“, СПб, 2004.
9. Зеленский В.В. „Основные институты гражданского права зарубежных стран“, М., 2000.
10. Проблемы современного гражданского права под редакцией Литвинова В.Н. и Рахмиловича В.А. М., 2000.
11. Шершеневич Г.Ф. „Курс торгового права“, т. 2, М., 2003.
12. Цитович П.П. „Очерк основных понятий торгового права“, М., 2001.
13. Новицкий И.Б. „Основы римского права“, М., 1996.
14. Дожлев Д.В. „Римское частное право“, М., 1996.
15. Гримм Д.Д. „Лекции по догме римского права“, М. 2003.
16. Годэмэ Е. „Общая теория обязательств“ пер. с французского, М, 1948.
17. Толстой В.С. „Исполнение обязательств“, М., 1973.
18. Нерсесов Н.О. „Избранные труды по представительству и ценным бумагам в гражданском праве“, М., 1998.
19. А. С. Комаров „Ответственность в коммерческом обороте“, М. 1999.

20. Принципы Международных коммерческих договоров перевод с англ. А.С. Комарова, М. 1996.
21. Генрих Денбург „Обязательственное право“, М. 1911.
22. Бернгефт Ф., Колер И. „Гражданское право Германии“, СПб, 1910.
23. Жалинский А., Рерихт А. „Введение в немецкое право“, М., 2001.
24. Вершинин А.П. „Выбор способа защиты гражданских прав“, СПб, 2000.
25. Латинцев А.В. „Обеспечение исполнения договорных обязательств“, М., 2002.
26. Ян Шапп „Основы гражданского права Германии“, М., 1996.
27. Гражданский Кодекс Германии в 2-х томах, науч. ред. Елисеев И.В., СПб, 2004.
28. Французский гражданский кодекс науч. ред. Лавров Д.Г. СПб. 2004.
29. Гражданское и торговое право зарубежных стран, М, 2004.
30. Knapp. Statliche Theorie des Geldes, Munchen und Leipzig, 1913.
31. K. Helfferich. Das Gelds. Leipzig, 1923.
32. Towards European Civil Code /Ed by M.W. Hesselink, E.H. Hondias, J.R.M. Vranken. Dordrecht. Boston. London. 1994.
33. Principles of European Contract Law. Parts I and II /Ed. by O. Lando. H. Beale. The Hague, London, Boston, 2000.

შინაარსი

თავი I

ვალდებულების ცნება. წარმოშობის საფუძვლები 3

თავი II

ვალდებულების შესრულების სუბიექტები 12

1. ზოგადი დებულებანი 12

2. ვალდებულების შესრულების სუბიექტები 14

3. პირთა შეცვლა ვალდებულებაში 41

თავი III

ვალდებულების შესრულების აღბიძგი 49

თავი IV

ვალდებულების შესრულების დრო 54

თავი V

ვალდებულების შესრულების საბანი 66

თავი VI

ვალდებულების შესრულების ხარისხი 72

თავი VII

ვალდებულების შეუსრულებლობის შედეგები

ბანკოტარაგული ქვეყნების სამოქალაქო

კანონმდებლობაში 75

თავი VIII

ფულადი ვალდებულების ცნება. მისი შესრულების

თავისებურებანი 83

თავი IX

ფულადი ვალდებულებები ბანკოტარაგული

ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობაში 113

თავი X

უარი ვალდებულების შესრულებაზე 130

დასკვნა (რეზიუმე) ინგლისურად 141

ლიტერატურა 144

რედაქტორი მ. ჩიკვილაძე
ტექ. რედაქტორი ლ. ნინიკაშვილი
კორექტორი მ. კილაძე

საბეჭდი ქაღალდი 60X84 $\frac{1}{16}$
ნაბეჭდი თაბაზი 9,25
ტირაჟი 200

ფასი სახელშეკრულებო

გამომცემლობა „მერიდიანი“,
თბილისი, აკაკი წერეთლის გამზირი, 112.